

Slovo k láskavému čitateľovi! Praefatio ad lectorem benevolum!

Milí priatelia! Dostáva sa Vám do rúk druhé tohtoročné a celkovo už 12. číslo časopisu Kremnický letopis. Ak držíte náš časopis prvýkrát, tak vedzte, že ide o periodikum venujúce sa dejinám a pamiatkam mesta Kremnice s jeho okolím, a že jeho prvých 9 čísel vyšlo pod názvom Kremnický rumaj. Kremnicu stále obchádza fantóm povrchovej ťažby zlata, pevne však veríme, že sa plán zahraničného investora nepodarí realizovať, a že si uchováme Kremnicu s jej unikátnymi pamiatkami a bohatou históriou v takom stave, aby sme ju mohli bez hanby prezentovať návštevníkom z celého sveta. Prajeme Vám ničím nerušené čítanie a veríme, že Vás texty, prinášajúce nové, ešte nepublikované údaje i pestrá obrazová príloha zaujmú.

Liebe Freunde! Sie halten gerade die zweite diesjährige und insgesamt schon die 12. Nummer der Zeitschrift Kremnický letopis (Kremnitzer Chronik – Annales cremnicienses) in Ihren Händen. Wenn Sie das erste Mal auf sie gestoßen sind, dann sollten Sie wissen, dass es sich um ein Periodikum handelt, welches sich der Geschichte und den Denkmälern der Stadt Kremnitz und seiner Umgebung widmet, und dass die ersten 9 Nummern der Zeitschrift unter dem Titel Kremnický rumaj erschienen sind. Das Phantom der großen oberirdischen Goldförderung überschattet die Stadt Kremnitz immer noch. Wir glauben aber fest daran, dass es dem ausländischen Investor nicht gelingt, die Pläne zu verwirklichen, und dass wir Kremnitz mit seinen einzigartigen Denkmälern und seiner reichen Geschichte in einem solchen Zustand bewahren, dass wir es auch weiterhin ohne Schande den Besuchern aus der ganzen Welt präsentieren können. Wir wünschen Ihnen ein ungestörtes Lesen und hoffen, dass die neuen, bisher noch nicht veröffentlichten Beiträge und mehrfarbigen Bilder, Ihr Interesse erregen.

Daniel Kianička, redaktor a predseda o. z. SOS Kremnica

Obsah - Inhalt

- s. 4 Radoslav Mandalík - Dušan Dúbravický: **Rod komorského grófa Jána Dúbravického z Dúbravice** Das Geschlecht von Kammergrafen Ján Dúbravický von Dúbravica
- s. 5 Iveta Pecníková: **Kremnické cechy a ich sociálna starostlivosť v 15. a 16. storočí** Kremnitzer Zünfte und ihre Sozialfürsorge im 15. und 16. Jahrhundert
- s. 8 Ivana Niklesová: **Kremnické hutníctvo v 18. storočí – dejiny výrobných technológií** Das Kremnitzer Hüttenwesen im 18. Jahrhundert – die Geschichte der Erzeugungstechnologien
- s. 12 Zuzana Drugová: **Najstaršia datovaná modrotlač na Slovensku (zo zbierok Stredoslovenského múzea v B. Bystrici)** Der älteste datierte Blaudruck in der Slowakei (aus den Sammlungen des Mittelslowakischen Museums in Banská Bystrica)
- s. 13 Viliam Neuschl: **665 rokov od prvej písomnej zmienky o obci Kunešov - Kuneschhau** 665 Jahre ab der ersten schriftlichen Erwähnung über die Gemeinde Kuneschhau - Kunešov
- s. 15 Jozef Šteffek: **Typológia kremnických hlinených fajok** Typology of clay pipes from Kremnica region
- s. 17 Otto Štroffek: **Z dejín žurnalistiky a publicistiky v Kremnici - obdobie pred vznikom Československa** Aus der Geschichte der Journalistik und Publizistik in Kremnitz - Der Zeitraum vor der Entstehung der Tschechoslowakei
- s. 21 Rastislav Popelka: **Predohra a dohra jedného plesu** Histoire d'un bal
- s. 24 Andreas Metzl: **Lebensbildern deutscher evangelischen Pfarrer in Kremnitz im 20. Jahrhundert, 1. Teil** Biografie nemeckých evanjelických kňazov pôsobiach v Kremnici v 20. storočí, 1. diel
- s. 31 Daniel Kianička: **Bud' pripravený... z dejín kremnického skautingu** Allzeit bereit... aus der Geschichte der Kremnitzer Pfadfinder
- s. 35 Peter Mišík: **Som autorom prvého kremnického pečatidla a mincí ja, majster Peter z Kremnice?, 1. časť (zo spomienok prvého kremnického zlatníka druhej polovice 20. storočia)** Bin ich, Meister Peter aus Kremnitz, Autor des ersten Kremnitzer Siegelstocks und der Münzen?, 1. Teil (Aus Erinnerungen des ersten Kremnitzer Goldmeisters der zweiten.Hälfte des 20. Jahrhunderts)

Autori príspevkov

Mgr. **Dušan Dúbravický** (1975), v rokoch 1993 - 1999 študoval na CMBF UK v Bratislave, pôsobil ako kaplán v Galante (1999 - 2000) a v Šahách (2000 - 2001), v súčasnosti je administrátorom farnosti Demandice a Kubáňovo, v oblasti histórie sa zaujíma o genealógiu rodu Dúbraviczky, lokálne cirkevné dejiny (Nadlice, Demandice) a dejiny svätoštefánskej koruny

JUDr. **Radoslav Mandalík** (1972), absolvent Právnickej fakulty UPJŠ Košice, pracuje v justícii, žije v Michalovciach, zaujíma sa o dejiny, člen Slovenskej genealogicko heraldickej spoločnosti

Mgr. **Iveta Pecníková** (1981), študovala sociálnu pedagogiku na PF UMB v B. Bystrici, vo svojej diplomovej práci sa zaoberala sociálnou činnosťou cechov v Kremnici
Mgr. **Ivana Niklesová** (1982) – absolventka Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (odbor dejepis – nemecký jazyk), vo svojej diplomovej práci spracovala dejiny kremnického hutníctva, pôsobí ako pedagóg na základnej škole v Kremnici

PhDr. **Zuzana Drugová** (1963), vyštudovala Katedru etnografie a folkloristiky FF UK v Bratislave, pracuje v Stredoslovenskom múzeu v B. Bystrici (do r. 2004 ako etnografka, potom ako riaditeľka), vo výskumnej činnosti sa venovala téme ľudového odevu, keramiky, majoliky a ľudového zvykoslovía, má do tlače pripravenú knihu o zimnom zvykosloví na Slovensku, od roku 1990 vedie detský folklórny súbor Matičiarik v B. Bystrici

Ing. **Viliam Neuschl** (1944), študoval na Technickej univerzite v Bratislave, pôsobil v oblasti stavebníctva, je kunešovským rodákom, dnes žije v Kremnici, v Karpatkonemeckom spolku zastáva funkciu predsedu Miestnej skupiny v Kunešove, v oblasti histórie sa zaoberá genealógiou rodu Neuschl, kunešovskými dedičnými richtármi a najstaršími dejinami Kremnice, Kunešova a Lúčok

Mgr. **Otto Štroffek** (1963) – historik a publicista z Kremnice, venuje sa predovšetkým dejinám kremnickej žurnalistiky

Mgr. **Rastislav Popelka** (1976) – absolvent histórie a francúzskeho jazyka na FF UK v Bratislave, nejaký čas pracoval v kremnickom múzeu, v súčasnosti pôsobí ako prekladateľ a tlmočník z francúzskeho jazyka

Pfr. i. R. **Andreas Metzl** (1932) – narodený v Bratislave (Karlovej Vsi), v januári roku 1945 musel opustiť Slovensko, medzi rokmi 1952 – 1957 študoval evanjelickú teológiu v Marburgu a Heidelbergu, ako farár pôsobil naposledy v nemeckom Balingene, žije v Tübingene, je duchovným predsedom Podporného výboru Nemcov evanjelicko-luteránskeho vierovyznania zo Slovenska a redaktorom Evanjelického posla viery

doc. RNDr. **Jozef Šteffek**, CSc. (1952), študoval na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave, pôsobí na Fakulte ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene, je ekológom a krajinným ekológom, v rámci historického výskumu sa zameriava na mapovanie výroby hlinených fajok a signovaných tehli na Slovensku

Mgr. **Daniel Kianička** (1975) – historik, archivár, zamestnanec kremnického múzea, špecializuje sa na históriu Kremnice od stredoveku až po najnovšie dejiny

Peter Mišík (1946), študoval na Strednej umeleckopriemyselnej škole pre umelecké spracovanie kovu a kameňa v Turnove, odbor zlatníctvo a strieborníctvo, pôsobil ako pedagóg na SUPŠ v Kremnici, v súčasnosti sa v Kremnici venuje zlatníctvu a reštaurovaniu a výtvarným aktivitám v tejto oblasti, ako historik - laik sa zaoberá dejinami zlatníctva a mincovníctva vo všeobecnosti i v Kremnici

Rod komorského grófa Jána Dúbravického z Dúbravice

Radoslav Mandalík - Dušan Dúbravický

S každým mestom sú spojené osudy ľudí, jednotlivcov, rodín i celých rodov. Medzi osobnosti, ktoré v minulosti ovplyvňovali dianie v slobodnom kráľovskom banskom meste Kremnica, patrila aj Ján Dúbravický. V 16. stor. bol na čele kremnickej mincovej komory, obvod ktorej zahŕňal väčšiu časť územia dnešného Slovenska a časť dnešného Maďarska (ďalšia komora bola v Smolníku). Ako kremnický komorský podgróf, neskôr komorský gróf, vykonával povinnosti vyplývajúce z tejto významnej funkcie. V niektorých záležitostiach konal v mene samotného panovníka. Tak tomu bolo napríklad v známom spore mesta Banská Bystrica s thurzovsko-fuggerovským mediarskym podnikom.

Z rodu Dúbravickovcov pochádzali aj ďalšie významné osobnosti. Pôvodu, minulosti a prítomnosti tohto zemianskeho rodu sú venované nasledujúce riadky.

I. Podľa I. Nagya majú Dúbravickovci pôvod v Chorvátsku a patria medzi tie rody, ktoré sa presídlili do Horného Uhorska v dôsledku tureckých nájazdov. Literatúra zaraďuje Dúbravickovcov medzi najstaršie rody Zvolenskej stolice.

Prvý známy člen rodu je šľachtic Juraj Hotutínsky (Hottotyni), kastelán a kapitán Ľupčianskeho hradu, ktorý v polovici 15. storočia dostal za zásluhy viaceré donácie, okrem iných aj dedinu Dúbravica vo Zvolenskej stolici (dnes okr. Banská Bystrica). Už vtedy zrejme stál v Dúbravici poľovnícky zámok.

Dúbravica sa stala na dlhý čas hlavným sídlom rodu. Podľa tejto dediny si rod osvojil aj priezvisko a prídomok. Rod sa delí na dve vetvy - vetvu Juraja Hotutínskeho Dúbravického a druhú

vetvu a potomkov Petra Hotutínskeho Dúbravického. V priebehu nasledujúcich storočí sa rod rozšíril aj do Novohradskej a Peštianskej stolice.

Členovia rodu zastávali rôzne významné funkcie. Za najvýznamnejších členov rodu sa, okrem uvedeného Juraja, pokladá Mikuláš, ktorý bol v rokoch 1507 - 1508 podžupanom Zvolenskej stolice a postavil aj kostol sv. Žofie v Dúbravici, a Ladislav, podžupan Zvolenskej stolice v roku 1536.

Ján Dúbravický (+1541), syn Mikuláša a Marty Thuránovej, označovaný aj „literatus“, bol od roku 1521 komorským podgrófom a v rokoch 1537 - 1541 komorským grófom v Kremnici. Oženil sa s Helenou Kóvaryovou z rodu Hunt-Poznan.

Jeho priateľom bol aj známy ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh. Ten Jánovi napísal 31. januára 1530 z Linca latinský list, z ktorého vyberáme nasledujúcu citáciu: „Poznám Tvoju poctivosť, čnosť a vytrvalosť, ktorými si predbehol všetkých svojich rovesníkov. Myslím si, že nič takého si nemohol vykonať, za čo by si sa mal hanbiť, a viem, že hocikedy prídeš, vždy prídeš pripravený. Lebo Tvoja čnosť a zvláštna milota Ťa vyzbroja proti všetkým osočovaniam Tvojich nepriateľov.

Myslím si, že v Tebe nie je vidieť žiadnej chyby, kvôli ktorej by Ťa mohli odsúdiť. Preto, drahý môj Ján, prosím Ťa kvôli nášmu priateľstvu, ktoré s láskou a s veľkou starosťou opatrujeme už od nášho detstva, aby si prišiel čím skôr, aby si svojim zjavom umlčal ústa svojich nepriateľov, ktorí v Tvojej neprítomnosti zvykli o Tebe hovoriť všetko zlé, a na potvrdenie Tvojej nevinnosti nebude chýbať ani prítomnosť Tvojich priateľov vo veľkom počte.“

Marek Dúbravický bol kráľovským hlavným koniarom na dvore Ľudovíta II. a pravdepodobne sa zúčastnil bitky pri Moháči. Oženil sa s Uršulou Uzovou, dvornou dámou kráľovnej Márie. Uršuľa Uzová mala pravdepodobne kumánsky pôvod. Podľa Imricha

Erb rodu Dúbravických

Hrádok v Dúbravici zo 16. storočia

Benkóa, ktorý v 19. storočí zozbieral genealogický materiál, bol Ján osobným priateľom Mikuláša Oláha, ostríhomského arcibiskupa a Marek mal zase priazeň samotného kráľa. V 16. storočí sa s príslušníkmi rodu stretávame tiež ako kapitánmi hradov Dobrá Niva, Víglpaš, Szécsény. Albert (+1579), vyslanec Zvolenskej stolice na sneme, získal pre rod ďalšie majetky. Funkcie v župnej správe, súdnictve a vojenskej hodnosti zastávali aj ďalší Dúbravickovci. Z mladších členov rodu si zasluhuje pozornosť Šimon Dúbravický (*1791, +1849), podžupan Peštianskej stolice a krajinský poslanec. Mal dvoch bratov. Dionýz (*1789, +1819) bol husárskym kapitánom a nositeľom francúzskeho rytierskeho rádu, Imrich (*1793, +1826) zastával funkciu hlavného slúžneho Zvolenskej stolice.

Marek Ladislav (*1811, +1862) a jeho brat Žigmund (*1798, +1876) boli tabulárni sudcovia Hontianskej stolice, Ladislav (*1848, +1911) hlavným notárom Peštianskej stolice. Z tohto značne rozvetveného rodu možno ešte spomenúť napríklad Eleka Mikuláša (*1841), sudcu c. k. komory a Štefana (*1835, +1911), podplukovníka rakúsko-uhorskej armády.

Genealogickú tabuľku Dúbravickovcov uverejnil Ivan Nagy a Imrich Benkó. Erb rodu tvorí modrý štít so zelenou pažit'ou, po ktorej kráča biela labuť. Labuť má zlatým šípom spredu prestrelený krk. Nad štítom je koruna. Štítové znamenie je aj klenotom erbu. Prikrývadlá sú zlato-modré a strieborno-červené. Podobný erb s labuťou, avšak doplnený ďalšími symbolmi, používal rod Benickovcov. Niektorý člen zvolenskej vetvy Benickovcov zrejme daroval pre kostol v Dúbravici kamennú krstiteľnicu. V Dúbravici sa doposiaľ zachovali zrúcaniny poľovniického zámku, sídla rodu, ktorý neskoršími úpravami nadobudol charakter kaštieľa a prešiel do rúk iných majiteľov.

II. Potomkovia rodu žijú v súčasnosti na Slovensku, v Maďarsku a Rakúsku. V máji 2005 sa uskutočnilo prvé rodinné stretnutie, ktoré zorganizoval Mgr. Dušan Dúbravický, administrátor farností Demandice a Kubánovo v Honte. Pripravuje sa založenie občianskeho združenia, ktoré má okrem iného podporovať výskum dejín rodu.

Literatúra:

- Benkó, I.: A dubraviczai Dubravický-család, Turul 1912
- Graus, I.: Zápas Banskej Bystrice s thurzovsko-fuggerovským mediarskym podnikom o banské a troskové odvaly. Historický časopis, 53, 2, 2005.
- Matunák, M.: Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice, Kremnica 1928
- Nagy, I.: Magyarország családai címekkel és nemzékrendi táblákkal III. zv. Pest 1858
- Najstaršie rody na Slovensku (zborník príspevkov). SGHS, Martin 1994.
- Novák, J.: Rodové erby na Slovensku II. Osveta, Martin 1986.
- Varsík, B.: Otázky vzniku a vývinu slovenského zemanstva, Bratislava 1988.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 1. Veda, Bratislava 1977.
- Kol.: Slovensko I.- Dejiny. Obzor, Bratislava 1971.

Zusammenfassung Das Geschlecht von Kammergrafen Ján Dúbravický von Dúbravica

Zu den bedeutenden Persönlichkeiten der Kremnitzer Geschichte gehörte auch Ján Dúbravický. Im 16. Jahrhundert stand er an der Spitze hiesiger Berg- und Münzkammer, er übte also die Funktion des königlichen Stellvertreters - des Kammergrafen aus. Aus der Familie Dúbravický stammten auch andere bedeutende Persönlichkeiten. Nach der Meinung von I. Nagy hat das Geschlecht "Dúbravický" seinen Ursprung in Kroatien und gehörte zu den Geschlechtern, die nach Oberungarn infolge türkischer Streifzüge übersiedelten. Das erste bekannte Mitglied des Geschlechts ist der Adelige Juraj Hotutínsky, Kastellan und Kapitän der Burg in Lupča, der in der Hälfte des 15. Jahrhunderts für seine Verdienste mehrere Donationen erhielt, zu denen auch das Dorf Dúbravica der Gespanschaft Altsohl gehörte, von der das Geschlecht dann seinen Zunamen und Prädikat ableitete. Für die bedeutendsten Mitglieder des Geschlechts werden Mikuláš Dúbravický, in den Jahren 1507 – 1508 stellvertretender Gespan der Gespanschaft Altsohl, und Hauptstallknecht am Hof des Königs Ludwig II. (1516 – 1526), gehalten. Die Nachkommen leben in Gegenwart in der Slowakei, in Ungarn und Österreich. Im Mai 2005 fand das erste Familientreffen statt.

Kremnické cechy a ich sociálna starostlivosť v 15. a 16. storočí

Iveta Pecníková

Vznik cechov v 15. - 16. storočí

S prvými písomne doloženými cechmi sa stretávame v 15. storočí pri sústredení remesiel do stredovekých mestských komunit. Dejiny remesla na Slovensku sú nerozlučne späté s cechmi. U nás sa uplatnil nemecký typ cechu. Tento typ bol všade tam, kde sa dostali nemeckí kolonisti alebo kde prenikol ich vplyv. Jeho charakteristickou črtou bolo povinné členstvo pre všetkých remeselníckych majstrov. Bez členstva bolo vykonávanie remesla v meste úplne nemožné. Každý remeselník, ktorý pracoval mimo cechu, sa pokladal za „fušera“, a preto ho ostatní remeselníci prenasledovali a znemožňovali.

V 15. storočí mali kremnické cechy dôležitú spoločenskú funkciu, ale prvoradá bola ich ekonomická funkcia. Preto uskutočňovali reglementáciu výroby a odbytu remeselných výrobkov, aby sa vytvorili rovnaké podmienky pre hospodársku činnosť členov cechu. Presne určovali podmienky práce majstrov aj tovarišov.

Majster potreboval primerané množstvo surovín, aby mohol

zarábať z predaja svojich výrobkov. Nákup materiálu reguloval cech tak, aby každý majster mal rovnaké možnosti výroby. Práve preto niektoré druhy surovín cudzí majstri nesmeli nakupovať. Domáci producenti a kupci svoj tovar mali predovšetkým ponúkať domácim majstrom a až potom ho mohli predávať voľne.

Výrobky remeselníkov boli určené na miestny trh alebo ich vyrábali na objednávku. Všetky výrobky aj ich miery a váhy boli cechom prísne kontrolované, preto v záujme každého majstra bolo vyrábať len kvalitné výrobky. Len kvalitné produkty mali predpoklad, že ich majster predá na trhu. Kontrolou boli poverení dvaja majstri alebo cechmajster, ktorí pravdepodobne obchádzali dielne majstrov a prezerali výrobky. Tovar počas jarmoku kontrolovali cechmajstri aj cudzím majstrom.

Cechové artikuly

V 14. storočí sa cechy spočiatku uspokojovali s ústnym tradovaním starých zvykov, ktorými sa aj riadili. Od 15. sto-

ročia začali zapisovať čechy svoje štatúty, ktoré tvorili súbor predpisov upravujúcich hospodársky, sociálny a verejný život cechu. Ich hlavným cieľom bola zásada rovnosti medzi majstromi, aby boli vytvorené rovnaké výrobné podmienky pre všetkých majstrov, aby mali rovnakú možnosť nákupu surovín, čím sa zabráňovalo majetkovej diferenciacii medzi nimi.

Koreňom každého cechu v Kremnici v 15. - 16. storočí boli štatúty, čiže artikuly, schválené vrchnosťou. Obsahovali práva a povinnosti cechov a ich príslušníkov, upravovali ich vzájomný pomer, obsahovali zvyklosti vo všetkých prejavoch cechového života, často určovali i výšku ták, pokút, platov tovarišov, ceny výrobkov a výkonov atď. Zapisované boli do kníh s nádhernou väzbou alebo s puzdrom. Ich texty boli písané často kaligraficky so zlatými alebo farbistými písmenami. V úvode autori zvyčajne načrtli históriu ich vzniku a na konci bola klauzula potvrdzovateľa a datovanie. Potvrdzoval ich podpisom a pečaťou zemepán, v mestách mestský magistrát, výnimočne palatín.

V 15. storočí mala mestská rada kompetenciu potvrdzovať štatúty na zakladanie cechov. V tomto období prvé podnety na vznik cechov vychádzali priamo od remeselníkov, ktorí si sami podávali návrhy na znenie ich predpisov. Väčšinou to mohli byť najdôležitejšie, prípadne sporné otázky, ktoré dali vonkajší podnet na spísanie štatútu.

Štatúty niektorých cechov v Kremnici

V Kremnici v 15. - 16. storočí pracovali rozliční, aj úzko špecializovaní remeselníci, združení vo svojich cechoch. Z tohto obdobia sa zachovali len štatúty obuvníckych tovarišov z roku 1465, obuvníkov z roku 1508, krajčírov z roku 1531, pekárov a mlynárov z roku 1554, remenárov z roku 1571 a debnárov z roku 1582. Máme však zmienky aj o iných cechoch. Cech mäsiarov sa v roku 1481 odvolával na staršie privilégia. Z roku 1555 pochádzajú zmienky o štatúte kováčov a z roku 1570 o prepisoch spoločného cechu kamenárov, murárov a tesárov. V roku 1575 si obnovili štatúty kožušníci a v roku 1579 vstúpili do spoločného cechu zámočníci, remenári, stolári, medikováči, cinári, puškári, nožiari, sklenári a kolári, v roku 1582 pramene spomenuli istého Georga ako kremnického hodinára.

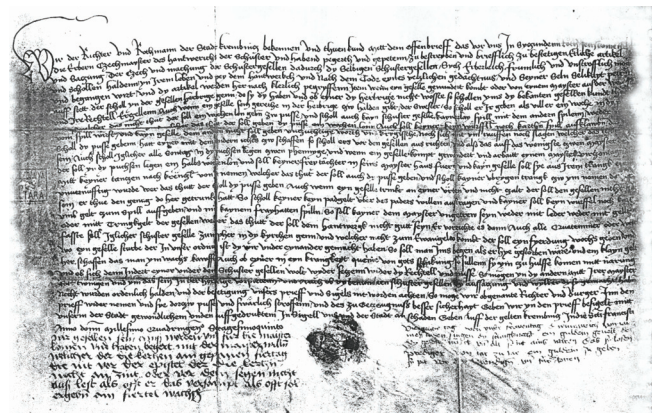
Najskôr sa stretávame so štatútmi najrozšírenejších remesiel, ktoré vychádzali z potrieb každodenného života mäsiarov, krajčírov a ševcov. Miestnym trhom bola podmienená ich prosperita. Podmienky na výrobu a odbyť v týchto remeslách boli priaznivé ako aj pri ostatných remeslách. Práve preto si mohli získať tak spoločenskú ako aj hospodársku prevahu.

Štatút pekárov z roku 1554 nariaďoval pri prijímaní nového člena do cechu predložiť rodný a výučný list. Vstupná taxa, ktorú musel uchádzač zaplatiť, bola 1 zlatý, 4 funty vosku a zástupcovi cechu 12 denárov, do špitála súčasne zaplatil 1 džber piva. Napríklad pekárom určení majstri podľa tohto štatútu mali prezerat každý deň biely chlieb a žemle vyložené na laviciach. Ak by našli pripečený biely chlieb, alebo by bol primalý, bez predpísanej hmotnosti, mohli ho rozlomiť a majstra potrestať. Každý majster mal piecť len správny a dobrý chlieb a predávať len čerstvý. Starý chlieb mal predávať v stredu a v sobotu a mal ho mať vyložený vpredu na lavici. U pekárov sa učeň učil 2 - 3 roky. Ak sa učil 3 roky, majster mu mal dať šaty, keď 2 roky, tak učeň zaplatil majstrovi 3 zlaté. Pri prijatí sa musel preukázať rodným listom. Po vyučení bol povinný vandrovať, ale bol slobodný. Majster mohol učiť len jedného učňa. Majstra prijali do cechu len po splnení predpísaných podmienok. Napríklad debnár, keď sa chcel stať majstrom v meste, musel získať najskôr meštianske právo, potom predložiť rodný a vý-

učný list, zaplatiť taxu 15 zlatých a ostatných majstrov pohostiť obedom. Majstrov syn alebo tovariš, keď sa oženil s dcérou alebo vdovou po majstrovi, zaplatil len polovicu. Debnársky učeň sa učil 3 roky. Prijatý mal byť v prítomnosti dvoch majstrov, ktorí rozhodli, či učeň mal majstrovi zaplatiť za učenie.

Učeň sa po vyučení stal tovarišom, ktorý, ak chcel získať skúsenosti a zručnosť v remesle, vandroval od majstra k majstrovi. Získaval vedomosti od jedného mesta k druhému. Počas vandrovky pracoval u rôznych majstrov určitý čas. Tovariš mal najskôr pracovať, teda najat' sa u majstra na 14 dní. Po uplynutí tohto času bol majster povinný tovarišovi zaplatiť a ten mohol ísť pracovať k inému majstrovi. Keď išiel na vandrovku debnársky tovariš, položil svoje veci a šaty na stôl, zavolať majstra, u ktorého pracoval, aby videl, čo si berie so sebou a nebol potom obvinený z krádeže. Členovia cechu žili a konali podľa rugulí, ktoré boli zakotvené v štatútoch. Debnári mali mať truhlicu, v ktorej mali byť uložené štatúty a peniaze z pokút a z členského. Ak výška pokuty presahovala 1 zlatý, polovica mala zostať v truhlici a druhú polovicu mohli majstri na zhromaždení prepíť. Peniaze v truhlici mali slúžiť na podporu chorých a chudobných majstrov. Schôdzu mali mať každý štvrtý rok a mali na nej zaplatiť členské vo výške 4 grošov.

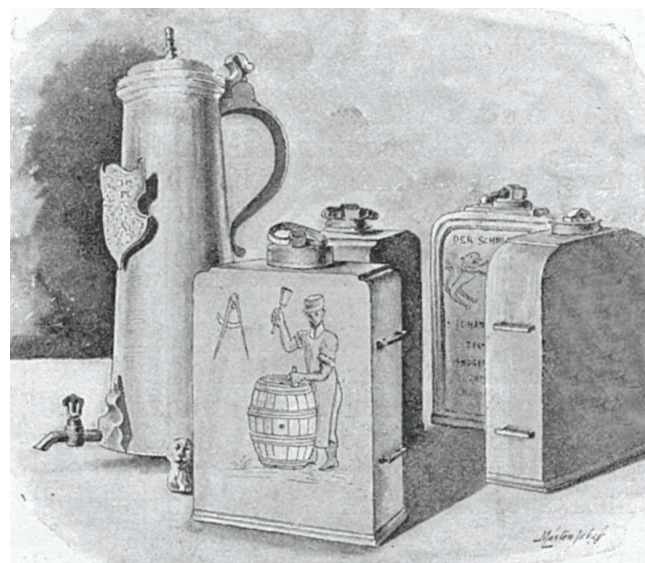
Štatút obuvníkov z roku 1508 predpisoval, že cechmajster a majstri mohli byť len nemeckej národnosti, nesmeli prijať nijakého Slováka alebo majstra, ktorý vyrába na slovenský spôsob. Remeslo sa Slováci ani nesmel učiť. Aj tovariš mohol byť len nemeckého pôvodu a mal predložiť rodný a výučný list. Keď sa chcel stať majstrom, musel zaplatiť 6 zlatých, 6 pint vína a 6 funtov vosku a majstrom a ich manželkám, samozrejme, dať obed a víno. Majstrov syn mal zaplatiť len polovicu, teda 3 zlaté. Štatút obuvníkov zo 16. storočia predpisoval, že majster obuvník mohol predávať len také čizmy a veľké topánky, mužské alebo ženské (okrem detských topánok a papúč), ktoré vyrobil vlastnými rukami. Musel dodržiavať nariadenie, že kožu, ktorú už nechcel vy-

Štatúty obuvníckych tovarišov z roku 1465

pracovať, nesmie opäť predat' na trhu. Obuvníci museli každý 14 dní v pondelok zaplatiť do cechu presne stanovený poplatok. V pondelok pred Božím telom vložili 1 funt vosku; keď majster zomrel, túto povinnosť prevzala po ňom vdova.

Z roku 1465 sa zachovali štatúty obuvníckych tovarišov, o ktorých sa treba zmieniť, pretože sú veľmi zaujímavé. Obsahujú len samé zákazy. Zakazuje sa im hrať karty a kocky, hádať a biť sa medzi sebou, nesmeli piť, okrádať majstrov a mali sa mravne správať. Prikazuje sa im, aby týždenne prispievali do pokladnice 2 fenigami a privandrovaný tovariš, ktorý pracoval u majstra dva týždne, mal zaplatiť pol týždňovej mzdy. Ďalej sa

Kremnické cechové nádoby,
kresba z knihy Bars vármegye, 1903

V 16. storočí mali zaujímavé predpisy vo svojich štatútoch krajčír. Krajčírsky tovariš musel mať vysvedčenie o svojom riadnom nemeckom pôvode s dostatočným svedectvom o svojich rodičoch. Majstrom sa nesmel stať remeselník, ktorý sa vyučil na zámku, dedine, kde nijaký cech nebol, a nebol z mesta, kde bol pravý nemecký cech. Keď zomrel majster a jeho žena sa vydala za tovariša, ten bol povinný dať do cechu vosk v hodnote 1 zlatého, 12 pint vína, majstrom pripraviť obed a stať sa tzv. mladším majstrom, konat' jeho povinnosti dovtedy, kým sa druhý nestal mladším majstrom. Majstrov syn bol povinný dať vosk za 1 zlatý, 12 pint vína, obed a olovrant majstrom a tiež mal právo cechu. Krajčírsky učň sa musel učiť dva roky. Pri prijatí musel majstrovi, u ktorého sa mal učiť, zaplatiť 3 zlaté a ostatným majstrom 2 funty vosku a 4 pinty vína. Zakázané bolo prijať učňa, ktorý nebol Nemec.

Patričná pozornosť cechov bola venovaná aj učňom a tovarišom. Podmienky prijatia učňa do učenia boli stanovené presne. Krajčírsky tovariš po príchode do mesta mal podľa prípisu pracovať najskôr u majstra, ktorý ho prvý v ubotovni oslovil. Ak tovariš chcel ísť vandrovať, mal to majstrovi oznámiť osem dní vopred. Štyri týždne pred Veľkou nocou, Turícami, sv. Michalom a Vianocami nesmel od majstra odísť. Majster mohol prijať tovariša len po jeho prepustení predchádzajúcim majstrom. U majstra mohli pracovať najviac traja tovariši. Krajčírskom sa zakazovalo predávať svoje výrobky v nedeľu.

Sociálna starostlivosť cechov o svojich členov

V 15. storočí bola sociálna starostlivosť kremnických cechov veľmi dôležitá a pozoruhodná, mala charitatívny, svojpomocný charakter voči členom cechu. Cechy sa povinne starali o svojich chorých učňov, tovarišov a majstrov. Poskytovali im opateru, podporu a určitú peňažnú pomoc v podobe bezúročných pôžičiek. Prídeľovali tovarišov chorým majstrom, ak ich nemali, hlavne na dozor a na prácu do dielne.

Keď niektorý z členov cechu umrel, cech sa postaral o slušný pohreb. Ak bol zosnulý chudobný, tak bol pohreb v prípade potreby zaplatený z majetku cechovej pokladnice. Zároveň sa cech postaral o vdovu a siroty nebožtíka majstra. Táto vdova mohla ďalej prevádzkovať s tovarišmi živnosť, pokiaľ sa prípadne nevydala. Cech jej ďalej prideloval tých najlepších tovarišov.

Cechy sa starali aj o majstrov, ktorí pre dlhú chorobu, úraz, živelné pohromy alebo iné príčiny schudobneli, prišli do ťažkostí. Cechy sa starali aj o prestárnutých a nevládných členov.

Niektoré zvyklosti cechov boli kruté, krajne nesociálne. Učňom sa nemohol stať chlapec z nemanželskej rodiny. Továriš sa nemohol nikdy stať majstrom, ak sa zistilo, že sa vyučil u „vagabunda“ alebo u cezpoľného majstra, ak nemal dost' peňazí na zaplatenie početných výloh povinných pri povýšení, ak ani po tretí raz nevyhotovil úspešne majstrovské dielo, ak spáchal cudzoložstvo, ak bol niekedy kočísom, ak sa čo i len príležitostne stýkal s katom alebo inými nečistými silami, a ak niektorý jeho rodič bol popravený.

Z cechu mohli vylúčiť majstra z rôznych malicherných príčin. Ak sa dotkol tela samovraha, ak odrel mrcinu. Z takýchto vylúčených vyhnancom sa stávali „vagabundi“, ktorí mohli prevádzať remeslo len tajne a museli žiť v stálom strachu, že im bez náhrady budú zhabané všetky výrobky a nástroje a budú vyhnaní z mesta.

Náboženské povinnosti členov cechu

Poslednou oblasťou existencie kremnických cechov v 15. storočí je náboženský život cechu. Hoci cechy boli predovšetkým ekonomicko-sociálne organizácie, okrem tejto svojej hlavnej funkcie mali aj náboženský charakter. Vyplýva to aj z faktu, že sa viaceré cechy združovali okolo oltára niektorého svätca vo farskom kostole.

Na sviatok patróna, keď sa konali cechové schôdze, sa povinne museli zúčastňovať na bohoslužbách. Okrem tejto povinnosti mali ešte ďalšiu povinnosť, a to účasť na procesiách a pohreboch svojich členov a ich rodinných príslušníkov. Na procesiách, ale aj na pohreboch sa majstri korporatívne prezentovali na verejnosti pod vlastnou zástavou, so symbolom charakterizujúcim ich remeslo, demonštrovali svoju spolupatričnosť a svoje stavovstvo.

Remeselníci, ktorí v 15. storočí tvorili takmer štvrtinu obyvateľov mesta a boli organizovaní do cechov, sa bez výhrad podriaďovali prísny reguliam, zakotveným v štatútoch. Pomocou týchto štatútov si môžeme vytvoriť aspoň čiastočne obraz o náboženskom živote členov jednotlivých cechov.

Aj v najstarších artikulách nachádzame len ojedinelé konkretizovanie náboženských povinností, záväzných pre všetkých členov cechu. Ide prakticky o povinnosti dôsledného zasvätenia nedeľ a cirkevných sviatkov. Členovia cechu v Kremnici sa spoločne zúčastňovali na bohoslužbách vo farskom chráme, na cirkevných procesiách, cechových slávnostiach či odprevádzaní spolubrata na cintorín.

Remeselnícke cechové organizácie 15. storočia mali v mimoriadnej úcte obrad odprevádzania mŕtveho tela spolubrata na miesto posledného odpočinku. Pri pohrebných obradoch zakryli jeho rakvu tzv. cechovým smútočným rúchom. Plachta bola čierna s veľkým bielym krížom. Nebožtíka niesli na svojich pleciach v smútočnom sprievode cechovní majstri. Sprievod tvorili všetci spolubratia a uzatvárali ženy s deťmi a známimi nebožtíka. Po smútočných obradoch sa všetci museli zúčastniť pohrebnej hostiny. Nakoniec sa všetci zúčastnili na zádušnej svätej omši, konanej za spásu duše mŕtveho spolubrata, a to pod pod hrozbou cechového trestu.

Literatúra:

- Špiesz, A.: Remeslá, cechy a manufaktúry na Slovensku. Osveta, Martin 1983.
- Majerech, J.: Remeselnícke cechové organizácie na Slovensku. Bratislava 2000.
- Novák, J. a kolektív: Zborník prednášok z medzinárodného sympózia pri príležitosti 500. výročia kodifikácie banského práva v Kremnici 17. - 19. november 1992. Gradus, Mestský úrad Kremnica 1992.
- Lamoš, T.: Archív mesta Kremnice. Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra, Bratislava 1957.

Zusammenfassung

Kremnitzer Zünfte und ihre Sozialfürsorge
im 15. und 16. Jahrhundert

Auf die ersten schriftlich nachgewiesenen Zünfte stößt man in Kremnitz im 15. Jahrhundert. Die Grundlage des Bestehens jeder Zunft waren die von der Obrigkeit bewilligten Satzungen. Diese enthielten Rechte und Pflichten der Zünf-

te und deren Angehörigen, regelten deren gegenseitiges Verhältnis, umfassten Gewohnheiten in allen Äußerungen des Zunftlebens, oft setzten sie die Höhe von Tarifen, Geldstrafen, Gesellenlöhnen, Preisen der Erzeugnisse und Leistungen usw. fest. Die ältesten, die in Kremnitz überliefert wurden, sind die Artikel der Schustergesellen aus dem Jahre 1465. Ein sehr wichtiger Teil des Zunftlebens war die Sozialfürsorge.

Es war die Pflicht der Zünfte, für ihre kranken Lehrlinge, Gesellen und Meister zu sorgen. Sie gewährte ihnen Pflege und eine bestimmte finanzielle Unterstützung in der Form von unverzinslichen Darlehen. Sie teilten den kranken Meister Gesellen zu, wenn diese keine hatten, und zwar vor allem für Aufsicht und Arbeit in der Werkstatt. Immer wenn einer der Zunftmitglieder gestorben war, kümmerte sich die Zunft um ein anständiges Begräbnis, wenn der Gestorbene arm war, wurde die Beerdigung aus dem Vermögen der Zunftkasse bezahlt. Zugleich kümmerte sich die Zunft um die Witwe und Waisen des gestorbenen Meisters.

Kremnické hutníctvo v 18. storočí - dejiny výrobných technológií -

Ivana Niklesová

V minulom čísle sme vám predstavili dejiny kremnického hutníctva do polovice 18. stor., pokračovať budeme samotným 18. storočím.

Zlatá kniha banícka a kremnické huty

Dôležitým prameňom pre dejiny hutníctva v stredoslovenskej banskej oblasti je elegantný rukopis Das goldene Bergbuch. Vznikol v súvislosti s konaním krajinského snemu v Bratislave, kedy si mali princovia Jozef a Leopold prezrieť bane, huty a úpravnicke zariadenia v Banskej Štiavnici, Banskej Bystrici a v Kremnici.

Už 3. marca 1764 oznámila túto okolnosť viedenská komora hlavnému komorskému grófovi a jeho radcom v Banskej Štiavnici. Mal byť predložený návrh, ktoré banské a úpravnicke zariadenia, huty, mincovňa, lúčobňa si majú prezrieť a koľko dní na to bude potrebných. Predseda dvorskej komory J. S. Herberstein súčasne nariadil banskoštiavnickým úradníkom, aby požadované údaje starostlivo pozbierali, vypracovali dôkladný opis celého baníctva v troch uvedených mestách a aby ho vo forme knihy poslali najneskôr v polovici mája do Viedne. Toto nariadenie bolo prvým impulzom k vzniku Zlatej knihy.

Najväčšie problémy mali všetky tri banské komory so zhotovením prehľadných banských máp. Podarilo sa to najprv v Kremnici, kde to bolo najľahšie. Kremnický merač Karol Turmann bol s mapou hotový prvý a správca kremnickej komory Jozef Augustín Mecht ju poslal do Banskej Štiavnice. Čo sa týka hutníctva, práve zo ZKB sa dozvedáme o podrobnej činnosti a o úrovni hutníctva v Kremnici, ktoré z technologického hľadiska pretrvali až do polovice 20. storočia. Kniha obsahuje podrobné opisy hutníckych zariadení ako aj lokalizáciu vtedajších hút v Kremnici.

V správe sa mala venovať primeraná pozornosť aj hutám, úpravnickým zariadeniam, strojom a k opisom sa mali pripojiť výkresy. Kremnici sa v rukopise A venuje 41 strán, v rukopise B 52 strán a v rukopise C len 27 strán. Rukopis ZKB poskytuje zriedkavo úplný obraz o baníctve, úpravníctve, hutníctve, o unikátnej banskej technike, o lesoch, uhliarstvách, o železiarstve, o pracovných, mzdov-

ých a sociálnych pomeroch, o celkovej organizácii práce pod zemou i na povrchu, i o výnosnosti alebo stratovitosti jednotlivých banských závodov za rok 1763 v troch najvýznamnejších banských revíroch stredoslovenskej banskej oblasti.

Kremnica bola významným strediskom ťažby zlatonosných rúd, no bola aj významným hutníckym centrom. Na tomto mieste by sme sa chceli venovať podrobnejšie analýze archívnych dokumentov.

Situačné plány hút v 18. storočí

Huty ležali pravdepodobne na dolnom okraji mesta poniže spojnice sútokov dvoch kremnických potokov. Podľa údajov z tohto obdobia sa zdá, že banské mlyny i huty stáli spravidla za sebou v smere vodného toku a tvorili takto skupiny „v ret'aziach“.

Huty boli vystavané v rokoch 1753 a v takejto podobe viac-menej zostali až do roku 1881, kedy boli zbúrané.

Pri opisoch sme sa riadili najmä dostupnosťou materiálov. Všetkých päť plánov bolo nájdených v ŠÚBA Banská Štiavnica. Plány sú pomerne ťažko čitateľné.

Text je písaný v nemčine, takže bolo potrebné ho preložiť. Kvôli slabšej čitateľnosti textu sa pri nejasných nemeckých slovách nachádza otáznik, keď nie je isté, o aké pomenovanie ide. Ak sa otáznik nachádza pri slovenskom preklade, nie je nám nemecké pôvodné slovo známe, a preto je tu neistý preklad, resp. len preklad, ktorý sa dá predpokladať.

Nemecké výrazy sme prepísali z plánov v pôvodnom znení, napr. tam, kde je Probirgaden ostalo toto slovo, niekde sme sa ale mohli stretnúť aj s výrazom Probierrgaden, Probierrgaaden.

Zoradenie plánov sa realizovalo podľa predpokladaného pôvodu. Prvým plánom je Mapa A a B, čo je podklad lokality budúcich hút v podobe údolia okolo potoka ohraničeného lesom. Plány 2 a 3 sa zaoberajú celkovým pohľadom na huty a rozmiestnenie jednotlivých zariadení v hutách. Plán č. 4 je ukážkou konkrétnej časti huty – koncentračnej huty. Keďže jednou z fáz spracovania zlata je aj jeho lúčenie, plán č. 5 sa venuje pôdorysu jednej z častí tzv. Striebornej huty v lokalite mincovňa.

Kremnické kráľ. hutí – Kremnitzer kön. ung. Huttenwerk

- Erzkramm No. 5 – sklad rudy
- Lechrosthau unteres – dolná pražiareň liachu
- Flammofenrosthau – pražiareň s plamennou pecou
- Untere Hutte a. Ofen No. IV, V, b. No. VI, VII – dolná huta
- a. pec No. IV, V, b. VI, VII
- Kohlhaus unteres – dolná uhliareň
- Waschwerk – práčka
- Erzkramm No. 4 – sklad rudy č. 4
- Erzkramm No. 3 – sklad rudy č. 3
- Kolyn depot (Kohl depot) – sklad uhlia
- Kuth.steinder park ?
- Lechrosthau oberes – horná pražiareň liachu
- Zimmerwerkstatt – tesárska dielňa
- Treibhaus – zháňacia huta
- Zeughaus – náradňovňa
- Rápette (Ropette) ?
- Obere Hutte – horná huta
- Ofen I, II
- Kohlhaus oberes – horný sklad uhlia
- Alles Schmed.haus ? (Schmedhaus – kováčska dielňa)
- Erzkramm No. 1
- Huttenamtsgebäude – úradná budova hutí

Technologické postupy hutníckeho spracovania od 18. storočia

Mnohí cestovatelia a bádatelia, ktorí navštevovali Uhorsko v 17., 18. či 19. storočí, píše o baníctve na tomto území s uznaním. Správy a opisy baníctva v tejto oblasti hovoria o vysokej úrovni a vysokom stupni dokonalosti baníctva, úpravníctva aj hutníctva. Profesor Banskej akadémie vo Freibergu a asessor generálneho banského riaditeľstva v Kielcoch G. G. Pusch vo svojom cestopise po Karpatoch a Dolnom Uhorsku v roku 1821 zaraďuje medzi najvýznamnejšie mestá s vysokým stupňom dokonalosti úpravníctva Nagyág, Kremnicu a Banskú Štiavicu. Osobitne hovorí o úpravníctve v Kremnici, kde podľa neho od r. 1805 realizovali významné zlepšenia, ktoré si zasluhujú všeobecnú pozornosť.

Počnúc 18. storočím nastávajú v kremnickom hutníck-

tve zmeny. Jednak ide o technické zdokonaľovanie strojov, od ktorých závisí aj zlepšenie technologických procesov. No i samotné spracovanie rudy sa dostáva na vyšší stupeň svojho vývoja. To, čo by sme radi priblížili sú technologické postupy pri spracovaní rudy. Treba však upozorniť, že sa celkom nevyhneme zmienkam o technických zlepšeniach.

Kým prejdeme na samotné spracovanie rudy prostredníctvom spájania s inými prísadami a konečné nadobudnutie toho najdôležitejšieho – zlata, považujeme za dôležitú už fázu drvenia.

Aj tu sa proces vyvíjal. Od 14. storočia sa síce používajú stupy (známe už v roku 1331), v 18. a následnom 19. storočí sa ostatné drviace stroje stávajú minulosťou. Stupy sú zariadenie, kde sa už formuje predprípravná fáza jedného z najstarších postupov získavania zlata – amalgamácie.

V 18. a 19. storočí sa úpravnícke procesy zefektívňujú. Potrebnú jemnosť rudy zabezpečujú stupy, ktoré boli opatrené viacerými tlkmi, prípadne im predchádzalo ručné triedenie rudy, pričom najbohatšie frakcie sa spracovávali separátne amalgamáciou. Materiál upravený v stupách pokračoval cez sústavu žľabov. Tu dochádzalo ku gravitačnému triedeniu v niektorých frakciách. Separátne sa usádzovali ťažšie zrnká zlata, potom pyrity a rmut. V posledných žľaboch bola umiestnená plst' na zachytenie najjemnejších zrníkov zlata, aby sa z nich potom získalo amalgamáciou zlato.

S opisom prác pri úprave rúd v 18. storočí sa stretávame vo viacerých dielach cestovateľa. Napríklad J. G. Keysseler vo svojom cestopise po Nemecku, Uhorsku, Švajčiarsku, Taliansku, Lotrinsku a ďalších krajinách v roku 1751 opisuje kremnické zrudnenie, bohatosť a výdatnosť rúd. Píše, že z jedného lóta zlata s pridaním prísad sa tu vyrobí päť dukátov. Ročne sa takto v kremnickej mincovni vyrazí 100 000 dukátov. Úprava a výroba zlata v polovici 18. storočia v Kremnici bola už na vysokej úrovni. S komplexným opisom tohto úpravníctva sa stretávame v ZKB z roku 1764.

Proces amalgamácie

Výrobu drahých kovov amalgamačným oddeľovaním z rúd pomocou ortuti považujeme za jednu z najstarších metód technologického získavania zlata a striebra. V minulosti mala táto metóda oveľa širšie uplatnenia. Používala sa na koncentráciu rozptýleného zlata z piesočných náplavov a jemne rozptýlených zlatonosných žilovín, predovšetkým však ako metóda farbenia a pozlacovania bežných kovov, na výrobu zliatin imitujúcich zlato a striebro, amalgám striebra tiež na výrobu zrkadiel.

S termínom amalgám, ktorý je odvodený z gréckeho slova malgama s významom mäkká látka, ale i zmäkčovanie, sa stretávame približne v 3. storočí pred n. l. Najstaršie údaje o ortuti máme z 3. tisícročia pred n. l. Vo vykopávkach zo starovekej Mezopotámie sa našli jednoduché nádoby, ktoré starovekí hutníci používali na získavanie ortuti z rumelky HgS.

Už Eduard Brown vo svojom cestopise podrobne opisuje amalgamačnú metódu získania zlata v Kremnici, kto-

rú pozoroval za svojho pobytu v tomto meste v apríli roku 1671. Amalgamácia ako výrobná, technologická metóda izolácie zlata a ortuti z drahokamových rúd prešla, rovnako ako ďalšie výrobné postupy a metódy, dlhým vývojom. Menili sa spôsoby pred amalgamáciou, vlastná amalgamácia ostala rovnaká. Podstatou tohto procesu bol vždy jediný jav – jedinečná vlastnosť ortuti reagovať, chemicky sa viazať s inými kovmi. Táto zlučovacia schopnosť ortuti s kovmi je rôzna. S niektorými sa zlučuje ľahšie, s inými obtiažnejšie, vždy však za tvorby zliatin amalgámov, od ktorých sa dá veľmi ľahko opäť izolovať, a tak oddeliť od kovu viazaného v amalgáme.

Vlastný technologický proces amalgamácie sa dial dvójakým spôsobom – priamou a nepriamou amalgamáciou.

Najstaršia amalgamačná metóda sa zakladala na priamom pôsobení ortuti na rudu. Ide o priamu amalgamáciu. Ruda obsahujúca zlato sa rozdrvila a pomlela. Súčasne s mletím sa pridávala ortuť a dôkladným trením sa zmes premiešavala. Ortuť so zlatom vytvárala amalgám, z ktorého sa prebytočná ortuť odstránila preciedzaním cez zámišový filter. Nakoniec vypaľovaním amalgámu sa oddelila ortuť od zlata.

Táto priama amalgamácia bola vhodná len pre primárne rudy a pri nerastoch obsahujúcich rozptýlené zlato. Touto metódou sa dalo amalgamovať len rýdzé zlato, preto sa vo veľkom prakticky nepoužívala.

Významnejšia a používannejšia bola metóda označená ako nepriama amalgamácia. Prvý kov upravovaný touto metódou bolo striebro. Nadviazal na ňu Ignác Born v roku 1780 – 1785 (Bornova nepriama amalgamácia alebo tiež Európska nepriama amalgamácia).

Súkno, na ktoré sa zachytila ruda, sa vymýva v niekoľkých nádobách, voda sa nechá usáť, potom sa zleje z usadenín, ktoré sa znova premývajú a premiešajú v niekoľkých nádobách. Napokon sa pokropia ortuťou a 2 – 3 hodiny sa dôkladne miesia. Keď sa znova premývajú v drevenej nádobe, oddelia sa tie časti, ktorých sa ortuť nedotkla. Udieľajúc nádobou sa ortuť a zlato stĺka do amalgámu. Z amalgámu sa ešte scediť toľko ortuti, koľko sa len dá, najprv cez hrubé, neskôr cez jemné súkno. Ostávajúca hmota sa dá na perforovaný plech, ktorý sa položí na hlbokú nádobu zasadenú do zeme. Na dno nádoby sa dá aj ortuť. Nádoba sa prikryje vrchnákom, zatmelí sa, teda sa hermeticky uzavrie. Pod ňou sa zapáli kamenné uhlie a ortuť, ktorá ešte ostala v zlate, pretečie k ortuti na dne nádoby. Napokon sa zlato vyberie a hodí do ohňa, aby sa vyčistilo.

Tento spôsob amalgamácie sa s malými obmenami dial v Kremnici až do 60. rokov 20. storočia. Podľa výpovede môjho otca, taviča vtedajších rudných Baní, š. p., sa tento proces uskutočňoval s malými obmenami (používalo sa drevené uhlie) ešte aj v roku 1982. Z retorty (hermeticky uzavretá nádoba) viedol chladíč a z amalgámu sa pri teplote 500 °C vyzrážala ortuť do vody. V kelímku ostalo hubovité zlato. Rýdzosť takéhoto zliatku bola však malá. Uvádza sa 6 – 16 karátov. Ďalším pretavovaním bolo možné vyrobiť aj tzv. dukátové zlato.

Aj napriek tomu, že tento proces sa zdá byť technologicky jednoduchší ako spôsob cementácie, nie je efektívnym procesom. Je zrealizovateľný v tzv. čistých rudách (rudy s veľkým

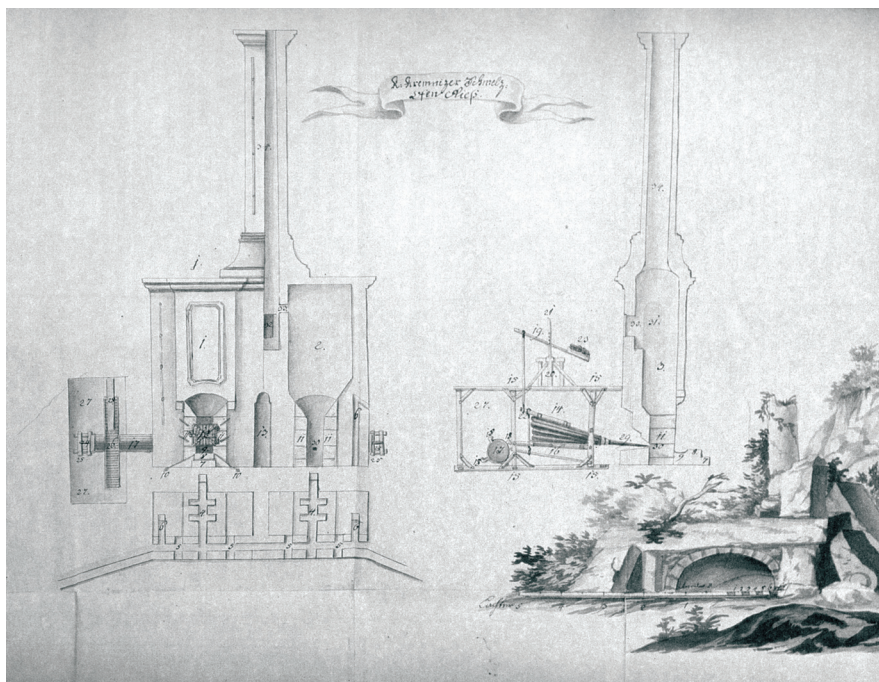
obsahom zlata). Nevýhodou je aj to, že ide o nebezpečný proces, keďže výpary ortuti sú jedovaté. V neposlednom rade sa nedá amalgamáciou spracovať veľké množstvo rudy naraz, ide teda o nákladnú činnosť. Nakoniec aj v Kremnici amalgamáciu nahrádzali účinnejšími metódami izolácie drahých kovov z rúd, ako bola flotácia, dynamické lúhovanie, ale najmä kyanizácia.

Opis skúšobného procesu

Pred samotnou tavbou sa uskutočňovala skúška rudy, t. j. obsah drahých kovov v rude.

1) Vzorka rudy alebo rmutu sa položí na železnú lopatu a vysuší sa v sušiackej peci, aby sa z nej odstránila vlhkosť.

2) Vysušenú vzorku rudy vezme potom na to určený roztľkač vzoriek, viazaný prísahou, ktorý ju vysype v drviarni do železného mažiara, roztlačie a niekoľkokrát ju preoseje cez jemné vlasové sito. Roztlačená rudná múčka sa dobre premieša, dá sa do nádoby na vzorkovú múčku a odnesie sa do skúšobne na odváženie na vzorkových váhach.

Taviaca pec v Kremnici, Zlatá kniha banícka, 1764

3) Z uvedenej múčky odváži skúšač jednu alebo dve stotiny na vzorkovej váhe, vysype do skúšobného téglika urobeného z hliny a tam ju rozmieša s ôsmimi alebo deviatimi stotinami olova z Villachu, ktoré neobsahuje žiadne striebro. Navrch dá ešte villašské olovo, aby sa vzorka v skúšobnej peci nerozfúkala.

4) Potom sa vzorka vloží do skúšobnej pece, kde sa nechá v horúčave tak dlho, kým sa nezačne tvoriť troska, zvýši sa ešte teplota, aby olovo absorbovalo striebro. Po dobrej polštvrťhodine sa vyleje obsah zo skúšobného téglika do železnej odlievacej nádoby.

5) Kapelka (ide o proces kapelácie, kde hlavným materiálom na výrobu akoby malých formičiek – lavóriky s priemerom cca 5 cm – je kostná múčka zvierat, ktorá má tú vlastnosť, že dokáže vstrebávať jedovaté látky – prímiesy), ktorá vznikla z múčky, dá sa do skúšobnej pece, aby sa prehriala a vypálila.

6) Olovo sa od trosky oddelí železným kladivkom na železnej nákovke.

7) Spomenuté olovo sa odnesie do spomí-

nanej kapelky v skúšobnej peci, zvýši sa teplota, aby sa olovo roztavilo a začalo sa zháňať.

8) Potom sa dá olovo čiastočne odpariť a čiastočne absorbuje do seba kapelku, čím sa vzorka zmenší na veľkosť kapelky. Zvýši sa teplota, aby sa utvorili strieborné zrnká.

9) Kapelka sa vyberie zo skúšobnej pece na železnom plechu, odnesie sa ku zrnovej váhe, nechá sa vychladnúť, potom sa železnými kliešťami odoberie z kapelky strieborné zrno, malou štetkou sa očistí a dá sa na drevenú doštičku, na ktorej sú urobené jamky.

10) Strieborné zrno sa odváži na zrnovej váhe skúšobnými závažiami a zistený obsah sa zapíše do knihy skúšok, ktorá sa vedie na tento účel.

Taviaca pec:

- Pohľad na taviacu pec z prednej strany (1).
- Pozdĺžny rez pecou (2).
- Pričný rez alebo ako taviaca pec vyzerá zboku spolu s dúchadlom (3).
- Kanály umiestnené pod pecou (4).
- Podobné kanály nachádzajúce sa pred pecou po jej oboch stranách a prechádzajúce popod tégle (5), cez ktoré sa odstraňujú výpary a vlhkosť.
- Vzduchové rúry, umiestnené v predných pilieroch (6).
- Prístavok pred pecou (7), na ktorom stojí ohniskový kameň.
- Predpecie vybavené nábojkou (8).
- Predpecné hniezdo (9).
- Po stranách vidieť odpichovacie otvory a tégle (10).
- Vedľajšie steny spevnené železnými sponami (11).
- Železné dvere (12).
- V strede medzi pecami je prechod k dúchadlu (13).
- Dúchadlo pozostávajúce z trámu a mechov (14) umiestnené v dúchadlovej stolici (15).
- Rameno pod dúchadlom (16), ktoré stláčajú palce (18) umiestnené na hriadieli vodného kola, a tak spôsobujú vháňanie vzduchu do pece.
- Vahadlo (19), ktoré prechádza cez vahadlovú podperu (21), umiestnenú kolmo v stolici (20).
- Vahadlo ťahá pomocou háku (22), pripnutého na dúchadlový trám prostredníctvom protizávažia (23), opäť do výšky, čím spôsobuje nasávanie vzduchu do dúchadla.
- Hriadeľ má na oboch stranách železné čapy (24), ktoré ležia na podložených ložiskových trámoch (25).
- Na tomto hriadieli je pevne nasadené vodné koleso (26), umiestnené v kolesovej miestnosti (27).
- Koleso poháňa voda, prúdica cez žľab (28).
- Týmto pohybom kola a hriadeľa sa vháňa vzduch cez železnú dúchadlovú vduvku (29) do pece s otvorom (30).
- Vháňanie vzduchu spôsobí, že spolu s dymom vystupujúci hutný prach sa usadzuje v prachovej komore (31).
- Za pecami sú dvierka, aby sa mohla vyčistiť. Dym vchádza otvorom (33) do komína (34), a tak sa dostáva von.

Pramene a literatúra:

- Archivné dokumenty pochádzajú zo Štátneho ústredného banského archívu Banská Štiavnica, niektoré z nich sú uvedené v Zlatej knihe baníckej.
- Vozár, J.: Zlatá kniha banícka. Veda SAV, Bratislava 1983.
- Kamenický, M.: Príspevok k dejinám hutníctva v Kremnici v 18. storočí. In: Spravodaj BV 4-5, 2000.
- Hock, M.: Základné etapy vývoja úpravnickej techniky v kremnickom rudnom revíri. In: Novák, J.: Kremnica. Gradus, Martin 1992.
- Tomeček, O. – Gindl, J.: Zo starších a novších dejín amalgamácie na Slovensku. In: Zborník banského múzea. XV. Osveta, Martin 1991.
- Brown, E.: Cesta z Komárna do banských miest v Uhorsku. Osveta, Martin 1980.

Zusammenfassung

Das Kremnitzer Hüttenwesen im 18. Jahrhundert - die Geschichte der Erzeugungstechnologien -

Das elegante Handschrift Das goldene Bergbuch entstand beim Anlaß des Besuches der Kaisergebrüder Josef und Leopold im Jahre 1764. Dieses Denkmal ist der einzigartige Beweis der technologischen Beschreibungen des Hüttenwesens in den Städten Schemnitz, Neusohl und Kremnitz, die von Prinzen besucht waren. Die Erzeugungsmethoden sollten gesammelt und beschrieben werden. Die größten Problemen machten die Bergbauartenherstellungen. Die ersten Karten entstanden in Kremnitz von Kremnitzer Messer Karol Turmann. Die ganze Bericht beschrieb die Hütten, Aufbereitungsanlagen, Maschinen und Beschreibungen der Zeichnungen. Kremnitz widmet sich im Teil A 41 Seiten, in der Handschrift B 52 Seiten und im Teil C 27 Seiten.

Es handelt sich also um die einzigartige komplette Beschreibung der drei wichtigsten Bergbauzentren der Mittelslowakei. In den folgenden selbständigen Artikeln werden die Archivmaterialien beschrieben.

Der erste Artikel gibt die Aufmerksamkeit auf die situativen Pläne der Hütten auf dem heutigen Gebiet der südlichen Kremnitz. Die Pläne sind heutzutage im ŠÚBA Schemnitz hingelegen. Allen sind Deutsch geschrieben. Manche haben aber undeutliche Termina, könnten wir und also über die Bedeutung nur vermuten.

Die Hütten werden im Jahre 1753 gebaut und blühten so bis 1881, wenn sie zerstört werden. Die originelle Lautung der situativen Plänen ist in slowakischen Text zu finden. Die Reihung der Pläne ist von A und B, was sind Lokalitäten der Grundhütten beim Kremnitzer Bach und sie sind auch vom Wald begrenzt. Die Pläne 2 und 3 sind die gesamte Verteilung der einzigen Hüttenanlagen. Am Ende ist auch der Ansicht der konkreter Hüttenteil – Konzentrationshütte.

Der zweite Teil der Artikel bilden die technologischen Methoden der Hütten Verarbeitung ab 18. Jh. Am Anfangen waren die Reisebeschreibungsnachrichten ab dem 17. Jh. Wichtige Name ist J. G. Keyssler. Es gibt hier auch der Blick auf die wichtige Rolle der Pochwerke in der Hüttenprozess als die Vorbereitungsphase der Goldgewinnung – Amalgamation.

Der eigene Amalgamationsprozess ist in dritten Teil des Textes. Es geht um die eine von den ältesten technologischen Methoden des Gold- und Silbergewinnung. Wir kennen die zwei Methoden der Amalgamation und zwar direkte und die indirekte oder Born indirekte Amalgamation (auch Europäische indirekte Amalgamation) genannt.

Die Methode ist aber nur für die sogenannte reine Erze geeignet. Die Zutaten, die gebraucht werden sind, wie Quecksilber, sind giftig. Die Reinheit der Legierung ist auch nicht so hoch – 6 – 16 Karaten. Am Ende kamen also die anderen wirkungsvollen Methoden wie Flotation, dynamische Laugung und vor allem Kyanisation.

Die Beschreibung der Probenprozess spricht über den eigenen Schritten, damit wir die Qualität der Erze feststellen. Erst danach kommt es zu Schmelzung. Da haben wir auch die Beschreibung der Schmelzofen.

Najstaršia datovaná modrotlač na Slovensku

(zo zbierok Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici)

Zuzana Drugová

O prvých etnografických zbierkach v zbierkovom fonde Stredoslovenského múzea tak, ako ich Kornel Divald zaradil do prvej expozície múzea v roku 1909, sa dozvedáme zo Zborníka Stredoslovenského múzea (Hozák 1986). V národopisných zbierkach boli zastúpené aj textilné výrobky z bavlny a plátna, zdobené výšivkou a vkladnými paličkovými čipkami (prusliaky, oplecká, šatky, čepce a pod.). Pozornosť budil napr. čepiec zdobený českým granátom, obrus z bavlneného plátna potlačený mytologickým výjavom „Amor a Psyché“ zo začiatku 19. storočia (dar poštového úradníka Eugena Schillera), ale i niektoré ďalšie. Ľudový textil v súčasnosti obsahuje spolu 267 kusov zbierkových predmetov. Druhovito sú zastúpené kútne plachty (Bitušiková 1988), obrusy, uteráky, modrotlač, činovateľové obliečky, vzácne vlnené deky a do obradného odevu zaradené odedze (pôlky). V tomto zbierkovom fonde sú zaradené aj vzácne kusy z prvých zberov vtedajšieho Mestského múzea v Banskej Bystrici. Medzi kútnymi plachtami nájdeme do 19. storočia datované zbierkové predmety z Očovej, z Kynceľovej (deponát evanjelickej cirkvi). Ďalšia kútna plachta je darom maliara Dominika Skuteckého, nie je lokalizovaná, je však datovaná do 18. storočia. Na koniec 18. storočia je datovaná aj odedza z Hronseku, z 19. storočia pochádzajú odedze získané od evanjelickej cirkvi a. v. v Mičinej. Pomerne veľké množstvo tohto zbierkového fondu tvoria malé predmety typu stužiek (100 ks), čipiek (275 ks) a výšiviek (206 ks).

Medzi najstaršie zbierky Stredoslovenského múzea patria aj najstaršia datovaná modrotlač na Slovensku s barokovým figurálnym motívom (Vydra 1954) a dva damaskaty s motívom štyroch ročných období a s dominantným motívom Jeruzalema a Zmŕtvychvstania Ježiša Krista, s vročením 1768. Rozdiel medzi dvomi spomínanými technikami výroby obliečok na podhlavníky je v spôsobe vytvorenia zdobného motívu - modrotlač vznikla nanosením vzoru modrotlačovou formou na podkladové plátno a nasledujúcim zafarbením plátna, damaskatový vzor vznikol pri tkaní látky ako základného materiálu pre výrobu podhlavníka.

Najstaršia datovaná modrotlač na Slovensku je obliečkou na podhlavník o rozmeroch 69 x 99 cm. Má obdĺžnikový tvar a jej zadná strana je zošitá z dvoch kusov iných látok. Vzor je tvorený z viacnásobného opakovania základného rokokového motívu. Samotný vzor predstavuje vyobrazenie dámy v rokokovom kostýme, ktorá, sediac pod stromom, hrá na harfe. Strom vyrastá z tvarovaného podstavca, o ktorý je ľavým lakťom opretý stojaci pán rovnako v odevy z obdobia rokoka, v štýle Ľudovíta XVI. Pán hrá na flautu. Na podstavci je nápis:

„JOSEPHUS BUTZIG“, pod celým motívom datovanie a vročenie: „IN KREMNTITZ 1783“. Pravdepodobným výrobcou podľa záznamov múzea je Samuel Kastner z Kremnice.

Tkaný damaskat s motívom štyroch ročných období má rovnaký charakter ako vyššie popisovaná modrotlačová obliečka, a teda sa dá predpokladať podobné obdobie jej vzniku. Aj v tomto prípade sa jedná o obliečku na podhlavník, tentokrát o rozmeroch 71 x 96 cm. V jednotlivých pásoch sú vytkané figurálne motívy štyroch ročných období, výška jedného pásu je 17 cm. Najvyššie situovaný je motív **jesene**, v ktorom je sklonená postava muža s kosákom v jednej ruke a klasom v druhej ruke. Pod postavou je nápis „HERBST“, písaný typom písma nazývaným „*fraktúra*“. Pred postavou je vyobrazenie stromu. Motív sa opakuje v páse. V nižšie situovanom páse nachádzame opakujúci sa motív **zimy**, ktorý je tvorený

postavou stojaceho muža v plášti a dobovom klobúku. Muž v pravej ruke drží rätolest', pred postavou muža je vyobrazenie stromu. Pod postavou muža je nápis „WINTER“. **Jar** je zobrazená opakováním motívu, ktorý tvorí postava muža v gotickom odevy, sediaceho v kresle, pred mužom sa nachádza strom bez listov. Pod postavou muža je nápis „FRUHLING“. **Leto** je zobrazené opakujúcim sa motívom ženy. Motív ženy je iný ako motív mužov aj tým, že žena pozerá do opačnej strany ako všetky vyššie popisované vyobrazenia mužov. Žena hrá na

Obrázok modrotlačovej obliečky s lokalizovaním a datovaním

lutne, pred jej postavou je kytica kvetín vo váze. Opakuje sa spôsob nápisu pod postavou „SOMMER“. Podľa záznamov múzea predmet pochádza približne z polovice 18. storočia.

Tkaný damaskat s motívom Jeruzalema a Zmŕtvychvstania Ježiša Krista s vročením 1768 - ide rovnako o obliečku na vankúš s vytkávanými figurálnymi motívami. V línách sú na ploche podhlavníka ukladané jednotlivé motívy. Motív s nápisom „JERUSALEM“ tvoria mestské hradby so vstupnými bránami, za ktorými sú strechy a veže mesta. Medzi vežami je zakomponované spomínané označenie mesta. Výška tohto motívu je 18 cm. Pod týmto motívom sa opakuje gotickým písmom text vo dvoch riadkoch „JESUS SCHWINGT DIE SIEGES KUHN“, medzi jednotlivými textami je vročenie „1768“. Výška celého textu je 10 cm. Pod každým textom je figurálny motív Zmŕtvychvstania Ježiša Krista, vysoký 23 cm, a pod motívom v jednom riadku text gotickým písmom „SIMON: PETRUS:“. Pod každým z týchto nápisov je posledný z motívov - dve naproti sebe stojace postavy, medzi ktorými je strom. Motív je vysoký 13 cm a mená nad postavami evokujú domnienku, že sa jedná o vyobrazenia práve Šimona a Petra. Obliečka má celkové rozmery 71 x 98 cm.

Literatura:

- Bitušiková, A.: Kútne plachty v zbierkach Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Stredné Slovensko č. 7, 1988, s.385-394.
- Faklová, D. E.: Ľudové tkaniny v zbierkach Stredoslovenského múzea. Múzeum 22, 1977, č.1, s.61 - 63.
- Hozák, J.: Minulosť a prítomnosť Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Zborník Stredoslovenského múzea č. 5, 1986, s. 15 – 16.

Zusammenfassung

**Der älteste datierte Blaudruck in der Slowakei
(aus den Sammlungen des Mittelslowakischen
Museums in Banská Bystrica)**

Zu den ältesten Sammlungen des Mittelslowakischen Museums gehören auch der älteste datierte Blaudruck in der Slowakei mit einem figuralen Motiv und zwei damastene Stücke

mit dem Motiv der vier Jahreszeiten und dem dominanten Motiv von Jerusalem und der Auferstehung Jesu Christi mit der Jahresangabe 1768. Der Blaudruck ist ein Kissenbezug mit den Abmessungen 69 x 99 cm. Er hat eine rechteckige Form, und seine Rückseite ist aus zwei Teilen anderer Stoffe zusammengenäht. Das Muster wird durch mehrfache Wiederholung des grundlegenden Rokokomotivs gebildet. Das Muster selbst ist durch die Abbildung einer Dame im Rokokokostüm gebildet, die unter einem Baum sitzend Harfe spielt. Der Baum wächst von einem geformten Podest, auf dem ein stehender Herr, in einem Anzug aus der Rokokozeit angezogen (Stil von Louis XVI.) mit dem linken Ellbogen stützt. Der Herr spielt Flöte. Am Podest ist die Aufschrift angeführt: „JOZEPHUS BUTZIG“, Datierung und Jahresangabe unter dem ganzen Motiv: „IN KREMNITZ 1783“. Nach den Eintragungen des Museums wird vorausgesetzt, dass Samuel Kastner aus Kremnitz der vermutliche Autor ist.

665 rokov od prvej písomnej zmienky o obci Kunešov - Kuneschhau

Viliam Neuschl

Osada dnešného mena Kunešov, nemecky Kuneschhau, vznikla na obchodnej ceste z Kremnice do Prievidze v priebehu prvej polovice 13. storočia. Podľa kremnického archívára M. Matunáka prvé osídlenie tejto osady vyšlo pravdepodobne z Turca. Keď kremnický komorský gróf (comes) udeľuje dedičné richtárstvo v terajšom Kunešove, táto osada má už svoje „vulgárne“ meno – K svätému Michalu.

Tento pôvodný názov osady Kunešov hovorí svojou formou o jej poľnohospodárskom charaktere. Banské osídlenie, reprezentované comesom kremnickej komory, pohlcuje poľnohospodárske osídlenie a vtlača mu charakter baníckej osady. Je to však len domnienka a nie je doložená hodnovernými dokladmi.

Dr. Teodor Lamoš v knihe Vznik a počiatky mesta Kremnica uvádza, že dedina Kunešov asi existovala už pred rokom 1328 ako pozostatok staršej kolonizácie a pri druhotnom osídlení nemeckými kolonistami došlo k splynutiu s pôvodným obyvateľstvom.

Podľa encyklopédie Bars vármegye z roku 1903, vydané v Budapešti, boli prvými prisťahovalcami v Kunešove durýnski kolonisti, ktorí sa tu usadili v 13. storočí. Prvým tzv. host'om (hospesom) bol podľa tradície istý Kuno. Podľa neho vraj obec dostala aj meno.

Dôvody veľkého pohybu nemecky hovoriacich obyvateľov na východ v 10. – 15. storočí nie sú dosiaľ, napriek veľkému úsiliu historikov, uspokojivo objasnené. Jedna z hypotéz hovorí o tom, že v tom období boli vyčerpané zlatonosné bane v nemeckých krajinách a súčasne vypukol hladomor. Kremnický archívár M. Matunák uvádza vo svojej knihe Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnica na strane 17: „Mnoho Nemcov okolo roku 1150 sa presťahovalo z okolia Rýna do Uhorska. Týchto nazývali Sasmi, úradne Saxones.“ Títo nemeckí kolonisti boli usadzovaní predovšetkým na Spiši, v Gelnici, údolí Bodvy a okolo Rožňavy.

Už od 12. storočia sa začali v okolí B. Štiavnice usadzovať skupiny baníkov, najmä z Nemecka. Najväčšia vlna prisťahovalectva nastala po tatárskom vpáde v roku 1242. Uhorský kráľ Belo IV. povolal do zničenej krajiny schopných poľnohospodárov a baníkov z nemeckých krajín, aby pomohli povzniesť baníctvo na vyššiu technickú úroveň. Panovník po-

skytol „host'om“ také práva, aké užívali vo svojej domovskej krajine, predovšetkým slobodnú voľbu vlastného richtára.

Vtedajší uhorský panovník poskytol nemeckým kolonistom dostatok lesnej plochy k vlastnému úžitku. Po príchode do týchto končín si museli vyklčovať ďalšiu potrebnú plochu, aby ju mohli poľnohospodársky využívať. Kolonisti dostali od panovníka rôzne výhody, podobné tým v domovskej krajine – hlavne právo samosprávy svojej obce resp. mesta.

Prvý písomný doklad – svedectvo (Urkunde) o osade K Svätému Michalovi (Villa ad sanctum Michaellem) je z 19. 11. 1342, kedy ustanovil v Kremnici sídliači kráľovský komorský gróf magister Leopold (Ipolit) ako dedičného richtára osady Vernherusa (Vernerera) de Potska. O udelení škultécie v osade K svätému Michalovi vydala svedectvo aj kremnická mestská rada. Listinu vyhotovil notár mesta „Cremnychbana“ Sifrid dňa 10. 11. 1342.

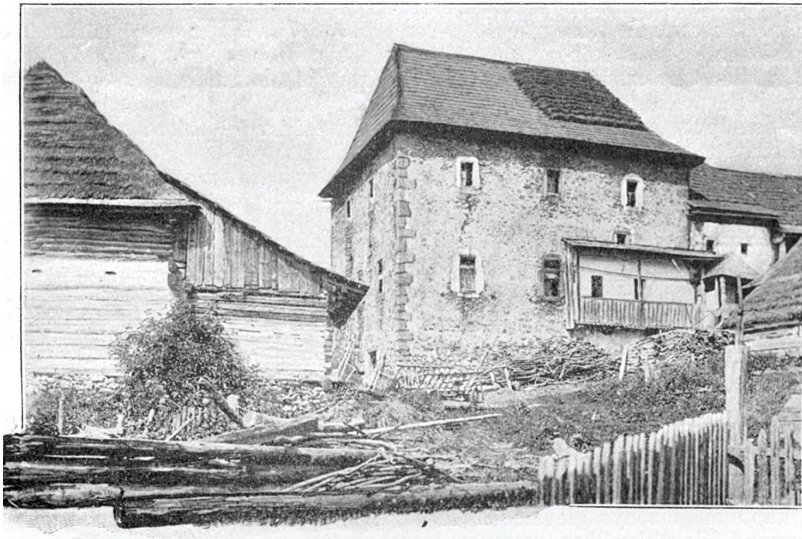
Text listiny je vyhotovený v stredovekej úradnej latinčine. Táto listina slúžila ako vzor pre všetky ostatné osady v okolí mesta Kremnica. Jej odpis je uložený v štátnom archíve v Kremnici. Originál bol uschovaný v dome dedičného richtára, v rodine Neuschl – Prokein, v Kunešove. V roku 1945 bol zničený pri jeho požiari.

V tomto svedectve sa okrem iného píše: „...my magister Leopold komes v Kremnici a kastelán Oravy dávame na pamäť všetkým, ktorých sa to týka znením tejto listiny, že my richtárovi v osade, ktorú obyčajne nazývajú K svätému Michalovi, položenéj na ceste vedúcej do Prievidze, Vernerovi z Potsky, jeho dedičom a nasledovníkom...“

Ďalej sa v dokumente hovorí o zákupnom dedičnom richtárstve podľa žilinského práva. Dedičný richtár obdržal práva „iudexa“, to znamená právo predsedáť miestnemu súdu a právo odpustiť daň. Mohol súdiť všetky súdne záležitosti okrem vraždy, zbojníctva a podpaľáčstva. Ďalej dostal právo slobodného výčapu piva, predaja vína a alkoholu. Získal právo na jeden mlyn, mäsiarstvo, jedného kováča alebo obuvnícku dielňu. Richtár dostal dva slobodné (danepróste) lány a právo zriadenia kostola, fary a k nej lán poľa. Z peňažných pokút dostával 1/3 richtár a 2/3 zemepán. Nové obydli sa mohli stavať ľubovoľne povedľa potoka.

Richtársky úrad bol podľa listiny dedičný, ale mohol byť aj predaný. V inej listine z roku 1429 sa uvádza, že v obci „Kunushaw“ richtár Gabriel predal richtársky úrad novému richtárovi Stephanusovi za 300 mariek a tri malé marky. Marka sa počítala za 133 denárov.

Dom dedičných richtárov v Kunešove,
vyobrazenie z knihy Bars vármegye, 1903

Šoltýske obce bývali oslobodené od daní v rôzne dlhých časových obdobiach, spravidla 5 – 20 rokov. Po tejto dobe boli dane predpísané jednotlivcom alebo celej obci. Od povinných robôt boli celkom oslobodení. Do roku 1324 boli oslobodenia pri nových osídleniach 16 rokov, začiatkom 14. storočia už len 10 rokov, v polovici 14. storočia 6 – 8 rokov. Pri znovuosídlení už predtým vyklčovaných území neplatilo žiadne oslobodenie od platenia daní. Toto je aj prípad Kunešova. Postupne boli zrušené všetky šoltýske obce od 14. storočia, úplne ich zrušila Maria Terézia v roku 1772.

Vydanie najstaršej výsadnej listiny neznamená vznik mesta, resp. obce, išlo spravidla len o ukončenie prvej vývojovej fázy a vytváralo predpoklady pre ďalší rozvoj.

Sídlom dedičných richtárov v Kunešove bol po niekoľko storočí kamenný 3-poschodový murovaný dom v strede dediny. Počas druhej svetovej vojny bol poškodený a vypálený, teraz je z neho zrúcanina.

V roku 1429 dal kráľ Žigmund Luxemburský obec „Kunushaw alias Villa sancti Michaelis“ spolu s ďalšími obcami (Lúčky, Horná Ves a Dolná Ves) do zálohu mestu Kremnica, pretože nevládal splatiť dlh 17 tisíc zlatých dukátov. Jednania ohľadom dlhu sa uskutočnili práve v Kunešove. Uvedené osady sa stali poddanskými obcami mesta Kremnica, pričom museli odvádzať pravidelne dvakrát do roka (na Juraja a Michala) pozemkovú a domovú daň. Daň bola splatná aj v naturálnych dávkach. V našich podmienkach to boli poľnohospodárske plodiny ako raž, ovos a strukoviny. K uskladneniu obilia slúžil kamenný objekt (sypáreň), ktorý stojí dodnes vedľa cesty za Kremnicou smerom na Martin. Obec platila dane od udelenia dedičného richtárstva, to znamená, že neboli priznané šoltýske roky. Peňažné dane mestu Kremnica

mali v roku 1442 výšku 60 florénov a v roku 1450 40 florénov. Jeden florén vážil 3,558 gramov a mal 23 karátov a 9 gránov.

V roku 1442 je prvýkrát v kremnickom daňovom súpisu uvedené meno dedičného richtára Neuschl. Tento rod bol držiteľom dedičného richtárstva do roku 1772, kedy inštitúcia dedičného richtárstva bola zrušená.

V roku 1730 dlhovali všetky poddanské obce mestu 10 000 zlatých. Od násilného vymáhania však mesto upustilo, lebo sa bálo úteku obyvateľstva. V roku 1752 zaplatili obce mestu Kremnica 1120 zlatých a mestské obyvateľstvo 1054 zlatých. K normálnym základným daňovým povinnostiam obyvateľov poddanských obcí pribudli v čase vojny mimoriadne dane.

Obyvatelia osady Kunešov boli už hneď od vydania dedičnej listiny povinní odovzdávať predpísané dávky kráľovskej komore. Kráľovský lokátor neudelil osade oslobodenie od poplatkov. Preto sa usudzuje, že osada bola staršieho dátá, najpravdepodobnejšie z polovice 13. storočia.

Obyvateľstvo poddanských obcí tvorilo zásobáreň lacných pracovných síl. Baníctvo bolo špeciálnou činnosťou montánnej industrie. Ťažba, spracovanie a zmincovanie drahého kovu vyžadovalo prácu mnohých ľudí. Vlastne, všetko obyvateľstvo okolitých obcí žilo stáročia pre baníctvo.

V zápise mestského magistrátu z 11. 2. 1701 sa píše: „keby nebolo baníctva, nebolo by treba ani dedín.“ V policajnom nariadení mesta z roku 1530 sa v § 8 nariaďuje obyvateľom poddanských obcí poskytovať povoznícke práce pri opev-

Kunešov a jeho obyvatelia v prvej polovici 20. storočia,
foto z knihy Kuneschhau z roku 1976

ňovacích prácach mesta. Okrem toho museli pomáhať aj pri ostatných prácach, a to bezplatne. Všetky stavebné práce a doprava kameňa, dreva, vápna a iné služby, ktoré mešťania k opevňovacím prácam potrebovali, museli byť bezplatné.

Keď pri veľkej núrode v rokoch 1642 - 1643 museli mnohí z nedostatku krmiva predať ťažné zvieratá, mesto najalo povozníkov z iných obcí a nák-

lady museli zaplatiť povozníci poddanských obcí. Napriek tomu, že obec Kunešov ležala bokom od hlavných dopravných ciest, neušla častým nájazdom. Obec nebola ušetrená ani od nájazdu husitských bojovníkov. Dňa 11. apríla 1605 vtrhli do obce Turci, zajali farára Šimku, miestneho učiteľa, odvliekli kone a všetok rožný dobytok obyvateľom. Dňa 28. septembra 1682 Turci odvliekli z obce 30 obyvateľov, z toho viac malých detí. Uneseným bolo možné pomôcť až vďaka Imrichovi Tökölymu, ktorý ich pomohol vykúpiť od Turkov za veľký obnos.

V obci Kunešov sa v novoveku dokonca ťažili drahokorné rudy. Stopy po banskej činnosti sa zachovali do polovice minulého storočia - šachta sv. Anny a prieskumná štôlna na dolnom konci obce. Ďalšie výskyty sú známe priamo v obci a tiež na južnom svahu vrchu Pieskovec. Dnes sú už všetky stopy po banskej činnosti nenávratne stratené. V Štátnom ústrednom banskom archíve v B. Štiavici, v archívnom fonde Banský súd v Kremnici (1608 – 1788), je zachovaná kniha ťažiarstiev (Gewerkenbuch) z roku 1779. V nej sa okrem iného uvádza nasledovné: „Ťažiarstvo štôlna Ján Krstiteľ (Baptista) v Kunešove vlastnilo a prevádzkovalo štôlna Ján Krstiteľ a Jozef, šachtu Anton. Ťažiarstvo vlastnili štyria ťažiar. Principálom bol Ján Prýrer, mešťan a biskupský mlynársky majster z Kunešova, ktorý vlastnil 94 kuksov. Dva kuksy patrili kostolu v Kunešove. Ťažiarstvo štôlna Johana v Kunešove vlastnilo v obci nad kostolom starú opustenú štôľnu Johana, v ktorej sa kedysi ťažilo zlato a striebro. Dňa 8. 7. 1786 bola tomuto ťažiarstvu prepožičaná štôlna sv. Františka, ktorá bola niekoľko rokov opustená. V roku 1779 – 1789 bolo v tomto ťažiarstve podnikateľský zainteresovaných 88 ťažiarov. Pre nízku výťažnosť však postupne zavreli všetky banské diela.“ V cirkevnej histórii sa uvádza, že richtár žiadal v roku 1621 miestneho farára, aby sa uspokojil s nižším platom, pretože obec nemala prostriedky, keďže sa zrútila jedna šachta a v obci bola veľká bieda.

V roku 2007 sme si pripomenuli 665. výročie od prvej písomnej zmienky o Kunešove. Pri tej príležitosti sa v obci konali veľké oslavy, a to aj za účasti rodákov, žijúcich dnes v Nemecku.

Pramene a literatúra:

- Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, fond Kunešov.
- Fröhlich, J. G.: Kuneschhau. Erinnerung an ein deutsches Dorf in der Slowakei. Hilfsbund karpatendeutscher Katholiken e. V. B/W, Arbeitskreis der Kuneschhauer. Kirchheim 1976.
- Pittner, A.: Oberturz und Unterturz. Hilfsbund Karpatendeutscher Katholiken e. V., Stuttgart 1992.
- Matunák, M.: Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice, Kremnica 1928.
- Lamoš, T.: Vznik a počiatky mesta Kremnice. Stredoslovenské vydavateľstvo, Banská Bystrica 1969.
- Hošo, J.: Osídlenie Kremnice a okolia vo svetle archeologických nálezov. In: Kremnica. Gradus, Martin 1992.

Zusammenfassung

665 Jahre ab der ersten schriftlichen Erwähnung über die Gemeinde Kunešov/Kuneschhau

Die Gemeinde mit dem heutigen Namen Kunešov (deutsch Kuneschhau) entstand an dem Handelsweg aus Kremnitz nach Prievidza in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Die erste Ansiedlung war höchstwahrscheinlich slowakisch und stammte aus Turiec. Sie wurde aber durch deutsche bergmännische und landwirtschaftliche Kolonisation verdeckt. Der erste im Dorf angesiedelte „Gast“ (hospes) war nach der Überlieferung ein bestimmter Kuno, nach dem die Gemeinde ihren Namen erhielt. Die erste schriftliche Erwähnung kommt aus dem Jahre 1342, wann Vernherus de Postka vom Kremnitzer Kammergraf Magister Leopold für den Erbschulzen im „Dorf zum heiligen Michal“ (Kunešov) bestallt wurde. Das steinerne dreistöckige Haus im Zentrum des Dorfes wurde für einige Jahrhunderte zum Sitz von Erbschulzen in Kunešov. Während des zweiten Weltkriegs wurde das Haus beschädigt und verbrannt und heute ist es nur eine Ruine. Im Jahre 1429 verpfändete der König Siegmund von Luxemburg das Dorf an die Stadt Kremnitz. Im Jahr 1442 wird der Name des Erbschulzen Neuschl in Kremnitzer Steuerverzeichnis zum ersten Mal angeführt. In dieser Familie blieb das Schultheißenamt bis zum Jahre 1772, wann die Königin Maria Theresia das Institut des Schultheißenamtes aufhob.

Typológia kremnických hlinených fajok

Jozef Šteffek

Úvod

Prví výrobcovia hlinených fajok v Európe boli zrejme Angličania, ktorí ich výrobu odporovali od amerických Indiánov. Najsťor začali v 16. storočí vyrábať jednodielne, asi 6 cm dlhé fajky, (nesťor sa preferovala výroba dvojdielnych a trojdielnych). Od začiatku 17. storočia podobný typ fajok začali vyrábať aj v Holandskom meste Gouda, kde vznikla prvá fajkárska dielňa (Haider – Orgona – Ridovics 2000). Od tohto obdobia sa fajčenie postupne rozšírilo do celého sveta a stalo sa súčasťou života množstva ľudí. Od fajčenia ich neodradili ani tvrdé tresty nariadené panovníkmi 18. storočia, napr. v Rusku, Perzii, Turecku, Anglicku aj Uhorsku.

Prvé hlinené fajky na územie Slovenska priniesli žoldnieri počas 30-ročnej vojny v 17. storočí. Zrejme už koncom tohto

storočia začali s výrobou fajok hrnciari a výrobcovia úžitkovej keramiky. Tieto fajky neboli signované, takže nepoznáme ich výrobcov. Svedčia o tom nálezy z hradov alebo z historických častí miest, ako napríklad z B. Štiavnice (Šteffek 2004).

Objavená bola dokonca dielňa fajok na Spišskom hrade (Vallašek 1983). I keď sa našlo na archeologických lokalitách niekoľko predmetov podobných fajkám aj zo staršieho obdobia, dokonca až z obdobia bronz (Rind 1984), zrejme fajčenie bolo v tomto období doménou šamanov alebo liečiteľov počas obradov.

Výroba hlinených fajok v niektorých mestách Slovenska dosiahla svetovú úroveň, o čom svedčí kvalifikačné ocenenie na Svetovej všeobecnej výstave v Budapešti v roku 1885, ktoré dostala za svoje výrobky štiavnická fajkárska

Ludmila Schmidt (Šteffek 2007 – in press). Známe dielne fajok boli v Banskej Belej, Banskej Štiavnici, Banskej Hodruši, Bratislave,

Fajka s označením K-RESS KREMNITZ

Galante, Gbeloch, Humennom, Jure pri Bratislave, Košiciach, Kremnici, Krupine, Leviciach, Ľubietovej, Malých Ozorovciach, Maškovej, Nitre, Podrečanoch, Pukanci, Sv. Antone, Zvolene... Výroba fajok vo väčšine týchto miest netrvala viac ako niekoľko desaťročí. Najdlhšie sa udržala v Banskej Štiavnici (1952) a v Kremnici, kde zanikla v prvej štvrtine 20. storočia.

Kremnickí fajkári, ich výrobky a označenia

Informácie o kremnických fajkároch, ich výrobkoch a označeniach, ktoré sú prezentované v tomto príspevku, boli získané zo zbierok uložených v NBS - Múzeu mincí a medailí

Fajka od E. Stiasneho

v Kremnici, Lesníckeho a drevárskeho múzea vo Zvolene a súkromných zbierok E. Koltona a autora príspevku. Ojedinelé zmienky o kremnických fajkároch a kremnických fajkách nachádzame vo viacerých prácach (Pichňa 1957, Sprušanský 1967, Takáč 1979, Kuka 2002, Šteffek 2004). Špiesz (1972) spomína Kremnicu ako jediné mesto na Slovensku, kde vznikla továreň na fajky. Z práce Jozefa Ryníka (2004) sa dozvedáme o troch fajkárskejších dielňach v Kremnici. Prvú zriadil na Dolnej ulici v roku 1850 istý **Krieter**. Ďalšia sa nachádzala vo Zvolenskej doline, no meno výrobcu neuvádza. Podľa J. Ryníka obe skoro zanikli. Tretiu založil **Eliáš Štiasny** (Štiaszny, Štiassny, Stiasny) v roku 1849, ktorý neskôr k sebe pribral svojho syna. Nie je mi známe, či to bol Ernest (†1915) alebo Ludvik (†1917), ktorí zomreli na fronte. Fabrika zrejme zanikla v roku 1928.

Fajka so signatúrou STIASNY SOHN KREMNITZ

V zbierke E. Koltona sa nachádzajú úlomky dvoch hlinených fajok od **Iohana Ressa** a jeden úlomok so zle čitateľným menom **Helcinplechner**? Vo svojej zbierke mám úlomok fajky od **K. Ressa** a jeden úlomok od **K. Stiasneho**.

Najväčší počet fajok, ktoré boli k dispozícii z uvedených fondov, pochádzajú od firmy E. Štiasneho. Mnohé z nich nemajú žiadne označenie. Časť z nich má firemnú značku, kto-

rá je vtláčená v podobe pozdĺžneho rámika na pravej strane krčku. V rámci je uvedené meno výrobcu alebo nemecký prepis mesta Štiavnice „SCHEMNITZ“ a na niektorých spolu s menom výrobcu aj nemecký alebo maďarský názov Kremnice. V práci NAGYA (2001) je uvedený jeden úlomok fajky s označením STIASNY. SOHN SCHEMNITZ.

Je známe, že viacerí slovenskí fajkári si do svojej pečiatky vkladali aj nemecký alebo maďarský názov mesta Banská Štiavnica,

pretože takto označené fajky sa lepšie predávali. Z preštudovaných materiálov sme zistili nasledovné typy firemnej značky:

- 1) E. STIASNY
- 2) K. STIASNY KREMNITZ
- 3) STIASNY SOHN KREMNITZ
- 4) STIASZNY KÖRMÖCZ
- 5) STIASZNY
- 6) SCHEMNITZ
- 7) STIASNY.SOHN SCHEMNITZ

Z ostatných firemných značiek kremnických fajkárov boli zistené:

- 8) Helcinplechner Kremnitz
- 9) HONI IPAR KÖRMÖCZ
- 10) IOH. RESS KREMNITZ
- 11) K. RESS KREMNITZ

Fajka s označením STIASZNY

Fajka STIASZNY KÖRMÖCZ

Z ďalších označení sa na pravom boku dolnej časti hlavičky mnohých fajok nachádza značka zložená zo skrížených baníckych kladiviek na štíte a nad nimi poprsie uniformovaného baníka. Táto značka je originálna pre výrobky E. Stiasneho (Štiasneho) a často je jedinou na niektorých jeho fajkách. Ďalšou značkou na ľavej strane krčku mnohých typov fajok je okrúhly kolok s erbom B. Štiavnice a B. Belej. Na niektorých fajkách je na pravej strane dolnej časti hlavičky v okrúhlom kolku hlava koňa.

Kremnické fajky sú v niekoľkých farebných prevedeniach – čierne, tehlovočervené, biele, hnedo glazované,

sivé a mramorované. Niektoré fajky sú hladké, iné ozdobené ryhami, rebrami, geometrickými alebo rastlinnými motívami. Dno krčka je buď oválne, ploché alebo palmetové. Tvar hlavičky býva valcovitý, kónický, šesťhranný, osemhranný, kalichovitý alebo v tvare čibuku či lievika. Väčšina fajok je dvojdielna, ale sú aj trojdielne fajky so šťavíkom.

Literatúra:

- Haider, E. – Orgona, A. – Ridovics, A. (EDS.): The history of the Hungarian pipemaker's craft. Hungarian National Museum, Budapest 2000, 255 pp.
- Kuka, P.: Zvolenský fajkár. Zvolen 2002, 19 ss.
- Nagy, Z.: Dunántúli cseréppipa készítő műhelyek és termékeik a XIX. században. Fontes Castriferiensis (Szombathely) 1, 2001, 267 pp.
- Pichňa, J.: Banskostavnické fajkárstvo. Pamiatky a múzeá (Bratislava) 6, 1, 1957, S. 46 - 47.
- Rind, M. M.: Ein hügelgräberbronzezeitlicher Befund aus dem Baugebiet Bad Abbach „Heidfeld“, p. 62 - 64. In: Rind, M. M. (ed.), Scherben, Schädel, Schratzellöcher, Archäologie im Landkreis Kelheim I (1991-1993). Buchverlag der Mittelbayerischen Zeitung, 1994.
- Ryník, J.: Osudy Hlineno-fajkovej fabriky a kachľovej továrne podnikateľskej rodiny Štiasny v Kremnici. Kremnický rumaj, 3, 2, 2004, s. 17 - 18.
- Sprušanský, S.: Fajčiarske potreby v zbierkach SNM v Bratislave. Zborník SNM (Bratislava) 61, História 7, 1967, s. 243 - 270.
- Špiesz, A.: Remeslo na Slovensku v období existencie cechov. Vyd. SAV, Bratislava 1972, 344 ss.
- Šteffek, J.: Hlinené fajky Banskostavnického regiónu: 1. Úvod, história a

typológia hlinených fajok. Acta museologica (B. Štiavnica), 4, 2004, s. 101 - 112.

- Šteffek, J.: Pamätná medaila L. Schmidtovej - výrobcovi štiavnických zapačiek. Zborník Stredoslovenského múzea 2007 (in press).
- Takáč, T.: K problematike fajkárstva v Banskej Štiavnici. Zborník Slovenského banského múzea (B. Štiavnica) 9, 1979, 245 - 279.
- Vallašek, A.: Dielňa na výrobu hlinených fajok na Spišskom hrade. Archaeologia Historica (Brno) 16, 8, 1983, s. 233 - 240.

Summary

Typology of clay pipes from Kremnica region

This contribution deals with brief characteristics of trade marks and company markings, together with several types of clay pipes, manufactured in Kremnica during 1849-1928. The historical material comes from the collections of Museum of coins and medals National Bank of Slovakia in Kremnica, Museum St. Anton - Museum of Forestry and Timbering in Zvolen and from private collections of E. Kolton and author of this paper. Within a set of 70 types of pipes, five different trade marks were documented: manufacturers E. Štiasny, K. Štiasny, Helciplechner, Joh. Ress and K. Ress.

Z dejín žurnalistiky a publicistiky v Kremnici - obdobie pred vznikom Československa -

Otto Štroffek

Počiatky periodickej tlače na Slovensku

Rukopisné Schemnitzer Neueszeitung

Zložitá dostupnosť neskorostredovekých kultúrnych centier, neprítomnosť veľkých mestských celkov ako prirodzených komunikačných pendantov západných aglomerácií a ďalšie faktory zapríčinili, že Gutenbergov vynález - elementárny predpoklad hromadnej multiplicity textov a ich efektívneho šírenia - prichádza na Slovensko zhruba so storočným oneskorením za susednými Čechami, Poľskom, ale i hlavným mestom Budínom.

Napriek absencii domácej tlače (prvé známe stále tlačiarne sa viažu k roku 1578 - B. Bystrica, Trnava, Bardejov) možno konštatovať, že úvodný pokus s novinami, akýmiś okolnosťami doby vyžiadaným chýrnikom, kolujúcim v opisoch medzi banskými mestami, a teda i v Kremnici, urobil v značnom predstihu Anton Pausius (Pausias). Tento evanjelický kazateľ a učiteľ, doložený v roku 1554 ako magistrátny notár v Kremnici, zostavoval a vydával v B. Štiavnici rukopisné *Schemnitzer Neueszeitung* im 1540 - 1541 Jahr, zamerané na turecké nebezpečenstvo a s tým spojené vojenské súvislosti. Tieto „protonoviny“ mohli vychádzať vďaka podpore známej fuggerovsko-thurzovskej ťažiarkej a obchodnej spoločnosti, čo zaiste súviselo s jej ekonomickými, respektíve bezpečnostnými záujmami.

Prvé novinové tlače

Prvé tlačené noviny mali podobu letáka, boli teda príležitostnou tlačou so skromnou informačnou plochou. Pod názvom *Zwo Wahrhaftige Neueszeitung* ich v Bratislave v r. 1594 tlačil J. Valo, jeden z prvých doložených kočovných tlačiarov u nás. Na ďalší kvalitatívny posun bolo treba čakať až do

začiatku 18. storočia. Povstalci Františka Rákocziho začali v apríli 1705 šíriť svoje zábery na stránkach orgánu, nazvaného *Mercurius Hungaricus*, zmeneného od 2. čísla na *Mercurius Veridicus ex Hungaria*. Noviny existovali do roku 1710 a tlačili ich v Levoči a Bardejove. Sotva však mali väčší dosah, keďže boli písané latinsky a nepravidelnej periodicity. Je dosť pravdepodobné, že sa s nimi oboznámili aj Kremničania, mesto totiž často navštevovali povstaleckí emisári a dôstojníci.

Prvenstvo M. Bela

Prvenstvo vo vydávaní pravidelného periodika patrí Matejovi Belovi, ktorý v roku 1721 založil latinský týždenník *Nova Posoniensia* (prvý v Uhorsku), obsahujúci už v názve miesto vychádzania, Bratislavu. Belova iniciatíva však nemala dlhé trvanie. Noviny zanikli už nasledujúceho roku. Bola to opäť Bratislava, kde sa zrodili *Presburger Zeitung*. Dva razy do týždňa ich vydával Daniel Táallyai a v rámci Uhorska tu prvýkrát uviedol do činnosti priame spravodajstvo založené na korešpondenčnej báze. O 16 rokov neskôr k nim pribudli aj prvé noviny v maďarčine *Magyar Hirmondó*, vychádzajúce v rovnakých intervaloch.

D. Táallyai sa chytil do tretice aj na *Prešpurske Noviny*, ktorých úvodné osemstranové číslo opustilo Landererovu tlačiareň 1. júla 1873. Svojho prvého periodika sa však Slováci dočkali už na jar. Marec 1783 je spojený s tematicky monolitnými *Novinami o Rolnijn a Polnijn Hospodárství*, vychádzajúcimi iba štyri mesiace. *Prešpurske Noviny* vychádzali do roku 1787 (zanikli pre nedostatok predplatiteľov) dvakrát v týždni za redigovania kantora bratislavského zboru ev. cirkvi Š. Lešku, J. Vyskydenského a Š. Krompa. V tomto prípade možno hovoriť o skutočných novinách - ich ťažisko spočívalo na domacom i zahraničnom spravodajstve, informovali o aktuálnych úradných, cirkevných

a hospodárskych záležitostiach a aktívne si počínali aj ako osvetový nástroj reformátorského a novátorského jozefinizmu.

Bratislavský primát v 18. storočí prekonala len B. Bystrica. V r. 1785 tu začal Ondrej Plachý vydávať *Staré noviny literárního umění* s filozoficko-teologickým základom, no boli otvorené i príspevkom obecnejšie kultúrnym a spoločensko-politickým.

Rozmach tlače v 19. storočí

19. storočie, najmä jeho druhá polovica, je dobou prudkého rozmachu tlače, jej širokej diferenciácie, štruktúrovania a zamerania takmer vo všetkých národných okruhoch Európy. Kultúry štátnotvorných národov, či tých, ktoré si túto dejinnú náplň supremovali, to mali omnoho ľahšie, stála za nimi rozsiahla štátna moc, mnohokrát už s vyhranenou kultúrnou politikou. Slováci, víťaziadou veľkomadžarskou ideou (zaujímúcou miesto starej Hungárie) vytesňovaní do roly kultúrnych páriov, sa ocitali v podstatne zložitejšej situácii, k čomu sa navyše pridružili vlastné ťažkosti okolo spisovného jazyka. Napriek tomu ich čas nenašiel celkom nepripravených. 1812 – J. Palkovič začína vydávať *Týždenník, aneb Císařské Královské Národní Noviny*

1822 – opäť J. Palkovič, tentokrát prichádza s literárnym štvrťročníkom *Tatranka*

1836 – K. Kuzmány na banskobystrickej pôde zredigoval prvé číslo *Hronky*

Odtiaľto cez pohyb okolo Tatrína už viedla cesta k prvému slovenskému politickému periodiku – *Slovenskéj Národňej Novině* Eudovia Štúra ohlasujú novú éru slovenského „dejstvovania“, aby na prelome 19. a 20. storočia mali Slováci – už v pevne sa etablovanom spisovnom jazyku – 31 periodík.

Žurnalistika a publicistika v Kremnici pred vznikom ČSR

Možnosti a realita

Napriek bohatým kultúrnym dejinám je absencia nadväzujúcej periodickej tlače (nerátajúc výročné správy tunajších škôl) pred vznikom ČSR na prvý pohľad zarážajúca. A to zvlášť pri poznaní, že mestu v žiadnom období nechýbala kultúrne rozhladená domáca vrstva, ako prirodzená nositeľka a potenciálna tvorkyňa zmienenej osvetového pohybu. Túto skutočnosť si čiastočne vysvetľujeme faktom, že od 18. storočia začína Kremnica v počte obyvateľstva výrazne zaostávať za inými porovnateľnými mestami (B. Bystrica a B. Štiavnica). Pre porovnanie v 19. storočí vychádzalo v B. Bystrici 31 a v B. Štiavnic 26 periodík. Určitú negatívnu stacionárnosť však špekulatívne pripisujeme i tunajšiemu zakonzervovanému nemectvu, etnicke najsilnejšieho prvku genofondu Kremničana (tejto osoby sui generis, okolím označovanej za „ospanlivého“), spokojného s pretrvávajúcimi privilégiami po stáročia rámcujúcimi spoločenským životom do osvedčených a ľahko osvojiteľných mustier.

Po druhé, novín a časopisov v nemčine nevychádzalo v Uhorsku málo a v meste s prevládajúcim nemeckým charakterom boli bežne dostupné. Maďarské, pribúdajúce od poslednej tretiny 19. storočia v okolitých mestách a mestečkách (v poslednej štvrtine 19. storočia už mali po novinovom týždenníku i Žiar nad Hronom /Sv. Kríž/ a Žarnovica), zaiste pokrývali popri centrálnej tlači v dostatočnej miere potreby menšinového, avšak na úkor Nemcov a Slovákov aj v Kremnici silnejúceho maďarského živlu. A na slovenský titul sa pri nerozvinutom národnom povedomí väčšiny tunajších

Slovákov dalo sotva pomýšľať. Avšak vďaka relatívnej blízkosti martinského centra mali aj oni uľahčený prístup k tlačenému slovu. Ak navyše uvažíme, že to bol práve Turiec, ktorý najväčšmi rozmnožoval slovenský element v Kremnici.

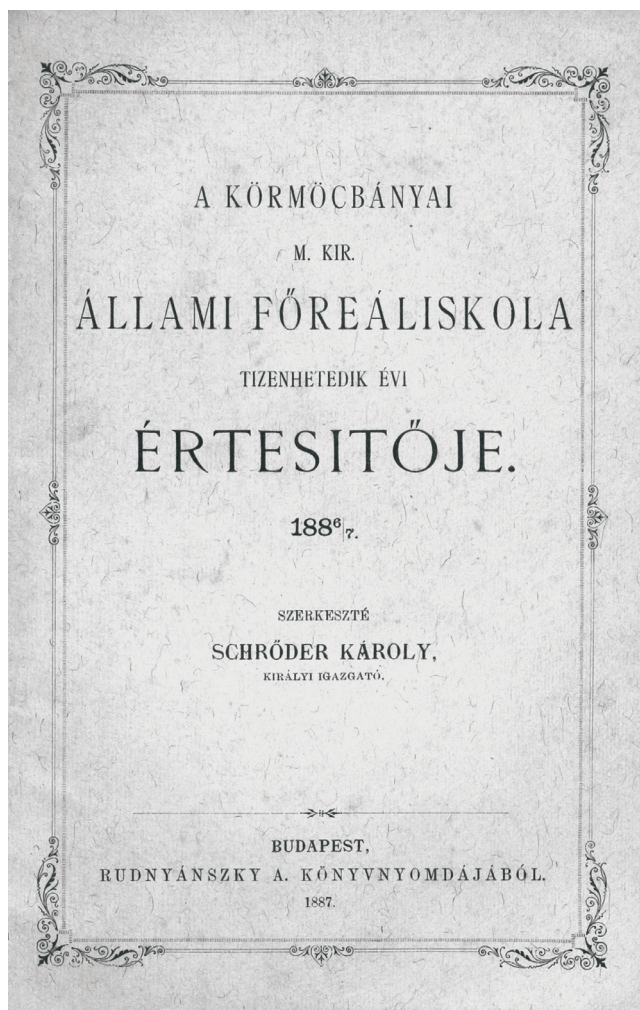
Najbližšie k nejakej editorskej aktivite mohol mať okruh ľudí združených v mestskom spolku Casino (s koreňmi v počiatkoch 19. storočia), zastrešujúci najmä mestskú honoráciu, teda najvzdelanejších Kremničanov. Najvlastnejší charakter Casina spočíval v kaviarenskom spolčovaní, kde mali čítarenský život a od neho neodmysliteľné polemiky, príležitostne písaná poézia členov a zverejňované zoznamy odoberanej tlače svoje čestné miesto. Zvlášť to platí o odštiepeneckej frakcii Meštiansky čitateľský spolok (Bürgerlicher Leseverein, po roku 1865), ktorého viacerí členovia na čele s prvým predsedom P. Križkom boli činní i publicisticky. V zozname periodík Casina z roku 1875 nachádzame popri nemeckých a maďarských tituloch aj slovenské – *Národné noviny, Svornost', Hlásnik a Obzor*.

To sme už v čase po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, kedy vzrastajúci tlak maďarizácie – v našich podmienkach napomáhaný hungarofilmi z radov slovenského zemianstva a inteligencie – kládol na národne uvedomelých Slovákov bremeno konfrontácie s politikou Magyarországu na poli jazyka, vzdelávania a kultúry všeobecne. V súvislosti s Kremnicou bolo dost' charakteristické, že pochodeň národnej kultúry držal v rukách skromný počet slovensky cítiacich rodín, z ktorých treba zvlášť spomenúť Križkocov, Lehotzkých, Dohnányovcov a zopár ďalších jednotlivcov – G. K. Zechentera-Laskomerského, S. Štefanoviča, G. Vodu a iných. Do tohto obdobia patrí zaujímavý pokus Jozefa Dohnányho, žiaka reálky, s redigovaním slovenských súkromných časopisov *Svetozor* a *Holúbok*, na ktorých mal odberateľov v štyroch miestnych rodinách a predával ich po 6 grajciarov za zošíť.

Ročné správy kremnickej reálky

V roku 1856 začala činnosť Cisársko-kráľovská nižšia reálka (rozličných rečí), ktorá v tejto forme prežila iba do roku 1870. Ročné školské správy vydávala od prvého školského roka 1856/1857, no zachovali sa iba od rokov 1858/1859 pod hlavičkou *Programm Unter=Realschule* s vyznačením poradového čísla správy a s príslušným školským rokom. Mali mákkú zošitovú formu, blízku formátu A5, vychádzali v nemčine (tlačené fraktúrou), po vyrovnaní, konkrétne od 1867/1868 maďarsky. Prinášali základné informácie o uplynulom školskom roku: zoznam žiakov, ich hodnotenie, menoslov profesorov s vyučovateľskými predmetmi, správy o školských podujatiach a podnikoch ako Alumneum, Sporiteľňa a podobne, obmedzujúc sa na vecný, suchý tón a úsporné vyjadrovanie. Len v rôznych zdraviaciach a hodnoteniach osobností je štýl živý, srdečný až kvetnatý. Zväčša obsahovali – zvyčajne úvodnú – štúdiu od niektorého z pedagógov, pričom témy sa kryli s príslušným vyučovacím predmetom autora. Na konci brožúry boli pripojené pokyny ohľadom nového školského roka. Tieto, rovnako ako klasifikáciu, zverejňovali v nemčine aj potom, čo správy vychádzali už len maďarsky. Zostavoval ich riaditeľ školy, zriedkavejšie za spolupráce niektorého vyučujúceho. Po grafickej stránke boli veľmi strohé, takmer bez ilustrácií, počet strán značne kolísal.

Ako vidieť, išlo o stručný monotematický informačný prejav so žurnalistickými prvkami, ktorý mal však v študijných príspevkoch pedagógov publicistický doplnok, znesúci kritériá porovnateľného zborníkového charakteru, i keď autori v týchto prípadoch zrejme pamätali na všeobecnejší osvetovo-pedagogický akcent, keďže sa obracali predovšetkým

Ročná správa kremnickej reálky, 1886/1887

na svojich zverencov. Školská správa ako celok bola zároveň adresovaná rodičom, protektorom a dobrodincom študentov, príslušným správnym miestam a v neposlednom rade mestskej honorácii, ktorá sa o školstvo v svojom bydlisku vždy živo zaujímala. Náklad sa nám nepodarilo zistiť, no podľa podobných tlačí sotva presahoval pár sto kusov. Správy po rok 1867/1868 zostavoval J. Berger, tlačil ich F. Machold, B. Bystrica, od roku 1870/1871 K. Schröder, tlačil A. Rudnyánszky, Pešť, neskôr Budapešť, od roku 1870/1873 tlačné S. Nagyom, Budapešť. V školskom roku 1895/1896 zostavovateľ D. Jankovszki, tlačila vdova A. Joerga a synovia, B. Štiavnica, od roku 1896/1897 ich zostavoval M. Fajth, od roku 1899/1900 tlačné J. Paxnerom a H. Bironom, Kremnica.

Výročné správy s publicistickými príspevkami:
- 1858/1859 30-stranová štúdia Ch. Niepera Boj starých Germanov s Rimanmi, zvyšok správy, 47 s.

- 1859/1860 20-stranový príspevok riaditeľa J. Bergera O štúdiu chémie, zvyšok správy, 55 s.

- ročníky 1860/1861 až 1866/1867 sme nemali k dispozícii
- 1867/1868 štúdia K. Salamina Krátky prehľad historického vývoja chemických pojmov, zvyšok správy, 34 s.

V školskom roku 1869/1870 sa zmenil štatút školy na Vyššiu reálku (od 1878 osemročná), výročné správy vychádzali pod titulom *A Körmoecbányai M. K. Állami Főreáltanoda Értesítője*, počet strán sa značne zvýšil. V ideovej oblasti je badateľný silnejúci vlastenecký (promaďarský) duch príspevkov, týkajúci sa zvlášť Samovzdelávacieho krúžku „Toldy“, Čitateľského krúžku s vlastnou knižnicou, a knižnice profesorského zboru (medzi jej tisíckami titulov sa nenachádzala ani jediná sloven-

ská kniha).²⁰

- ročníky 1868/1869 a 1869/1870 sme nemali k dispozícii

- 1872/1873 obsiahla 32-stranová prírodovedná štúdia bez podpisu, zvyšok správy, 94 s.

- 1873/1874 zhodnotenie životného diela zosnulého profesora F. Stubňu, zvyšok správy, rozmerná skladacia oceľorytina banskobystričského Vyššieho učiteľského ústavu, 64 s.

- 1875/1876 20-stranová matematická štúdia profesora L. Kuppisa, zvyšok správy, 82 s.

- 1876/1877 zhodnotenie životného diela A. Hella, Školský poriadok v maďarčine a nemčine od K. Schrödera a L. Kuppisa, zvyšok správy, 115 s.

- 1877/1878 zhodnotenie životného diela profesora A. S. Krčméryho, 18-stranová prírodopisná štúdia J. Teschlara, zvyšok správy, 95 s.

- 1878/1879 21-stranová štúdia profesora J. Versényiho Literárno-vedná rozprava o literátovi Kisfaludym, zvyšok správy, 100 s.

- 1879/1880 úvodná štúdia O zemepisných a dejepisných zbierkach na stredných školách, zvyšok správy, 88 s.

- 1880/1881 rozsiahla 61-stranová štúdia K. Schrödera o dejinách kremnického evanjelického gymnázia v 16. a 17. storočí, Óda J. Versényiho k 25. výročiu založenia reálky, zvyšok správy, 142 s.

- 1881/1882 50-stranová štúdia o kremnickom katolíckom gymnáziu 1768 – 1852 od J. Hladkeho, zvyšok správy, 117 s.

- 1883/1884 pôvodný príspevok J. Teschlara o pestovaní rastlín, zvyšok správy, 67 s.

- 1884/1885 20-stranová štúdia J. Hladkeho o priemysle v Kremnici v 15. – 17. storočí, zvyšok správy, 75 s.

- 1885/1886 úvodný príspevok riaditeľa K. Schrödera k 25. výročiu učiteľského jubilea L. Kuppisa a k 35. výročiu jubilea M. Hailu (kolegov), príspevok o S. Nuberovi, banskoštiavnickom profesorovi, zvyšok správy, 103 s.

- 1886/1887 vyše 30-stranová štúdia F. Pszotku Miera kremnickej úmrtnosti v pomere k všeobecnej štatistike úmrtnosti, Za J. Gasparikom, zvyšok správy, 103 s.

- 1887/1888 30-stranová štúdia K. Schrödera o hradoch Šášov, Blatnica a Revište s ich litografiami, zvyšok správy, 88 s.

- 1888/1889 Za Rudolfom, následníkom trónu, Za A. Trefortom, ministrom školstva, príspevok K. Schrödera k 25. výročiu učiteľského jubilea K. Salamina, zvyšok správy, 115 s.

- 1889/1890 úvodná zdravica k 25. výročiu riaditeľského jubilea K. Schrödera od A. Bellaagha s oslavnou básňou od J. Versényiho, zvyšok správy, 72 s.

- 1890/1891 úvodný príspevok k 10-ročnému jubileu starostovania A. Campioneho z pera K. Schrödera, Za V. Paulinym, zvyšok správy, 78 s.

- 1891/1892 40-stranová štúdia J. Versényiho O ľudových poverách, zvyšok správy, 132 s.

- 1892/1893 Za J. Lapsánszkym, 30-stranová štúdia J. Versényiho O detských veršovačkách a riekankách kremnického okolia, zvyšok správy, 125 s.

- 1893/1894 40-stranová štúdia J. Hladkeho o dejinách kremnického mestského evanjelického gymnázia, Za L. Karayom, zvyšok správy, 148 s.

- 1894/1895 mimoriadne rozšírené vydanie, I. Dejiny kremnického nižšieho mestského evanjelického gymnázia v 16.

- 17. storočí od J. Hladkeho (po stranu 99), II. Kráľovské katolícke gymnázium 1768 – 1852 od J. Hladkeho (strany 100 – 167), III. Kremnická reálka 1856 – 1895 od K. Schrödera (strany 168 – 219), ilustrácie – fotografia školy a jednoduchý stavebný náčrt, zvyšok správy, celkom 320 s.

- 1895/1896 Za K. Schröderom, príhovor D. Jankovszkeho Pár slov k rodičom a ich zástupcom, zvyšok správy, 107 s.
- 1896/1897 obsiahla úvodná štúdia J. Hladkeho Národopisné pomery Kremnice a okolia, zvyšok správy, 104 s.
- 1897/1898 Za L. Kuppisom, vyše 20-stranová štúdia J. Teschlara o geologických pomeroch kremnického pohoria, zvyšok správy, 90 s.
- 1898/1899 Za kráľovnou Alžbetou (zavraždenou), zvyšok správy, 69 s.
- 1899/1900 vyše 20-stranová literárno-historická štúdia M. Televiho (Maurera) o M. Vitézovi Csokonaim, zvyšok správy, 96 s.
- 1900/1901 50-stranová historická štúdia F. Pszotku A. Görgei v okolí banských miest 1849, fotografia honvédskeho pamätníka v D. Turčeku, zvyšok správy, 122 s.
- 1901/1902 Za Dr. A. Failom, štúdia J. Teschlara o geologických pomeroch lokality Ostrá hora s jej fotografiami a nákresmi, zvyšok správy, 74 s.
- 1902/1903 Za J. Schiefnerom, vyše 20-stranová štúdia A. Bellaagha o antickej rétorike, zvyšok správy, 89 s.
- 1903/1904 matematická štúdia V. Prónaia o Ludolfom čísle, zvyšok správy, 73 s.
- 1904/1905 rozsiahla 70-stranová historická štúdia F. Pszotku Smutné dni Kremnice okolo roku 1849, zvyšok správy, 141 s.
- 1909/1910 Za F. Pszotkom, zvyšok správy, 61 s.
- 1911/1912 Za D. Jankovszkim, príspevok Dr. Ph. Kálmána Rodičia ako učelia jazyka, zvyšok správy, 82 s.
- 1912/1913 úvodný príspevok Dr. B. Sebeho, školského lekára, zdravotnícke smernice, zvyšok správy, 80 s.
- 1914/1915 Za Á. Benedekom, Za J. Hladkym, zvyšok správy, 69 s.
- 1915/1916 Za F. Vízym, úvodný nepodpísaný príspevok Naša škola a vojna, zvyšok správy, 82 s.
- 1916/1917 Za kráľom a cisárom Františkom Jozefom I., zdravica novému uhorskému kráľovi Karolovi IV. – Jeho Výsosť, príspevok Škola a vojna, prvýkrát zoznam padlých na fronte, zvyšok správy, 47 s.
- 1917/1918 bez obálky, úvodný príspevok Dejiny ústavu a vojna v r. 1914 – 1918, na poslednej strane upozornenie pre navracajúcich sa do škôl a prosba k rodičom, zvyšok správy, 33 s.

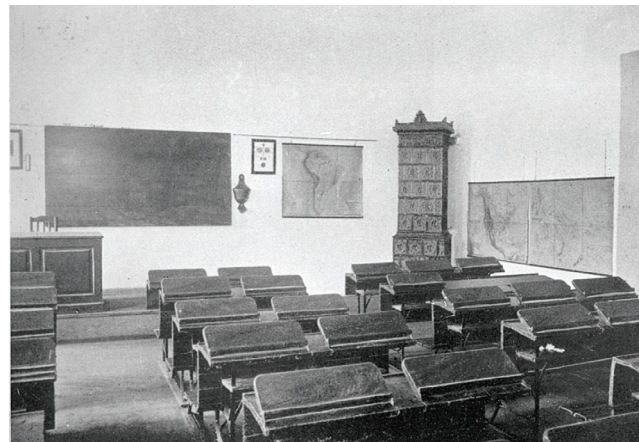
Výročné správy ostatných škôl

Ešte pred nižšou reálkou tu účinkovalo (od roku 1768) nižšie Kráľovské katolícke gymnázium spravované františkánmi, o ktorom máme informácie, že vydávalo aj školské správy. S hlavičkou *Mainus Gymnasium Regium Cremniciense* vieme o správach z rokov 1811/1812, 1819/1820, 1833/1834, 1835/1836, 1838/1839, 1841/1844 (?), 1844/1845, 1845/1846, ktoré sme však nemali k dispozícii. Len predpokladáme, že vychádzali v latin-

čine, neskoršie po maďarsky a boli obmedzené na elementárnu informačnú bázu s tlmočením organizačných pokynov.

Dalšie kremnické školy s vlastnými výročnými správami:

- Ľudová chlapčenská a dievčenská škola (v školskom roku 1917/1918 aj Opakovacia škola) vydávala od roku 1863/1864 tieto správy pod titulom *Die Katolische Hauptschule zu Kremnitz die Gemeinde-Elementarschule zu Kremnitz*, do roku 1873 infor-

Pohľad do triedy kremnického gymnázia, ročná správa školy 1906

mačný hiát, od školského roku 1873/1874 po maďarsky *Körmöczi sz. Kir. Város Községi Elemi Fiú- és Leánytanoda*, do roku 1878 znovu hiát, potom *A Körmöczi sz. Kir. R. K. Főbányavárosi*

Közs. Elemi Fiú- és Leányiskola až po školský rok 1917/1918. Začínali úvodom bez uvedenia zostavovateľov, ďalej sa obmedzili už len na prehľadové tabuľky, sumáre a menoslov žiactva a učiteľského zboru. 15 – 16-stranové brožúry vychádzali väčšinou kremnickou tlačou J. Paxnera a H. Birona.

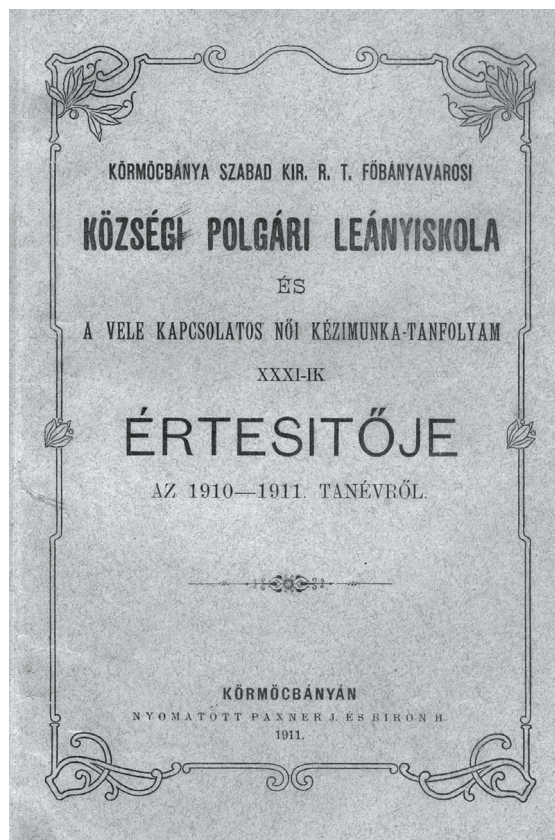
- Čipkárka škola ich vydávala ako *A Körmöczbányai M. Kir. Áll. Csipkeverőiskola* od školského roku 1883/1884 až po 1915/1916.

- Dievčenská meštianska škola – *A Körmöczbányai sz. Kir. és Főbányavárosi Községi Polgári Leányiskola* od školského roku 1880/1881 a od roku 1910/1911 s dodatkom *és a vele Kapcsolatos női Kézimunka Tanfolyam* – pripojený kurz ženských ručných prác vychádzali na 30 – 36 stranách do roku 1917/1918.

- Nižšia priemyselná škola pod názvom *Körmöczi szab. kir. Főbányavárosi Alsó Fokú Ipariskola* od šk. roku 1884/1885 po 1890/1891.

- Štátny ústav pre hluchonemých – *A Siketnémák Körmöczbányai Áll. S. Intézet* od založenia v školskom roku 1903/1904 do 1910/1911.

O týchto ročných školských správach platí, čo sme už uviedli pri Ľudovej škole chlapčenskej a dievčenskej. O ďalších editorských aktivitách sa dočítate v pokračovaní článku.

Ročná správa Dievčenej meštianskej školy, 1910/1911

Pramene a literatúra:

- Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, fond gymnázium a reálka.
- Kneidl, P.: Z historie evropské knihy, Praha 1989.
- Kol. autorov: Malá encyklopédia žurnalistiky, Bratislava 1982.
- Mináč, V.: Slovenský biografický slovník, Martin 1990.
- Potemra, M.: Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918, Martin 1958.
- Matunák, M.: Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice, Kremnica 1928.
- Kol. autorov: Encyklopédia slovenských spisovateľov II, Bratislava 1984.
- Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do r. 1918, Martin 1964.
- Lamoš, T.: Sídlný zemepis Kremnice, Bratislava 1948.
- Lamoš, T.: Archív mesta Kremnice, Bratislava 1957.
- Dohnány, J.: Rozpomienky na študentské časy v Kremnici. In: XIX. Ročná správa št. čl. ref. reál. gymnázia P. Križku v Kremnici 1936 – 1937, Kremnica.
- Haspra, F.: Dejiny stredného školstva v Kremnici. In: XIX. Ročná správa št. čl. ref. reál. gymnázia P. Križku v Kremnici 1936 – 1937, Kremnica.
- Gešková, Ž. – Vančová, T.: Výročné správy škôl z územia Slovenska za roky 1701 – 1918, Bratislava 1985.

Zusammenfassung

Aus der Geschichte der Journalistik und Publizistik in Kremnitz - Der Zeitraum vor der Entstehung der ČSR

Vor der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik gelang es nicht, in Kremnitz eigene Zeitung oder Zeitschrift zu gründen. Im Kontext der reichen Kulturgeschichte der Stadt ist die Absenz periodischer Presse überraschend (Jahresberichte hiesiger Schulen werden nicht gerechnet). Diese

Tatsache ist teilweise dadurch zu erläutern, dass die Bewohneranzahl in Kremnitz ab dem 18. Jahrhundert begann, hinter anderen vergleichbaren Städten bedeutend zurückzubleiben (B. Bystrica und B. Štiavnica). Zweitens, in Ungarn erschienen mehrere Zeitungen und Zeitschriften in der deutschen Sprache und in der Stadt mit einem überwiegend deutschen Charakter, wie es Kremnitz war, waren sie üblich zugänglich. Ungarische Zeitschriften und Zeitungen, die in den umliegenden Städten und Städtchen ab dem letzten Drittel des 19. Jahrhunderts zunahmen, deckten im genügenden Maße, neben der Zentralpresse, die Bedürfnisse des allmählich verstärkenden ungarischen Minderheitselements. Auf einen slowakischen Titel bei dem nicht entwickelten nationalen Bewusstsein hiesiger Slowaken konnte man nicht sinnen. Jedoch dank der relativen Nähe von Martin hatte man einen erleichterten Zutritt zum gedruckten Wort. Am nächsten zur Verlagsaktivitäten in Kremnitz stand ein Personenkreis des städtischen Vereins Casino (und dessen abgespalteten Fraktion des Städtischen Leservereins), der den am meisten ausgebildeten Teil Kremnitzer Bevölkerung vereinte. Im Verein wurden außer anderem auch Leseraktivitäten entwickelt. Im Periodikumsverzeichnis von Casino aus dem Jahr 1875 findet man neben den deutschen und ungarischen Titeln auch slowakische. Slowakische Kultur wurde vor allem in slowakisch fühlenden Familien gepflegt. Noch in diesem Zeitraum der Monarchie gehört ein interessanter Versuch von Jozef Dohnány, Schüler des Kremnitzer Realgymnasiums, slowakische Privatzeitschriften Svetozor und Holúbok zu redigieren, für die er Abnehmer in vier örtlichen Familien hatte und sie für 6 Kreuzer pro Heft verkaufte.

Predohra a dohra jedného plesu

Rastislav Popelka

Prvorepublikové obdobie prinieslo do života Slovenska zásadné zmeny. Jedným z nových fenoménov bola aj prítomnosť českej inteligencie v slovenských mestách a obciach. Je neodškriepiteľnou skutočnosťou, že Slovensko v novej republike prežilo v krátkom čase mimoriadny civilizačný vzostup. Spolužitie skupín obyvateľstva s odlišnou historickou skúsenosťou a hodnotovou orientáciou sa však nie vždy nieslo v duchu porozumenia. Tridsiate roky, čas, keď si nová slovenská inteligencia hľadala uplatnenie, priniesli hospodársku krízu, rastúce medzinárodné napätie, neúspechy a nevôľu pri hľadaní riešenia slovensko-českého spolužitia. Rástla frustrácia, netrpelivosť, radikalizácia spoločnosti a náklonnosť k hľadaniu rýchlych a jednoduchých riešení mimoriadne komplikovaných problémov. V tomto období sa zrodila aj jedna zaujímavá výmena názorov na stránkach miestnej kremnickej tlače.

Jednou z charakteristických črt tohto obdobia bol aj čulý spolkový život a šírenie sokolského hnutia na Slovensku. Korene hnutia siahajú do Prahy do 60. rokov 19. storočia a súvisia s vlasteneckým pohybom v českej spoločnosti po páde Bachovho absolutizmu. Jeho základom bola telovýchova, ktorej dôležitosť si zakladateľ hnutia Miroslav Tyrš uvedomoval v súvislosti s upevňovaním telesného zdravia, rozvoj tela sa však mal uskutočňovať v súlade s rozvojom duševných síl v duchu gréckej kalokagatie. Hnutie stálo na zásadách vlastenectva, bratstva, mravnosti a pokrokovosti. K prvým kontaktom s hnutím došlo na území Slovenska už krátko po jeho vzniku. Napríklad Ivan Branislav Zoch, priekopník telovýchovy (okrem iného) a učiteľ prvého slovenského patronátneho gymnázia v Revúcej, mal o pražskom Sobole vedomosti a odoberal jeho časopis.

V časoch silnejúceho maďarizačného tlaku sa však prirodzene nemohla jeho činnosť rozvinúť. K tomu došlo až po vzniku ČSR a už v roku 1919 bolo na Slovensku 12 385 členov hnutia. Počas celého medzivojnového obdobia počet členov rástol, v roku 1937 dosiahol 46 625 členov. V Kremnici vznikla miestna jednota Sokola už v roku 1919 v súvislosti s príchodom českých učiteľov na miestne gymnázium, ktorí sa v sokolskom hnutí angažovali často vo svojich domovoch pred príchodom na Slovensko. V rozkolísanej dobe sa Sokol javil ako jeden zo štátnotvorných činiteľov a platformou nielen pre telovýchovné, ale aj kultúrno-spoločenské aktivity. Dobové nálady v meste dokresľuje aj text korešpondenčného lístka z roku 1919 z archívu kremnického gymnázia, ktorý v súvislosti s útokmi proti Sokolu v roku 1936 uverejnil v kremnickej tlači riaditeľ miestneho gymnázia Ing. R. Štancl: „Pre Pani Profesorzi čechki v Realki, Loco. Milí Bratja a sestri čehi a slováci! Dajte si pozor, lebo budeme vám grg žlomiť. Sice najlepšie bude keď sa berete von z uhorska vi kradeži. Mí šetko viemi. Vi ksete nam materinsku reč brat. Vi hlupe. V prahi nemate čo žrat nuž nam veznete šetko preč. Magyari sa nedaju šak viste len take svine. Šak budete letet svojom Sokolom spolu. Račej si zaopatrite žranja, šak pán Voda, Peterecz aj ten stari žobrak Lehocki budu viset. Neh stojí naša mila magyarska Krajina.“ Roky plynuli, zmenila sa spoločensko-politická situácia, a tým aj vnímanie hnutia. Radikalizácia politického života na Slovensku v 30. rokoch sa prejavila aj stupňovanými útokmi autonomistických kruhov na Sokol. Kým na jednej strane sa napríklad zájazd českých sokolských žúp na Slovensko v roku 1936 prezentoval

Kremnickí sokoli, 20. - 30. roky 20. storočia (2. zľava je sokol a skaut Matej Tasler)

ako krok k vzájomnému spoznávaní a upevňovaniu vzťahov v rozkolísanej dobe, na strane druhej sa označoval za vyjednanie Slovenska. Čo na tom, že zájazd trval dva dni... Istá nedôvera však panovala aj z dôvodu historických skutočností a rozdielnej hodnotovej orientácie českej s slovenskej spoločnosti a často nedostatočného zohľadňovania týchto rozdielov. Jedným z charakteristických znakov českého vlastenectva bolo aj silné zahrotenie proti-katolíckej cirkvi, ktoré pramenilo z politiky prepojenia trónu a oltára praktizovanej v časoch habsburskej monarchie. Československom sa teda pri jeho vzniku prehnaná silná proti katolícka vlna a vzťah štátu a cirkvi od prvých dní poznamenalo aj strhnutie Mariánskeho stĺpu na Staromestskom námestí v Prahe v nedeľu 3. novembra

1918, vnímaného ako symbol porážky českých protestantských stavov v bitke na Bielej hore. Voči katolíckej cirkvi boli naladené aj politické špičky nového štátu vrátane prezidenta Masaryka. V roku 1920 sa ustanovuje Cirkev československá husitská, ku ktorej sa vzápätí prihlásilo okolo pol milióna veriacich. Česko zasiahla vlna vystupovania z katolíckej cirkvi. Takéto vnímanie bolo Slovensku cudzie. Hodnotová orientácia mladého štátu čerpala z husitskej tradície. Spoločnosť rozdeľovala osobnosť Jána Husa, ktorá sa však nevyhla viacerým deformáciám. Hoci vernosť ideálom a obrana pravdy sú hodnoty univerzálne, vždy vo vedomí rezonovala aj skutočnosť, proti komu Ján Hus svoju pravdu bránil... Zdá sa, že byť presvedčeným českým a československým vlastencom, bez toho,

aby nedochádzalo ku stretom s katolicizmom, nebolo jednoduché... Na Slovensku sa završoval proces formovania moderného slovenského národa, a tak popri sebe (ak nie proti sebe) stáli viaceré pohľady na výklad minulosti, význam historických osobností, z toho prameniace rozdielne ponímanie vlastenectva. Mnohé, z dnešného pohľadu drobné spory sa odohrávali práve v takomto zložitom spoločenskom ovzduší. Jedným z nich bol aj spor vyvolaný maškarným plesom v Kremnici, ktorý v januári 1937 zorganizovala kremnická jednota Sokola.

Ples a jeho dohra

Pokiaľ ide o slovensko – české vzťahy, rok 1937 sa vo svetle dobovej tlače javil v Kremnici ako nie veľmi šťastný. Začiatok roku sa, ako inak, niesol v znamení maškarných plesov. Zdanlivo nevinná zábava stála na počiatku ostrej výmeny názorov. Až do takej miery, že redakcia Horského nášho kraja („spoločenského, hospodárskeho a nepolitického týždenníka okresu kremnického“ vychádzajúceho v rokoch 1935 - 1937 v Kremnici) zaujala aj v súvislosti s uverejnením záverečného príspevku jednej z polemizujúcich strán toto stanovisko: „Váhali sme hneď s uverejnením prvého

článku, ale pre objektivitu sme ho dali do tlače; ... Keď k uverejneniu prvého článku došlo, netušili sme, že udalosti sa tak široko rozrastú. Postupom času sa spor zaostril a dosiahol nečakanú veľkosť. Zabral nám v časopise príliš veľa miesta, ktoré bolo vyhradené pre iné otázky a potreby. Uverejňovali sme dlhé a obsažné články v plnom znení len preto, že išlo

o otázky nadmieru háklivé a chceli sme a chceme zachovať naprostú, čistú nestrannosť. (...) Nesmie sa však stať, aby nám polemiky prerástli cez hlavu, k čomu – keby to u nás v Kremnici malo takto ďalej ísť – by došlo i v Horskom našom kraji.“

Púť u svätého Antonička

Pod týmto názvom sa niesol sokolský maškarný ples pre dospelých. K plesu patrí dekorácia a tú si miestna jednota zapožičala od iných usporiadateľov. Autori maľovanej dekorácie vychádzali z predpokladu, že k púti patria aj svetské zábavy a atrakcie, preto vo výzdobe figurovali aj stánky s medovníkmi a typická krajina s kostolom. Scénu dotvárala postava

Pohľadnica Kremnice, 20. - 30. roky 20. storočia

pustovníka. Kremnický ples sa stal okrem iného príležitosťou na predvedenie slovenských a moravských krojov. Sv. Antoníček je totiž významné pútnické miesto neďaleko Blatnice na južnej Morave, teda v kraji s mimoriadne bohato zdobenými krojmi, výjavy z púte s krojovanými skupinami boli obľúbeným motívom národných maliarov. Napriek tomu, že sa so spomenutou dekoráciou uskutočnilo niekoľko plesov na južnej Morave (tradične katolíckej), kde podľa všetkého nespôsobila rozruch, u kremnického duchovenstva a katolíckych spolkov sa zdvihla vlna nevôle. Miestna duchovná správa sa však k plesu vyjadrila až po tom, keď Juraj Mynář, starosta kremnickej jednoty Sokola, napísal do kremnického týždenníka tieto riadky: „A tým, čo mali starosť o nás, že zvolením rázu „U svätého Antoníčka“ zľahčujeme azda náboženské cítenie ľudí, tým s čistým svedomím môžeme povedať, že sa tam nič také nedialo, za čo by sme sa museli hanbiť a nebolo tam ani stopy tých allotrií, ktoré sa pri ozajstných púťach pri spoločných cestách a nocľahoch v Božej prírode odohrávajú. Či o tom neviete? Prečo strkáte psiu hlavu do druhého, keď pred vlastným neni čisto? Tú smetku v oku blízkeho svojho vidíte a brvno vo vlastnom oku Vás nekole? V ostatnej dobe sme akosi zaplavovaní pozornosťou kruhov nám nie priateľských. Sme tej skromnej mienky, že záviť nad úspechom blízkeho sa nenachádza medzi cnosťami pravého kresťana.“ Bolo to v čase, keď sa na stránkach Slováka, tlačového orgánu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, a najmä Slovenskej pravdy objavovali čoraz častejšie politicky motivované príspevky z Kremnice. Zrejme aj táto skutočnosť spôsobila ostré a zjednodušujúce slová Mynára, ktoré prirodzene vyvolali reakciu.

Katolíckej verejnosti v Kremnici – Obrana a osvedčenie

Pod takýmto názvom vyšlo v Horskom našom kraji stanovisko miestnej duchovnej správy a katolíckych spolkov. Ide o zaujímavý prameň, v ktorom sa v nadväznosti na charakter plesu v širších súvislostiach osvetľujú príčiny, ktoré boli pre zamietavý postoj katolíckej hierarchie k ideovým zásadám sokolského hnutia určujúce, pričom sa nespochybnili „jeho služby na poli telovýchovy, v obrane štátu i v rámci jeho kultúrnej činnosti“. Nepriateľné neboli len duchovné názory zakladateľa Sokola Tyrša, ktorý neveril v osobného Boha, riadiaceho svet, kresťanský chápanú večnosť, nesmrteľnosť ľudskej duše... Citujú sa viaceré vyhlásenia a názory spisovateľov, ktorí spolu dotvárali ideovú náplň hnutia alebo v periodikách hnutia prezentovali svoje názory. Aj keď sa v dnešnom chápaní už evolúcia nepokladá za nezlučiteľnú so stvorením sveta Bohom, v danom období sa tento rozpor pociťoval. Vo výbave niektorých prívržencov sokolského hnutia nechýbali ani myšlienky o konečnom zúčtovaní s Rímom, či propagácia vystupovania z katolíckej cirkvi.

V slovenskom prostredí pôsobil takýto vyhranený postoj ku katolíckej cirkvi cudzorodo. Ďalej sa v príspevku kremnického duchovenstva uvádza, že usporadúvanie športových podujatí v nedeľu predpoludním odvádza mládež od bohoslužieb, poukazuje sa na skutočnosť, že Sokoli v krojoch sa nesmú zúčastňovať cirkevných pohrebov. Maškarný ples „použitím dekorácie kaplnky, obrazu sv. Antona, dekorácie mnícha a iných neprístojností“, ako sa uvádza v príspevku, bol teda len kvapkou, ktorou pretiekol pohár napätých vzťahov. Vzhľadom na uvedené skutočnosti je len prirodzené, že cirkev zakazuje svojim veriacim byť členmi Sokola. Nejde teda o osobnú zaujatosť, ale o principiálny postoj.

Aj keď sa v stanovisku duchovnej správy uvádza, že

„ako povedomý Sokol nemôže byť súčasne dobrým katolíkom, tak ani povedomý katolík nemôže byť súčasne dobrým Sokolom“, v praxi sa však ostrie hrán zabrusovalo. Aj z Kremnice sú známe prípady spolupráce príslušníkov Sokola a katolíckej telovýchovnej jednoty Orol.

Pokiaľ ide o príslušnosť ku katolíckej cirkvi, starosta miestnej jednoty Sokola v ďalšom príspevku uviedol, že táto otázka sa ponechávala na osobnú voľbu jednotlivca, pričom sa v tomto smere nevyvíjal žiaden nátlak. A hoci sa v príspevku duchovnej správy pripomínalo, že cirkevné právo na základe kánonu 2335 umožňuje vylúčiť z cirkvi členov spolkov, ktoré proti nej pracujú – a za takýto spolok sa považoval aj Sokol – v prípade radových členov sa toto ustanovenie v bežnej praxi neuplatňovalo. Výslovný zákaz členstva v Sokole sa vzťahoval od roku 1923 len na katolíckych kňazov a učiteľov, v roku 1929 sa tento zákaz rozšíril aj na členov školských stolíc.

Po tomto vyhlásení nasledovala ešte reakcia starostu Sokola J. Mynára, stanovisko predstavenstva františkánskeho rádu pôsobiaceho v Kremnici a napokon sa polemika uzavrela ďalším príspevkom rímskokatolíckej duchovnej správy a katolíckych spolkov v Kremnici. Paralelne sa objavili aj príspevky v Slovákovi a Slovenskej pravde, ktoré mali na zahrotenie sokolskej obrany vplyv, príspevky v uvedených periodikách však duchovná správa pokladala za súkromnú iniciatívu jednotlivca.

Do akej miery zasiahla uvedená udalosť do občianskeho spolunažívania v meste, je dnes už ťažké povedať. Táto epizóda skôr dokresľuje spleť vzťahov, ktoré však život prináša v demokratickej spoločnosti, akou prvá ČSR aj napriek nedostatkom bola, a nemusia vždy smerovať k fatálnej zrážke polemizujúcich strán. Jeden hmatateľný dôsledok však na život v Kremnici udalosť predsa len mala...

Neprístojnosti v mestskej čitárni

Dobovú atmosféru výstižne dokresľuje príspevok jedného z návštevníkov verejnej čitárne Mestskej verejnej knižnice Jána Kollára, ktorý sa na stránkach Horského nášho kraja v apríli 1937 ponosuje, že noviny Slováka a Slovenská pravda v ponuke čitárne chýbajú. Niežeby boli odcudzené, len niektorí čitatelia ich v záujme sťaženia prístupu k nim vyhadzujú na skriňu, čo sťažovateľ považoval „za dôkaz zbabelosti, zlomyseľnosti a neobjektívnosti“ a apeluje, aby sa podobné počínanie neopakovalo.

Noviny Slováka sa však na istý čas z ponuky čitárne celkom vytratili. Dôvody osvetlil na stránkach miestnej tlače Andrej Valent, tajomník knižničnej rady, ktorý Slováka do čitárne zapožičiaval. Požičiavanie Slováka pozastavil po tom, ako neznámy páchatel odcudzil číslo, v ktorom bol v čase novinárskej polemiky vyvolanej plesom napadnutý Juraj Mynář. Valent uvádza, že v knihe návštevníkov čitárne sa v tejto súvislosti objavili poznámky: „Prečo neni vyvesený Slováka?“, „Slováka nečítateľ!“, „Dost smutné!“, „Neznamená, že keď Slováka nečítajú Sokoli, aby ho nečítali Slováci!“, „Hlupáci ľudáci!...“ Knižničná rada považovala takéto poznámky za nevhodné a oznámila, že „bude nútená vinníka vypátrať a vylúčiť z čitárne, či sa bude jednať o štud. mládež alebo dospelého inteligenta. Žiadaný Slováka sa bude na žiadosť prepožičiavať znovu“. Do akej miery to bolo na radosť Juraja Mynára, starostu miestnej jednoty Sokola, knihovníka čitárne (sic!) a vyučujúceho na miestnom gymnáziu, ktorého profesorský zbor sa v priebehu roku 1937 stal častým terčom útokov kremnického prispievateľa novinám Slováka (napr.: 1937, č. 63, 70, 104, 111, 148) názorovo blízkej Slovenskej pravdy (napr. 1937, č. 265), sa z dostupných prameňov asi nedozvieme...

Pramene:

- Horský náš kraj - spoločenský, hospodársky a nepolitický týždenník okresu kremnického, II, 1936, č. 26, s. 2; III, 1937, č. 4, s. 3; č. 5, s. 3; č. 6, s. 2; č. 7, s. 1; č. 17, s. 3.

- Katolícky týdeník (internetové vydanie: www.katydz.cz) č. 44/2005.

Summary

Histoire d'un bal

Parmi les nouveaux phénomènes de la première république tchécoslovaque se rend aussi la présence des employés de l'État tchèques dans les villes et les villages slovaques. La cohabitation des populations sans passé historique commun et adhérant aux valeurs différentes ne se passait pas toujours sans difficultés. Les années 30 fort marquées par la crise économique et les échecs des efforts de trouver une solution viable de la relation tchéco – slovaque ont apporté, entre autre, une radicalisation de la vie politique en Slovaquie. C'est dans ce contexte qu'il faut voir aussi une querelle dans la presse locale au début de 1937. L'organisation locale du mouvement

sportif et patriote Sokol (né dans les années 60 du 19e siècle à Prague, son déploiement en Slovaquie est dû surtout à l'arrivée des Tchèques en Slovaquie après 1918) a organisé un carnaval dont les décorations reprenaient le thème de pèlerinage du point de vue de divers divertissement qui y avaient lieu (vente des pains d'épices ...). Mu par des signaux de désapprobation (c'est la période où de plus en plus de contributions de Kremnica paraissent dans la presse nationale autonomiste) le chef de l'organisation locale de Sokol a fait publier dans le journal local des mots offensifs à l'adresse des pèlerinages. C'est à ce moment-là que les représentants de l'église catholique de Kremnica ont exprimé leur indignation tout en profitant de cette occasion pour expliquer les causes de la désapprobation du mouvement par l'église ce qui nous permet de comprendre les causes des tensions dans un contexte plus large. Il est difficile de dire quel était l'impact de cette polémique sur la vie de tous les jours dans la ville. Elle est néanmoins une très bonne contribution qui nous permet de comprendre un peu plus le contexte (entre autres identitaire) d'une complexité extraordinaire et pas toujours compréhensible à nos jours.

Lebensbildern deutscher evangelischen Pfarrer in Kremnitz im 20. Jahrhundert, 1. Teil

Biografie nemeckých evanjelických kňazov pôsobiacich v Kremnici v 20. storočí, 1. diel

Andreas Metz

Vorwort zu Lebensbildern evangelischer Pfarrer in Kremnitz/Kremnica

Der evangelische Glaube konnte in Kremnitz schon sehr früh Fuß fassen. Ab 1520 wirkten evangelische Prediger in der Stadt. Von Anfang an gab es offenbar eine deutsche und eine slowakische evangelische Gemeinde, denn es waren nebeneinander jeweils ein deutscher und ein slowakischer Prediger angestellt.

Erst ab dem Jahre 1818 gab es nur einen Prediger für beide Nationalitäten, wahrscheinlich weil durch die Gegenreformation die Gemeinde so klein geworden war, dass sie nicht zwei Geistliche erhalten konnte.

Das änderte sich wieder im Jahre 1939, als für die deutschen Evangelischen eine eigene Gemeinde innerhalb der „Deutschen Evangelischen Kirche A.B. in der Slowakei“ eingerichtet wurde, die aber nur bis 1945 bestand. Für sie wurde wieder neben dem slowakischen ein deutscher Pfarrer bestellt.

Hier sollen einige Lebensbilder aus dem 20. Jahrhundert vorgestellt werden. Vom ersten Pfarrer dieses Jahrhunderts wissen wir leider kaum etwas. Karl (Karol) Raab wirkte in Kremnitz von 1880 - 1920; er war auch Senior. Ob er slowakischer oder deutscher Nationalität war, ist mir auch nicht bekannt.

Er erhielt 1920 einen idealen Nachfolger. Der aus Preßburg/Bratislava stammende Ján (Johann) Holčík wuchs in der multikulturellen Gesellschaft dieser Stadt auf und sprach daher die gängigen drei Sprachen slowakisch, deutsch und ungarisch perfekt.

Während der Wirkungszeit der Pfarrer Raab und Holčík wurden mehrere deutsche Theologen als Kaplan in Kremnitz eingesetzt. Dabei ist nicht ersichtlich, ob dies einer Entscheidung der Kirchenleitung entsprach oder dem Wunsch der Ortspfarrer.

Als Kaplane wirkten in Kremnitz:

Geza Albrecht 1896 - 1899

Desider Eugen Alexy 1910 - 1913

Geza Gottas 1927

Karl Kautz 1929 - 1930

Matthias Regitko 1933 - 1937

Geza Gottas, der nur kurz als Kaplan in Kremnitz wirkte, war auch in Kremnitz geboren.

Für Pfarrer Johann Holčík, der sich um die deutschen Gemeindeglieder mit großem Eifer annahm (so baute er den deutschen Evangelischen in Honneshau eine Kirche), muss es eine herbe Enttäuschung gewesen sein, als die Gemeinde geteilt wurde und neben ihm ein deutscher Pfarrer installiert wurde. Wie gut oder schlecht die Zusammenarbeit zwischen beiden gewesen sein mag, könnten vielleicht noch alte Gemeindeglieder erzählen.

Als deutsche evangelische Pfarrer wirkten in Kremnitz:

Ernst Michael Samuelis 1939 - 1942

Karl Wurm 1942 - 1945

Mit der Vertreibung von Pfarrer Wurm und den meisten deutschen Einwohnern von Kremnitz endet dieses kurze Kapitel der deutschen evangelischen Gemeinde.

Es fällt auf, dass auch Pfarrer Johann Holčík Ende 1945 die Pfarrstelle in Kremnitz aufgab (aufgeben musste?) und die Pfarrei Horné Saliby übernahm.

Die Geschichte der Evangelischen in Kremnitz zeigt, dass jahrhundertlang die Nationalität ihrer Glieder zwar so wichtig war, dass man für jede einen eigenen Pfarrer anstellte. Aber das Nebeneinander der Nationalitäten führte zu keinem Gegeneinander. Das ist daran zu ersehen, dass ab 1818 eine gemeinsame Gemeinde mit nur jeweils einem Pfarrer bis 1939 bestand.

Ob die Bildung einer eigenständigen deutschen evangelischen Gemeinde in Kremnitz 1939 zu Animositäten zwischen den beiden Gemeinden führte, ist mir unbekannt. Zu Feindseligkeiten kam es erst ab dem Slowakischen Nationalaufstand 1944, wobei Ausschreitungen meines Wissens nicht von einheimischen, sondern von auswärtigen

Partisanen begangen wurden. Die wenigen deutschen Evangelischen in Kremnitz gehören heute der Evangelischen Kirchengemeinde A. B. Kremnitz/Kremnica an.

Predslov k biografiam kremnických evanjelických kňazov

Evanjelická vierasav Kremnici uchytila už veľmiskoro. Evanjelický kazateľ pôsobil v meste od roku 1520. Od začiatku tu pravdepodobne bola nemecká aj slovenská evanjelická obec, pretože mesto ustanovovalo súčasne nemeckého i slovenského kazateľa.

Až od roku 1818 existoval jeden kazateľ pre obidve národnosti, pravdepodobne preto, že sa počas protireformácie evanjelická obec zmenšila tak, že nemohla vydržiať dvoch duchovných.

To sa opäť zmenilo v roku 1939, kedy bola pre nemeckých evanjelikov zriadená vlastná cirkevná obec v rámci Nemeckej evanjelickej cirkvi augsburgského vyznania na Slovensku. Tá však existovala iba do roku 1945. Pre obec bol zabezpečený popri slovenskom aj nemecký farár.

V nasledujúcom texte vám predstavím biografie niekoľkých duchovných z 20. storočia. O prvom farárovi tohto storočia, žiaľ, nevieme takmer nič. Karl (Karol) Raab pôsobil v Kremnici medzi rokmi 1880 – 1920, bol takisto seniorom. Či bol slovenskej alebo nemeckej národnosti, nie je mi tiež známe.

V roku 1920 dostal ideálneho nasledovníka. Z Bratislavy pochádzajúci Ján (Johann) Holčík vyrástol v multikultúrnom prostredí tohto mesta, a preto rozprával perfektne troma vtedy bežnými jazykmi – po slovensky, nemecky a maďarsky.

Počas pôsobenia farárov Raaba a Holčíka boli v Kremnici činní ako kaplani viacerí nemeckí teológovia. Pritom však nie je jasné, či to bolo v dôsledku rozhodnutia vedenia cirkvi alebo na želanie tunajších farárov.

Ako kapláni pôsobili v Kremnici:

Geza Albrecht 1896 - 1899

Desider Eugen Alexy 1910 - 1913

Geza Gottas 1927

Karl Kautz 1929 - 1930

Matthias Regitko 1933 - 1937

Geza Gottas, ktorý pôsobil v Kremnici ako kaplán iba krátko, bol tunajším rodákom.

Pre farára Jána Holčíka, ktorý sa ujal nemeckých členov obce s veľkým zánietením (postavil kostol pre nemeckých evanjelikov v Lúčkach), muselo byť trpkým sklamaním, keď sa obec rozdelila a popri ňom tu bol inštalovaný aj nemecký farár. O tom, či bola spolupráca medzi oboma dobrá alebo zlá, mohli by azda ešte rozprávať starí členovia obce.

Ako nemeckí evanjelickí farári pôsobili v Kremnici:

Ernst Michael Samuelis 1939 - 1942

Karl Wurm 1942 - 1945

Vyhnaním farára Wurma a väčšiny nemeckého obyvateľstva z Kremnice sa končí tento krátky exkurz do nemeckej evanjelickej obce.

Je nápadné, že na konci roku 1945 sa zriekol (musel zriecť?) farárského miesta v Kremnici aj farár Ján Holčík a prevzal farnosť v Horných Salibách.

Dejiny evanjelickej cirkvi v Kremnici ukazujú, že i keď národnosť jej členov bola po stáročia natoľko dôležitá, že každá z nich mala svojho vlastného farára, život národností vedľa seba nevedol k životu proti sebe. Je to vidno aj z toho, že v spoločnej obci existoval od roku 1818 až do roku 1939 vždy iba jeden farár.

Či vytvorenie samostatnej nemeckej evanjelickej obce v Kremnici v roku 1939 viedlo k animozitám medzi oboma obcami, nie je mi známe. K nepriateľstvu došlo až od

Slovenského národného povstania v roku 1944, pričom k násilnostiam podľa mojich vedomostí nedošlo zo strany domácich, ale cudzích partizánov. Nemnoho nemeckých evanjelikov v Kremnici prináleží v súčasnosti k Evanjelickej cirkevnej obci augsburgského vyznania Kremnica.

Geza Albrecht (16. Nov. 1872 – 5. Okt. 1935)

Die Personalakten des Generalbischofsamtes in Preßburg und ein slowakischer Nachruf, gezeichnet S. B-1. (wahrscheinlich Senior S. Bobál) machen uns mit dem recht ungewöhnlichen Lebenslauf des Pfarrers Geza Albrecht bekannt.

Er wurde am 16. November 1872 in Bekkow als Sohn der christlichen Eltern Rudolf Albrecht, Postmeister, und Luise Schwerthardt geboren. Um ihrem Sohn eine gründliche Erziehung zu gewähren, schickten sie ihn nach Preßburg (wo sie offensichtlich herstammten) zur Volksschule und auch zum Gymnasium, wo er am 17. Juni 1892 maturierte.

Nicht nur der Wunsch der Eltern, sondern auch sein eigenes inneres Verlangen führte ihn zum Studium der Theologie, das er in Preßburg ablegte und am 19. Juli 1896 von Bischof Dr. Bedrich Baltik in Balážske Ďarmoty ordiniert wurde. Die theologischen Studien vertiefte er im französischen Dijon und im englischen Oxford.

In der generalbischöflichen Personalakte wird er als deutscher Nationalität bezeichnet und besonders hervorgehoben, dass er auch slowakisch, ungarisch, französisch und englisch fließend spreche.

Als Kaplan wurde er zunächst ab 1896 drei Jahre lang in Kremnitz eingesetzt, danach war er ein halbes Jahr Senioralkaplan in Neusatz in der Batschka. Es folgte noch ein ¾ jährlicher Einsatz als Administrator in Alt-Werbass in der Batschka.

1900 wurde er zum Katecheten in Tyrnau berufen, wo er ab November 1902 bis Juni 1914 als Pfarrer wirkte, also insgesamt 14 Jahre. Das war die längste Zeit in seinem ganzen Leben, die er an einem Ort verbrachte.

Kurz vor Ausbruch des ersten Weltkrieges beginnt ein völlig neuer, ungewöhnlicher Abschnitt seines Lebens. Er übernimmt ab 16. 7. 1914 die ungarisch-slowakische Kirchengemeinde in Allentown - Palmerton in den USA. Von 1915 bis 1918 ist er in Freeland Pa USA; und 1918 bis 1922 in Detroit. Dann wieder kam er in die "befreite" Heimat zurück und arbeitete ab 11. 9. 1922 als Professor am Staatlichen ungarischen Realgymnasium mit slowakischem Zug in Großteffelsdorf. Schließlich übernahm er am 1. Januar 1926 das Pfarramt in Hodruša, das er offiziell drei Jahre bis Ende 1928, inoffiziell wohl 9 ¾ Jahre bis zu seinem Tod versah.

Im Seniorat bekleidete er das Ehrenamt eines Dekans und sein stiller Charakter, seine Intelligenz und seine tiefergründige Bildung gewannen ihm gute Freunde und treue Verehrer. Bei Konferenzen innerhalb des Seniorats machte er seine Amtsbrüder mit den Verhältnissen in Amerika bekannt und brachte ihnen die dortige Art kirchlicher Arbeit nahe.

Offensichtlich war Pfarrer Albrecht nicht verheiratet. In den letzten Jahren seines Lebens wurde er von einem Herzleiden heimgesucht, das er durch mehrfache Kuraufenthalte zu lindern suchte. Seine Schwester Gisela Albrecht hat ihn aufopferungsvoll gepflegt. An dieser Krankheit starb er schließlich doch unvermutet am 5. Oktober 1935 im 63. Lebensjahr. Die Trauerfeier fand 2 Tage später unter Teilnahme von 9 Pfarrern in Hodruša statt. Die Predigt hielt Gustav Stanek, Pfarrer von Schemnitz, Abschiedsworte sprach Senior S. Bobál. Die sterblichen Überreste wurden in das Familiengrab in Preßburg überführt.

Die nüchterne Aufzählung seiner Wirkungsstätten und Aufgaben läßt immerhin erahnen, wie gut sich der offensichtlich sprachbegabte Pfarrer in immer neue Arbeitsgebiete hineinfinden konnte. Sicher hat er das seiner Herkunft aus dem multikulturellen Preßburg, in dem er auch seine Ausbildung erhielt, zu verdanken.

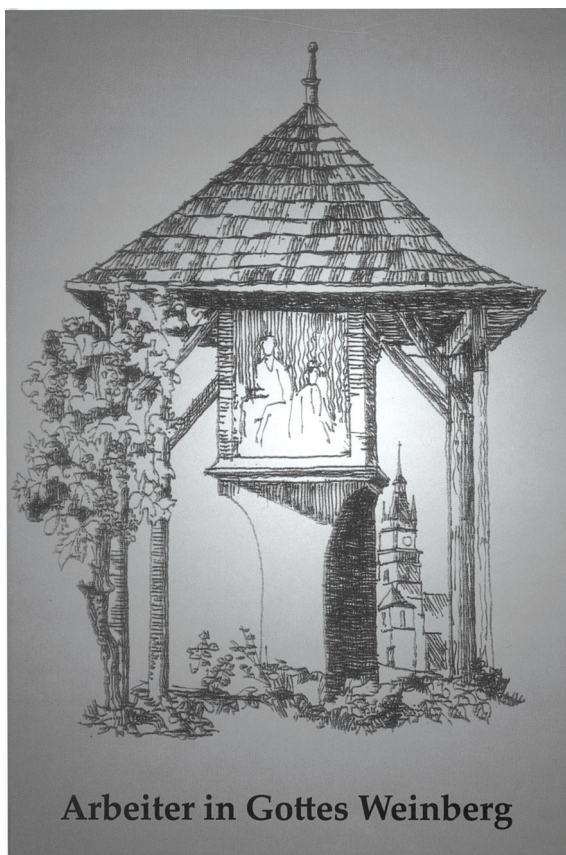
Andreas Metzl

Gejza Albrecht (16. november 1872 – 5. október 1935)

So vskutku nezvyčajným životom farára Gejzu Albrechta nás zoznamujú písomnosti Generálneho biskupského úradu v Bratislave a nekrológ označený písmenami S. B. – 1. (pravdepodobne ide o seniora S. Bobála).

Narodil sa 16. novembra 1872 v Beckove (Bekkow /?) ako syn kresťanských rodičov, otca Rudolfa Albrechta, pošára a matky Lujzy Schwerthardtovej. Aby mu poskytl dôkladnú výchovu, poslali ho do Bratislavy (odkiaľ zrejme pochádzali) na ľudovú školu a tiež na gymnázium, kde zmaturoval 17. júna 1892.

Nie len na želanie rodičov, ale aj z vlastnej vnútornej potreby išiel študovať teológiu, ktorú absolvoval a ukončil v Bratislave. Ordinovaný bol 19. júla 1896 biskupom Dr. Bedrichom Baltikom v Baláškých Ďarmotách. Teologické poznatky si prehĺbil štúdiom vo francúzskom Dijone a anglickom Oxforde.

Kniha Andreasa Metzla o nemeckých evanjelických kňazoch pôsobiacich na Slovensku v 20. storočí (2004)

Das Buch von Andreas Metzl über deutschen evangelischen Geistlichen, die im 20. Jahrhundert in der Slowakei wirkten (2004)

V osobných spisoch Generálneho biskupského úradu sa uvádza, že mal nemeckú národnosť a obzvlášť sa vyzdvihuje, že hovoril plynule aj po slovensky, maďarsky, francúzsky a anglicky.

Ako kaplan pôsobil najprv 3 roky v Kremnici, potom bol pol roka seniorátnym kaplanom v Novom Sade v Báčke. Nasledovalo menovanie na trištvr-

te roka za administrátora v Starom Vrbase v Báčke.

V roku 1900 bol povolaný za katechéta do Trnavy, kde potom pôsobil ako farár od novembra 1902 do júna 1914, teda spolu 14 rokov. To bola v jeho živote najdlhšia perióda, ktorú strávil na jednom mieste.

Krátko pred vypuknutím prvej svetovej vojny začal sa celkom nový a nezvyčajný úsek jeho života. 16. 7. 1914 prevzal maďarsko-slovenskú cirkevnú obec v Allentown-Palmerstone v USA. Od roku 1915 do roku 1918 bol vo Freelande v Pensylvánii a od roku 1918 do roku 1922 v Detrote. Potom sa opätovne vrátil do "oslobodenej" vlasti a od 11. 9. 1922 pracoval ako profesor na Štátnom maďarskom reálnom gymnáziu so slovenskou vetvou v Rimavskej Sobote. Nakoniec prevzal 1. januára 1926 farský úrad v Hodruši, ktorý spravoval oficiálne 3 roky do konca roka 1928, neoficiálne však 9 a trištvrte roka až do svojej smrti.

V senioráte zastával čestný úrad dekana. Vďaka tichej povahe, inteligencii a hlbokému vzdelaniu si získal dobrých priateľov a verných ctiteľov. V rámci konferencií v senioráte oboznamoval svojich kolegov v úrade s pomermi v Amerike a približoval im tamojší spôsob cirkevnej práce.

Farár Albrecht zrejme nebol ženatý. V posledných rokoch jeho života ho postihla srdcová choroba, ktorú sa snažil zmierniť viacerými pobytmi v kúpeľoch. Jeho sestra Gizela Albrechtová sa o neho obetavo starala. Na uvedenú chorobu napokon nečakane zomrel 5. októbra 1935 v 63. roku života. Smútočná slávnosť sa uskutočnila 2 dni na to v Hodruši, za účasti 9 farárov. Kázeň mal Gustáv Stanek, farár z Banskej Štiavnice. Rozlúčkový prejav mal senior S. Bobál. Pozostatky G. Albrechta boli prevezené do rodinného hrobu v Bratislave.

Aj zo strohého výpočtu spomenutých pracovných úloh a miest je možné vytušiť, že tento očividne jazykovo nadaný farár vždy dokázal dobre preniknúť do každej novej pracovnej činnosti. Určite za to mohol vďačiť svojmu pôvodu v multikulturálnej Bratislave, kde aj získal svoje vzdelanie.

Andreas Metzl (preklad D. Kianička)

Desider Eugen Alexy (20. Juni 1885 – 12? Juli 1920)

Nur 35 Jahre alt wurde der am 20. Juni 1885 in Michelsdorf geborene Eugen (Jenö) Alexy (Desider wurde wohl nur in offiziellen Verlautbarungen gebraucht). Er war der Sohn des Michelsdorfer Schuldirektors Johann Alexy, der seinen Sohn überlebte, und dessen Ehefrau Louise Zwicker. Unter der sorgsamsten Obhut und Pflege seiner Eltern wuchs das Kind munter und fröhlich heran. Die Eltern freuten sich über die Begabung und den Fleiß ihres Söhnleins; darum schickten sie es nach der Volksschule zur Mittelschule in Kemark, daraufhin nach Großsteffelsdorf später nach Nyíregyháza und schließlich nach Zipser Neudorf, wo er maturierte.

Er entschloß sich für das Theologie-Studium, das er innerhalb vier Jahren an der theologischen Akademie in Eperies absolvierte. Nach wohl abgelegtem Kandidatikum kam er als Kaplan nach Kremnitz, wo er an der Seite des hochgebildeten und hervorragenden Kirchenmannes, Pfarrers und Seniors Karl Raab dreieinhalb Jahre mit jugendlicher Kraft, regem Eifer und edler Begeisterung als Kaplan und Katechet wirkte. Am 28. 12. 1912 heiratete er Ida Kazakivicz aus Kremnitz (wegen der ungarischen Gesetze mußte in der Zeitung der ungarische Name Körmöcbánya verwendet werden).

Im Jahre 1913 wurde er nach Wallendorf zum Pfarrer gewählt. Seine feierliche Installation fand am 22. Juni statt. In der mit Grün geschmückten, mit vielem Geschmack restaurierten Kirche betrat der Einzuführende mit seinem Amts-

rüdern die voll besetzte Kirche. Senior Kübecher vollzog den feierlichen Akt der Installation, die Schriftlesung hielt Konsenior A. Szontagh, den Altardienst versah Pfarrer N. Scherffel. Dann legte der neue Pfarrer den Amtseid ab und übernahm die Amtsinsignien: Den Kirchenschlüssel, die Bibel, das Taufgefäß und den Kelch, und empfing den Segen aller Pfarrer.

Pfarrer Alexy hielt daraufhin seine Antrittspredigt, in der er versprach, ein wahrer Hirte der ihm anvertrauten Herde zu werden, ein Führer der Schwankenden, ein Tröster der Trostlosen, ein Helfer der Bedrängten.

Jetzt war seine Sehnsucht erfüllt: Ein selbständiger Wirkungskreis. Pfarrer Michael Holko schreibt darüber: „Mit der ganzen Fülle seines Wissens, seiner Begabung, seiner Berufsliebe widmete er sich seinem Amte. Mit unermüdlichem Eifer verkündete er das teure Gotteswort rein, lauter, unverfälscht. Mit herzlicher Liebe zu allen seinen Gemeindegliedern ohne Unterschied des Ranges und des Standes erfüllte er seine Pflichten als evangelischer Seelsorger. Seine Frau schenkte ihm ein Töchterchen, an dem sich sein Vaterherz erfreute, aber ach, das zweite Töchterchen kann das Vaterherz nicht mehr erfreuen.“

Noch im Monat November brach die schwere Krankheit aus, deren Keim er wohl schon lange Zeit in sich barg. Monate lang pflegte die Gattin mit aller Liebe und Hingabe den schwerkranken Gatten, bis sie selbst der Pflege der Mutter und lieber Freunde bedürftig, seine Pflege anderen überlassen mußte. Die Wallendorfer Gemeinde bewies ihre Liebe zu ihrem innigstgeliebten Seelsorger mit der Tat und ermöglichte ihm durch ihre Liebesgabe einen mehrwöchentlichen Aufenthalt in einem Tatra-Sanatorium. Aber alles war vergeblich. Sterbend kehrte er heim. Ach, das waren bange, schwere Wochen! Mit großer Geduld ertrug er sein schweres Leiden, und endlich erbarmte sich Gott seines schwer leidenden Dieners und rief ihm heim.“

Unter großer Beteiligung von aufrichtig Leidtragenden wurde er am 15. Juli 1920 am schönen Gottesacker in Walldorf zur letzten Ruhe gebettet. Im Trauerhause sprach Pfarrer Franz Scherffel ein kurzes Gebet. In der Kirche hielt Senior Albert Kübecher eine ergreifende Trauerrede, Pfarrer Michael Holko einen aus Freundesherzen kommenden Nachruf und Konsenior Alexander Szontagh sprach tief empfundene Abschiedsworte am Grabe. Schöne Trauergesänge der Wallendorfer Sänger und Sängerinnen ertönten tröstend und ergebend im Sterbehause, in der Kirche und am Grabe.

Andreas Metzl

Desider Eugen Alexy (20. jún 1885 – 12. /?/ júl 1920)

Eugen (Jenő) Alexy, ktorý sa narodil 20. júna 1885 v Strážach pod Tatrami (dnes súčasť Popradu), sa dožil iba 35 rokov (meno Desider bolo používané iba v oficiálnych úradných oznámeniach). Bol synom tamojšieho riaditeľa školy Johanna Alexyho, ktorý prežil svojho syna, a ktorého manželkou bola Louise (Lujza) Zwicker. Vďaka opatre a starostlivosti rodičov, vyrástol z neho bystrý a šťastný chlapec. Rodičia sa tešili z nadania a usilovnosti svojho synčeka. Z toho dôvodu ho poslali po ľudovej škole na strednú školu do Kežmarku, potom do Rimavskej Soboty, neskôr Nyíregyházy a napokon Spišskej Novej Vsi, kde zmaturoval.

Potom sa rozhodol pre štúdium teológie, ktoré absolvoval v priebehu štyroch rokov na teologickej Akadémii v Prešove. Po dobre zvládnutej kandidátskej skúške prišiel ako kaplán do Kremnice, kde popri vysokovzdelenom a znamenitom mužovi cirkvi, farárovi a seniorovi Karlovi Raabovi pôsobil s mladickým nasadením, zanietením a oduševnením tri a pol roka ako kaplán

a katechéta. 28. 12. 1912 sa oženil s Idou Kazakiviczovou (Kozakieviczovou) z Kremnice (podľa uhorských zákonov muselo byť v novinách použité maďarské pomenovanie Kőrmöcbánya).

V roku 1913 bol zvolený za farára v Spišských Vlachoch. Jeho slávnostná inštalácia sa uskutočnila 22. júna. Spolu so svojimi bratmi v úrade vstúpil do zeleno vyzdobeného a s veľkým vkusom reštaurovaného kostola. Slávnostnú inštaláciu vykonal senior Kübecher, čítanie z písma mal konsenior A. Szontagh, bohoslužbu slúžil farár N. Scherffel. Potom zložil nový farár úradnú prisahu a prevzal úradné insignie: kľúč od kostola, bibliu, krstiteľnicu a kalich a prijal požehnanie všetkých farárov.

Hneď nato mal farár Alexy svoju prvú nástupnú kázeň, v ktorej sľúbil, že bude poriadnym pastierom jemu zverenej čriedy, vodcom váhavým, útechou ľudom bez útechy a pomocníkom utrápených.

V tej chvíli sa splnila jeho túžba - mať vlastnú oblasť pôsobnosti. Farár Michael (Michal) Holko o tom napísal: „Svojmu úradu venoval všetky svoje vedomosti, nadanie i lásku k povolaniu. S neúnavným zanietením hlásal milované Božie slovo, a to čisto, zreteľne a nefalšovane. S úprimnou láskou k všetkým členom obce, bez rozdielu medzi postavením a spoločenskou vrstvou, plnil si svoje povinnosti evanjelického pastiera duší. Jeho manželka ho obdarovala jednou dcérkou, z ktorej sa tešilo jeho otcovské srdce. Z druhej dcéry sa už však nemohlo tešiť.“

Ešte v mesiaci novembri vypukla u neho ťažká choroba, ktorej zárodok sa v ňom už dlho skrýval. Manželka sa po celé mesiace starala o ťažko chorého manžela so všetkou láskou a obetavosťou, až tak, že ona sama potrebovala opateru matky a drahých priateľov a starostlivosť o manžela musela prenechať iným. Spišskovlašská obec preukázala svojmu vrúcne milovanému duchovnému opatrovateľovi skutočnú lásku a dokázala ju aj činom, keď mu ako dar z lásky umožnila absolvovať niekoľkomesačný pobyt v jednom z tatranských sanatórií. Všetko však bolo márne. Umierajúci sa vrátil domov. Ach, to boli úzkostlivé a ťažké týždne! S veľkou trpezlivosťou znášal svoje ťažké utrpenie, až sa napokon Boh zľutoval nad svojim ťažko trpiacim služobníkom a povolal si ho k sebe.“

Za veľkej účasti úprimne truchliacich bol 15. júla 1920 odpreadený k poslednému odpočinku a pochovaný na peknom cintoríne v Spišských Vlachoch. V dome smútku viezol krátku modlitbu farár Franz Scherffel. V kostole mal dojímavú smútočnú reč senior Albert Kübecher a zo srdca plynúci nekrológ farár Michael (Michal) Holko. Rozlúčkový, hlboko precítený prejav nad hrobom zas konsenior Alexander Szontagh. Krásne smútočné spevy spevákov a speváčiek zo Spišských Vlachov zaznievali utešujúco a ako symbol oddanosti v dome smútku, kostole a na cintoríne.

Andreas Metzl (preklad D. Kianička)

Dr. Gesa Gottas (13. Juli 1904 – 17. April 1981)

Beim folgenden Lebensbild unseres Vaters – ich verfaßte es auch im Namen meiner älteren Schwestern Ruth und Hilde – handelt es sich um eine Zusammenschau biographischer Daten mit persönlichen Eindrücken.

Vaters Geburtsort war das „goldene Kremnitz“. Hier erblickte er am 31. Juli 1904 als Sohn des Münzamtsangestellten Andreas Gottas und dessen Ehefrau Susanne geb. Bittner das Licht der Welt. Zeitlebens fühlte er sich mit seiner Vaterstadt verbunden, zumal dort auch nahe Verwandte lebten und auch heute noch leben. Von Kremnitz führte ihn der Lebens- und Bildungsweg über die Volksschule und das Gymnasium nach Turz-St. Martin, wo er die Reifeprüfung mit Erfolg bestand.

Zum theologischen Studium begab er sich nach Preßburg, wo Prof. Dr. Roland Steinacker einen nachhaltigen Einfluß auf ihn gewann, und weiter nach Halle a. d. Saale und Rostock.

Im Jahre 1927 zum Pfarrer ordiniert, kehrte er für kurze Zeit als Vikar in seine Vaterstadt Kremnitz zurück, um sie bald wieder zu verlassen. Aus dem dreisprachigen Heimatort kam er 1929 in die ebenfalls dreisprachige Gemeinde Krompach in der Zips, wo er in deutscher, slowakischer und ungarischer Sprache als Seelsorger wirkte. Seine Sprachkenntnisse kamen ihm später als Fachberater für Angelegenheiten der Deutschen Evangelischen Kirche A. B. in der Slowakei im Ministerium für Schulwesen in Preßburg, wohin er 1943 mit seiner Familie übersiedelte, besonders zugute.

Seit 1930 war er mit Therese geb. Kowarik, die einer Preßburger Weingärtnerfamilie entstammte, verheiratet. Der Ehe entsprangen drei Kinder, die alle an seiner langjährigen Wirkungsstätte Kromplach geboren wurden: 1934 bzw. 1936 die Töchter Ruth und Hilde sowie 1940 Sohn Friedrich. Die Eheleute Gottas trugen über 50 Jahre – bis zum Tode unseres Vaters am 17. April 1981 – Freud und Leid gemeinsam. So auch die Flucht aus Preßburg im Frühjahr 1945.

Nach dem Verlust der Heimat wurde unserem Vater in Wien das Amt eines Friedhofspfarrers übertragen, welches er 1945/46 versah. Seit Oktober 1946 – und bis zu seiner Pensionierung im Jahre 1966 – war er als Religionsprofessor an Höheren Schulen tätig. Gleichzeitig erfüllte er immer auch pfarramtliche Funktionen in einer der größten österreichischen evangelischen Gemeinden in Wien - Gumpendorf. Auch im Familienkreis wirkte er als Pfarrer: Unter anderem traute er Schwester Hilde mit Heribert Kugler und mich mit Heide Brausewetter, und taufte drei seiner vier Enkelkinder.

Neben all diesen Tätigkeiten galt sein besonderes Interesse dem Studium slawischer Sprachen, in denen er 1968 den Doktorgrad erlangte. Auch danach ließ ihn das Interesse speziell für die slowakische Sprache und Literatur nicht los. Sein Ziel einer vergleichenden Studie über die gegenseitigen Beeinflussungen des Deutschen, Slowakischen und Ungarischen konnte er aus gesundheitlichen Gründen nicht mehr verwirklichen. Er starb am Karfreitag des Jahres 1981 nach längerer schwerer Krankheit.

Es folgen nun einige Mosaiksteine aus den Erinnerungen meiner Schwestern und mir an unseren Vater: Unser Lebens- und Bildungsweg lag unserem Vater stets am Herzen. Er verfolgte unseren Werdegang, den privaten ebenso wie den schulisch-studentischen und beruflichen, mit unwahrscheinlich großem Interesse. So erinnere ich mich an meine Mittelschulzeit, als wir häufig um – seiner Meinung nach unglückliche – Formulierungen in meinen Aufsätzen diskutierten. Ich habe dann meist das Kritisierte – zwar grollend, aber doch – korrigiert. Aber so war er eben, er wollte in jeder Hinsicht immer nur das Beste für uns. Er war stets bereit, uns mit seinem Wissen und seinen Kenntnissen zu helfen. Als ich im Sommer 1962 in Budapester Archiven und Bibliotheken an meiner Dissertation über das ungarische Protestantentum von 1859 arbeitete, kam mein Vater nach Budapest, um mir bei der Übersetzung schwieriger ungarischer Texte behilflich zu sein. Denn ich war damals im Ungarischen, das ich übrigens von ihm gelernt habe, noch nicht so perfekt.

Ein Beispiel für seine Fürsorglichkeit ist auch, daß er auf seinen regelmäßigen Nachmittags- oder Abendspaziergängen, auf denen ich ihn oft begleitete, stets Ausschau hielt nach im Bau befindlichen Wohnungen, die für seine Kinder vielleicht in Frage kommen könnten. So hat er etwa jene Wohnung ausfindig gemacht, in der meine Schwester Hilde noch heute lebt.

Ein bedeutsames Erlebnis stellte für unseren Vater sein 60. Geburtstag im Jahre 1964 dar. Nach 19 Jahren konnte er seinen Festtag in Kremnitz, also wieder in der alten Heimat, feiern – für ihn ein Glücksfall besonderer Art! Hatte er doch in Wien immer große Sehnsucht nach „zu Hause“. Er war lange Zeit hindurch erfüllt von der Sorge um das Wohlergehen seiner in Kremnitz verbliebenen Mutter und Geschwister. Deshalb hat er sie nach besten Kräften unterstützt, und zum Beispiel mit Medikamenten und Lebensmittelpaketen „versorgt“. Nach dem Tod seiner Mutter verzichtete er zugunsten der Geschwister auf seinen Anteil aus dem elterlichen Erbe. In den folgenden Jahren reiste er immer wieder nach Kremnitz, wobei ihn zumeist seine Frau, teilweise seine Kinder und Enkelkinder begleiteten.

Besondere Charakterzüge unseres Vaters waren: Pflichtbewußtsein, Strebsamkeit, Sparsamkeit! Selbst noch gegen Ende seiner beruflichen Tätigkeit hat sich unser Vater – oft bis Mitternacht – für jede einzelne Unterrichtsstunde genauestens vorbereitet. Wir hatten den Eindruck, daß er sich mit „seinen Büchern“ am Schreibtisch besonders gut fühlte. Nur so läßt sich erklären, daß er in fortgeschrittenem Alter noch das Studium der Slawistik an der Universität Wien in Angriff nahm und 64-jährig mit dem Doktorat abschloß.

Was neben Beruf und Studium etwas auf der Strecke blieb, war die Geselligkeit. Und das sicher zum Leidwesen unserer lebenslustigen und temperamentvollen Mutter, die aber andererseits immer großes Verständnis für die Strebsamkeit ihres Mannes hatte. Man kann nun nicht sagen, daß unser Vater ungesellig war, aber große Gesellschaften hat er eher gemieden. Vielleicht fühlte er sich nur im Kreise der Familie wirklich glücklich.

Die Sparsamkeit und Bescheidenheit unseres Vaters ist aus seiner Biographie zu erklären. Er ist mit seinen sieben Geschwistern zwar nicht in ärmlichen, aber doch wenig begüterten Verhältnissen aufgewachsen. Studium und Pfarrerdasein in Krompach waren sicherlich auch nicht durch materiellen Reichtum gesegnet. Und nach dem Verlust der Heimat mußte in vielerlei Hinsicht praktisch wieder ganz von vorne begonnen werden. Daß vor allem die ersten Nachkriegsjahre durch Kargheit gekennzeichnet waren, läßt sich vielleicht auch an folgendem Beispiel ablesen. Ich erinnere mich, daß unser Vater in mühsamer Kleinarbeit – immerhin war er ja nicht Schuster von Beruf – die Schuhe der ganzen Familie gedoppelt hat.

Obwohl unser Vater sonst wenig körperliche Arbeiten verrichtete und außer ausgedehnten Spaziergängen und einigen Wanderungen in den eher seltenen Urlaubeen keinen Sport betrieb, war er ein sehr kräftiger Mann. Beim spielerischen Kräfteressen war ich ihm meistens unterlegen. Manchmal zwar etwas aufbrausend, war er vor allem ein gütiger Mensch, wie viele, die ihn gekannt haben, auch heute noch bestätigen.

Friedrich Gottas, Salzburg am 28. Mai 2003

Dr. Gesa (Gejza) Gottas (13. júl 1904 – 17. apríl 1981)

Pri nasledujúcej biografii nášho otca, ktorú som napísal aj v mene mojich starších sestier Ruth a Hilde, pôjde o súhrn biografických dát a osobných dojmov.

Otcovým rodným mestom bola „zlatá Kremnica“. Tu uzel svetlo sveta 31. júla 1904 ako syn zamestnanca mincovne Andreasa Gottasa a jeho manželky Susanne, rodenej Bittner. S rodnou Kremnicou sa cítil prepojený po celý svoj život, zvlášť, keď tam žili a dodnes žijú blízki príbuzní. Z Kremnice ho jeho životná dráha zaviedla do Turčianskeho Svätého Martina, kde získal na ľudovej škole a gymnáziu vzdelanie. Tam aj s úspechom zmaturoval. Na teologické štúdiá odišiel do Bratislavy,

kde ho natrvalo ovplyvnil prof. Dr. Roland Steinacker, a potom do Halle an der Saale a Rostocku.

Za farára bol ordinovaný v roku 1927. Nakrátko sa potom vrátil do svojho rodného mesta Kremnice ako vikár. Čoskoro ho však opustil. Z trojjazyčnej rodnej Kremnice prišiel do rovnako trojjazyčnej cirkevnej obce v Krompachoch na Spiši, kde pôsobil ako duchovný správca v troch jazykoch – nemeckom, slovenskom a maďarskom. Jeho jazykové znalosti mu boli na osov neskôr, keď pracoval ako odborný poradca pre záležitosti nemeckej evanjelickej cirkvi augsburgského vyznania na Slovensku na Ministerstve školstva v Bratislave, kde presídlil so svojou rodinou v roku 1943.

Od roku 1930 bol ženatý s Theresou (Terezou), rodenou Kowarik, pochádzajúcou z bratislavskej vinárskej rodiny. Z manželstva pochádzajú tri deti, z ktorých všetky sa narodili v jeho dlhoročnom pôsobisku v Krompachoch – dcéry Ruth a Hilde v rokoch 1934 a 1936, syn Friedrich v roku 1940. Manželia Gottasovci boli spolu v radosť i utrpení viac ako 50 rokov, až do smrti nášho otca 17. apríla 1981. Teda aj počas úteku z Bratislavy na jar roku 1945.

Po opustení vlasti bol nášmu otcovi zverený úrad cintorínskeho farára vo Viedni, ktorý zastával v rokoch 1945 a 1946. Od októbra 1946 až do svojho penzionovania v roku 1966 bol profesorom náboženstva na vyšších školách. Zároveň si po celý čas plnil farárske povinnosti v jednej z najväčších rakúskych evanjelických obcí vo Viedni – Gumpendorfe. Ako farár pôsobil aj v rodinnom kruhu. Okrem iného zosobášil sestru Hildu s Heribertom Kuglerom a mňa s Hilde Brausewetterovou a pokrstil tri zo štyroch svojich vnúčat.

Popri všetkých týchto činnostiach sa so zvláštnym záujmom venoval štúdiu slovanských jazykov. A to tak, že v roku 1968 dosiahol v tejto oblasti titul doktora. Ani potom však neopustil túto sféru záujmu, zvlášť sa zaoberal slovenským jazykom a literatúrou. Zámer napísať porovnávaciu štúdiu o vzájomných vplyvoch nemeckého, slovenského a maďarského jazyka už nestihol zo zdravotných dôvodov uskutočniť. Zomrel na Veľký piatok roku 1981 po dlhšej ťažkej chorobe.

Teraz nasleduje niekoľko spomienok mojich sestier a mňa na nášho otca ako zopár kamienkov do mozaiky jeho života: Naša životná dráha i vzdelanie ležali nášmu otcovi stále na srdci. Sledoval s neskutočne veľkým záujmom náš vývoj, a to tak v súkromnej, ako aj školsko-študentskej a pracovnej sfére. Pamätám si, napríklad, na časy môjho stredoškolského štúdia, keď sme často diskutovali o – podľa jeho názoru nešťastných – formuláciách v mojich slohových prácach. Potom som poväčšinou kritizované – síce zlostiaci sa, ale predsa – skorigoval. Práve to však bolo dobre, pretože chcel pre nás v každom ohľade vždy len to najlepšie. Bol vždy pripravený pomôcť nám svojimi vedomosťami a poznatkami. Keď som

Evanjelický kostol v Lúckach pri Kremnici v roku 1974,
foto z knihy Honneshau (1987)
Evangelische Kirche in Honneshau bei Kremnitz im Jahre 1974,
Foto aus dem Buch Honneshau (1987)

v lete roku 1962 v budapeštianskych archívoch a knižniciach pracoval na mojej dizertácii o uhorskom protestantskom patente z roku 1859, prišiel môj otec do Budapešti, aby mi pomohol pri prekladaní zložitých maďarských textov. To preto, lebo som vtedy ešte nebol tak dobrý v maďarskom jazyku, ktorý som sa, mimochodom, naučil od neho.

Jedným z príkladov jeho starostlivosti bolo, že sa na jeho pravidelných poobedňajších alebo večerných prechádzkach, na ktorých som ho často sprevádzal, rozhladal stále po – vo fáze výstavby sa nachádzajúcich – bytoch, ktoré by pripadali do úvahy pre jeho deti. Tak vypátral i byt, v ktorom býva moja sestra Hilde dodnes.

Významný zážitok predstavovali pre nášho otca jeho 60. narodeniny v roku 1964. Po 19 rokoch mohol svoj sviatok opäť sláviť v Kremnici, vo svojej starej vlasti. Bola to pre neho šťastná náhoda zvláštneho druhu! Ešte vo Viedni mal vždy stále veľkú túžbu ísť „domov“. Dlhý čas si robil starosti o

zdravie svojej matky a súrodencov, ktorí zostali v Kremnici. Preto ich čo najlepšie a z čo najväčších síl podporoval, zaobstarával pre nich napríklad lieky a balíky s potravinami. Po smrti matky sa vzdal svojho rodičovského dedičského podielu v prospech súrodencov. V nasledujúcich rokoch cestoval vždy opäť a opäť do Kremnice, pričom ho sprevádzala väčšinou manželka a čiastočne aj jeho deti a vnúčatá.

Zvláštnymi charakterovými črtami nášho otca boli cieľavedomosť, uvedomovanie si povinnosti a sporovlivosť! Ešte aj na konci svojej pracovnej kariéry sa náš otec – často až do polnoci – čo najdôkladnejšie pripravoval na jednotlivé vyučovacie hodiny. Mali sme dojem, že sa „so svojimi knihami“ na písacom stole cíti obzvlášť dobre. Len tak je možné vysvetliť skutočnosť, že sa dal v pokročilom veku ešte na štúdium slavistiky na Univerzite Viedeň a ukončil ho ako 64-ročný doktorátom.

Popri štúdiu a povolani zostal náš otec trochu mimo spoločenského rozmeru života. A to určite k žiaľu našej, zo života sa tešiacej a temperamentu plnej matky. Tá ale na druhej strane mala vždy veľké porozumenie pre cieľavedomú snaživosť svojho muža. Nemožno povedať, že by náš otec nebol spoločenský, ale veľkej spoločnosti sa radšej vyhýbal. Azda sa skutočne šťastný cítil iba v kruhu rodiny.

Sporovlivosť a skromnosť nášho otca je možné vycítiť z jeho biografie. So svojimi siedmimi súrodencami síce nevyrástol v chudobných, predsa však málo zámožných pomeroch. Štúdium a život farára v Krompachoch tiež určite neboli požehnané materiálnym bohatstvom. No a po opustení vlasti musel v rôznych ohľadoch prakticky začínať odznovu. To, že predovšetkým prvé povojnové roky charakterizovala skromnosť, je možné ľahko pochopiť na nasledujúcom príklade. Pamätám sa, že náš otec – i keď nikdy nebol obuvníkom z povolania – podbil celej rodine topánky, čo bola namáhavá mravčia práca.

Hoci náš otec inak vykonával málo fyzickej práce a až na rozsiahle prechádzky a niekoľko turistických výletov počas vskutku zriedkavých dovolení nepestoval žiadny šport, bol veľmi silným mužom. Pri meraniach si síl v rámci hry som mu väčšinou podľahol. Niekedy síce vedel vzplanúť, bol však predovšetkým dobrým človekom, ako to ešte i dnes môže potvrdiť veľa ľudí, ktorí ho poznali.

Friedrich Gottas, Salzburg 28. mája 2003 (preklad D. Kianička)

Johann Holčík

wurde nach seiner Ausbildung Pfarrer in der dreisprachigen Kirchengemeinde Kremnitz 1920 – 1945 als Nachfolger von Pfarrer Karl Raab, der als Pfarrer und Senior von 1880 bis 1920 dort wirkte. Ob auch er von Pfarrer Rätz konfirmiert wurde, ist nicht bekannt. Doch bestand eine enge Verbindung zwischen den beiden Pfarrern. So hielt Pfarrer Rätz am 4. März 1923 eine Passionspredigt in der Kremnitzer Kirche, wobei erwähnt wird, daß die Kremnitzer Gemeinde damals 1200 Seelen zählte.

Damals mußte schon ein großes Werk im Gange sein, an dem Pfarrer Holčík den wichtigsten Anteil hatte. In der rein deutschen Tochtergemeinde Honneshay (auch Honneshau) wurde eine evangelische Kirche errichtet. Am 31. Oktober 1923 wurde sie unter großer Beteiligung der Glaubensgenossen eingeweiht. In der Frühe setzte sich der Festzug in der Muttergemeinde Kremnitz in Bewegung, an der Spitze Bischof Zoch mit Senior Bándy aus Lewentz, Pfarrer Rätz aus Preßburg, dem Ortsgeistlichen Johann Holčík und dem Gemeindeinspektor Lehotzky. Nach einem einstündigen Marsch über den sogenannten Galgenberg kam der Festzug in Honneshay an, wo er mit lauten Böllerschüssen und fröhlichem Jubel von den lie-

Turm mit Glocke hat, beigetragen haben. Er dankte insbesondere den Andersgläubigen, die ebenfalls viel zur Errichtung des schmucken Goteshauses geopfert haben. Dabei wies er auf die Ursache des Kirchenbaues hin: Die evangelischen Honneshayer hatten mit den Katholiken einen gemeinsamen Glockenstuhl. Dessen Mitbenutzung wurde ihnen aber von dem katholischen Pfarrer gekündigt. Indem katholische Mitbewohner für den Bau der evangelischen Kirche spendeten, zeigten sie ihre Mißbilligung an dieser Maßnahme. Nach der Einweihung taufte Senior Bándy noch zwei Kinder in deutscher Sprache.

Am 1. 12. 1945 dankte Johann Holčík von der Pfarrstelle ab und übernahm die Pfarrei Horné Saliby, wo er bis 1958 wirkte.

Andreas Metzl

Ján Holčík

sa stal po štúdiách farárom trojjazyčnej cirkevnej obce v Kremnici, kde pôsobil medzi rokmi 1920 – 1945. Bol nástupcom farára Karla Raaba, ktorý tam pôsobil ako farár a senior od roku 1880 do roku 1920. Nie je známe, či ho tiež konfirmoval farár Rätz. Medzi oboma farármi však existovalo úzke prepojenie. Farár Rätz mal v kremnickom kostole 4. marca 1923 pašiovú kázeň, pričom sa spomína, že vtedy mala kremnická obec 1200 duší.

Už vtedy muselo byť započaté veľké dielo, na ktorom mal farár Holčík najväčší podiel. V čisto nemeckej filiálnej cirkevnej obci v Lúčkach bol vybudovaný evanjelický kostol. Vysvätený bol 31. októbra 1923 za veľkej účasti veriacich. Slávnostný sprievod sa pohol z materskej obce Kremnica ráno, na jeho čele stál biskup Zoch so seniorom Bándym z Levíc, farárom Rätzom z Bratislavy, tunajším duchovným Jánom Holčíkom a inšpektorom obce Lehotzkým. Po asi hodinovom pochode

cez tzv. Šibeničný vrch dorazil slávnostný sprievod do Lúčok, kde bol prijatý láskyplnými Lúčanmi výstrelmi z diel a radostným jasotom. Pred kostolom stáli mladí i starí vo svojich prastarých krojoch. Biskup Zoch otvoril kostolné dvere, ale iba časť účastníkov slávnosti sa vošla do kostola. Ostatní sledovali vysvätenie zvonku. To vykonal biskup Zoch po nemecky. Nemeckú slávnostnú kázeň mal farár Rätz, slovenskú biskup Zoch. Miestny farár Ján Holčík poďakoval všetkým, ktorí prispeli na výstavbu kostola s mohutnou vežou so zvonom. Obzvlášť poďakoval veriacim iných vyznaní, ktorí rovnako obetovali veľa prostriedkov na vybudovanie skvostného kostola. Prítom poukázal i na dôvod postavenia kosto-

Farár Ján Holčík a kaplán Matthias Regitko v roku 1937, foto z knihy Honneshau (1987)

Pfarrer Johann Holčík und Kaplan Matthias Regitko im Jahre 1937, Foto aus dem Buch Honneshau (1987)

ben Honneshayern empfangen wurde. Vor der Kirche standen die Jungen und Alten in ihrer uralten Tracht. Bischof Zoch öffnete die Kirchentüre, doch nur ein Teil der Festteilnehmer konnte in die kleine Kirche einziehen. Die übrigen verfolgten von draußen die Einweihung, die Bischof Zoch in deutscher Sprache vollzog. Die deutsche Festpredigt hielt Pfarrer Rätz, die slowakische Bischof Zoch. Der Ortspfarrer Johann Holčík dankte allen, die zum Bau der Kirche, die einen mächtigen

la. Evanjelici z Lúčok mali spoločnú zvonnicu s katolíkmami. Jej spoločné užívanie bolo však katolíckym farárom vypovedané. Tým, že katolícki obyvatelia obce prispeli na stavbu kostola, vyjadrili svoj nesúhlas s uvedeným opatrením. Po vysvätení pokrstil ešte senior Bándy v kostole po nemecky dve deti.

1. 12. 1945 sa Ján Holčík vzdal miesta farára v Lúčkach a prevzal faru v Horných Salibách, kde pôsobil do roku 1958.

Andreas Metzl (preklad D. Kianička)

Bud' pripravený... z dejín kremnického skautingu

Daniel Kianička

Skauting (z anglického scouting/scout = prieskumník, latinského auscultare = načúvať) je výchovné hnutie zamerané na celkový rozvoj osobnosti mladého človeka. Má výrazné filantropické, humanistické a kozmopolitné črty a stavia na 7 základných prvkoch: 1) aktívnom pobyte v prírode (turistika, táborenie, ochrana prírody), 2) fungovaní v malých tímoch (družinový systém), 3) praxi, aktivitách a hrách namiesto teórie (učenie sa činnosťou), 4) prítomnosti stabilných hodnôt (sľub a zákon), 5) inšpirujúcich a atraktívnych libretách a námetoch pre činnosť (symbolický rámec), 6) rôznych výzvach, skúškach a cieľoch pre osobnostný rast (osobné napredovanie) a 7) priateľskej pomoci dospelého. Skauting využíva zmysel mladých ľudí pre romantiku a priateľstvo. Vychováva ich cez rôzne zručnosti k pevnej vôli, čestnosti, tímovej práci, vodcovským zručnostiam, zodpovednosti za seba a okolie atď.

Bobrík dobrých činov

Zakladateľom hnutia skautingu je britský generál lord R. Baden – Powell (1857 – 1940), ktorý sa podujal v praxi realizovať myšlienku návratu výchovy mládeže do jednoduchšieho a zdravšieho prostredia prírody. Zároveň chcel využiť romantické sklony mladých ľudí k ich vlastnej seba výchove, ako i k službe spoločnosti a štátu. V roku 1907 zorganizoval na juhoanglickom ostrove Brownsea experimentálny tábor, čím začal písať dejiny skautingu vo svete. Od januára 1908 začal na pokračovanie vydávať príručku Skauting pre chlapcov (Scouting for Boys), v ktorej zhrnul základné princípy skautského hnutia a

zároveň založil prvú oficiálnu skautskú organizáciu na svete The Boys Scouts. O pôvodne chlapčenské hnutie prejavili čoskoro záujem aj dievčatá. Organizácia anglických skautiek Girl Guides Association bola založená v roku 1910. Tým hnutie nadobudlo charakter univerzálnej mládežníckej organizácie. Od toho istého roku sa skauting začal rýchlo šíriť do celého sveta. V súčasnosti má hnutie vyše 38 miliónov členov a pôsobí takmer vo všetkých krajinách sveta (okrem 6 totalitných štátov).

Na území dnešného Slovenska vznikol prvý skautský od-

diel v roku 1913. Založil ho profesor benediktínskeho gymnázia v Komárne Alexander Karle. Do roku 1918 boli skautské oddiely väčšinou organizované pod hlavičkou Uhorského (maďarského) skautského zväzu. Slovenské oddiely začali v hojnejšej miere vznikať až po 1. svetovej vojne, v rámci Československej republiky. V Čechách sa skauting šíril od roku 1911, a to vďaka A. B. Svojsíkovi. Česká skautská organizácia Junák – Český skaut bola založená v roku 1914. Prvý slovenský oddiel sa sformoval v marci roku 1919 v Žiline, od apríla fungoval oddiel aj v Bratislave. Neskôr sa oddiely postupne zlúčili do skautských organizácií, ktorých bolo v prvej Československej republike niekoľko typov, pričom sa odlišovali na konfesijnom, národnostnom a sociálnom základe. Existovali katolícki, evanjelickí, židovskí, pravoslávni, „červení“ – robotnícki a komunistickí skauti, ako aj skauti maďarskej, nemeckej, poľskej a rusínskej národnosti. Najväčšou a zároveň zjednocujúcou organizáciou bol Zväz junákov skautov Republiky Československej. V roku 1938 mal zväz celkovo 61 506 členov.

Do skautského hnutia sa aktívne zapojili v období po roku 1918 aj Kremničania. 15. septembra 1922 vyšlo prvé číslo slovenského skautského časopisu Bud' pripravený. Jeho niekoľko exemplárov sa dodnes zachovalo v rodine Vykyšalých z Kremnice, ktorej príslušníci sa aktívne podieľali na činnosti tunajšieho skautingu.

Skaut v Kremnici fungoval určite už v 20-tych rokoch 20. storočia. 15. januára 1929 bol v časopise Bud' pripravený uverejnený Výkaz skautov registrovaných na Slovensku v roku 1928, a to všetkých vekových kategórií – vlčat, šotkov, skautov, skautiek, roverov a OS (oldskautov). Podľa výkazu

Kremnickí skauti, 20. - 30. roky 20. storočia

bol v tom čase v Kremnici jeden chlapčenský skautský oddiel s 33 členmi. Celkovo bolo na Slovensku vtedy 2594 skautov (čo bolo o 994 viac ako v roku 1927). Podľa údajov, publikovaných v časopise 15. januára 1930, bolo v Kremnici 58 skautov. Informácie o kremnickom skautingu v najstaršom období sú pomerne medzerovité. Čo-to o ňom nám prezrádzajú 2 krátke správy uverejnené v časopise Bud' pripravený 15. apríla 1930. Medzi oddielmi, registrovanými na Slovensku v roku 1930, sa uvádzajú v Kremnici 2 chlapčenské skautské oddiely – prvý

mal 40 členov a na jeho čele bol Július Šalátek, bývajúci na Dolnej ulici č. 74, druhý zas 35 členov a jeho hlavou bol Pavel Bernát(h), ktorý býval na Železničnej ulici. O dve strany ďalej je v časopise uverejnená informácia o strate fotoaparátu Patent-Etui na študentských lyžiarskych pretekoch v Kremnici s

Kremnickí skauti v tábore, 20. - 30. roky 20. storočia

prosbou, aby „bratia“ skauti ohlásili redakcii, či niečo nevedia o stratenom fotoaparáte. Kremnica bola v tom období známa svojimi výbornými podmienkami na lyžovanie, no a zrejme tie využívali pravidelne aj skauti, ako to naznačuje citovaná správa. V čísle časopisu z 15. apríla 1931 sa zas nachádza súpis skautských funkcionárov, z ktorého sa dozvedáme, že kremnický oddiel bol vo vtedajšom kremnickom okrese jediným skautským oddielom. Okresným skautským spravodajom bol učiteľ kremnickej Meštianskej školy Pavel Bernát. Oddiel patrila pod juhoslovenskú skautskú župu so sídlom v Rimavskej Sobote.

Je zrejme, že skauting v Kremnici existoval určite už v roku 1928. Jeho počiatky sú však ešte o niečo staršie. Podľa spomienok pani Márie Vít'azkovej (1907 - 2004, absolventka meštianky, zamestnankyňa mincovne), zaznamenaných pri osobnom rozhovore v roku 2001, začalo sa v Kremnici skautské hnutie rozvíjať ešte pred rokom 1925, pričom s jeho organizovaním tu začal Matej Tasler. Vtedy to bol študent kremnického reformného reálneho gymnázia, na ktorom študoval medzi rokmi 1919 - 1926. Narodil sa v roku 1905 v Púchove - Nimnici a po gymnáziu vyštudoval v Bratislave teológiu. Ako evanjelický farár pôsobil na viacerých miestach, zomrel v roku 1975 v Banskej Bystrici, pochovaný je v Brezne. Počas života sa aktívne venoval spisovateľskej činnosti. Výrazne sa angažoval aj v skautskom hnutí. V Kremnici ako študent začal rozvíjať tunajší skauting. Neskôr sa stal náčelníkom Ústredia evanjelických skautov na Slovensku. Skautu sa venoval do roku 1940. Medzi kremnickými skautami boli popri chlapcoch už na začiatku aj dievčatá. Pani Mária Vít'azková sa počas nášho rozhovoru rozpomenula na viacero zaujímavých detailov. Podľa nej mali skautky svoje vlastné aktivity, čo doložila aj veľmi vzácnou fotografiou z 24. mája 1925, na ktorej sú

Vzácné foto kremnických skautiek na Skalke 24. mája 1925

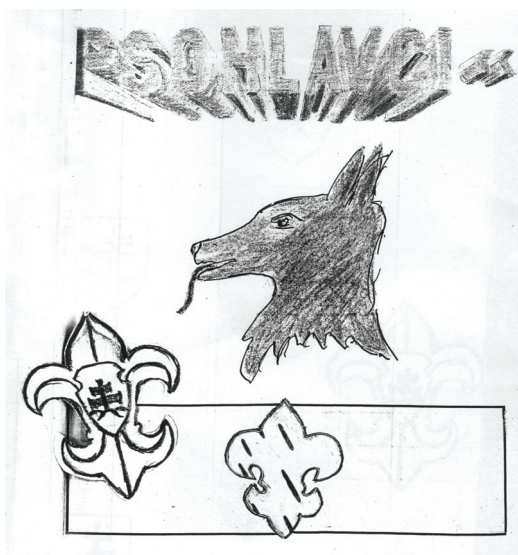
odfotografované kremnické skautky na Skalke. Výletu sa zúčastnila Hilda Tillyová, Mariena Šimová (Hovorková), Valéria Oppéová (Terlíková), Máňa Stanková, Mária Vít'azková a Julka Csunderlíková a sestra vedúca, ktorej meno sa, žiaľ, nepodarilo zistiť. Pani Vít'azková sa rozpomenula ešte na Terku Banáryovú a z chlapčenských mien uviedla Lukáča, Balu a Vykysalého. Skauti sa regrutovali hlavne z radov gymnazistov a žiakov meštianskej a tzv. rodinnej školy. Ich činnosť pozostávala hlavne z výletov do prírody, hier a zdokonaľovania rôznych zručností. Podnikali napríklad pešie túry na Skalku, Kremnický štôš či ku Körtendyho jaskyni, a to „značkovacím spôsobom“, čo znamenalo, že jedna skupina išla ako prvá a zanechávala za sebou rôzne značky, druhá ich potom hľadala a tak stopovala skupinu na čele. Zo športu to boli loptové hry či volejbal. Inokedy zas maľovali ozdoby na keramické taniere. Pamätné bolo stretnutie s pražskými skautkami pod Sitnom, pričom z Banskej Štiavnice sa vrátili dievčatá do Kremnice pešo. Pri táborení nepoužívali stany, tie mali chlapci. Dôležitou zložkou bolo spievanie, či už pri táboráku alebo bez neho. Spievali sa pesničky ako „U svätého Mateja, keď sa slnko zasmeje...“ atď. Okrem toho sa čítali rôzne časopisy. Na svoju činnosť nedostávali skauti žiadny príspevok, všetko potrebné si kupovali sami, napríklad aj rovnosatu, ktorá sa skladala v prípade dievčat z blúzky, sukne, klobúka, šatky, podkolenok, športových topánok. Okrem toho sa nosila aj píšťalka a drevená palica. Pod vedením Mateja Taslera fungoval kremnický skaut približne 4 - 5 rokov, po jeho odchode po maturite nemal, podľa slov pani Vít'azkovej, kto viesť skaut, preto sa skautské aktivity skončili. Ona samotná prešla do telocvičnej jednoty Sokola, v ktorom bolo organizovaných omnoho viac ľudí ako v skaute. Keďže M. Tasler

odišiel z Kremnice v roku 1926 a viedol tu skaut cca 4 - 5 rokov, znamená to, že skauting sa začal v Kremnici rozvíjať približne už okolo rokov 1920 - 1922. K uvedenému útlmu skautského hnutia zrejme nedošlo na dlhú dobu, pretože, ako sme videli vyššie, v roku 1928 tu určite existoval chlapčenský skautský oddiel. Dokumentuje to okrem iného i

kolekcia fotografií z rodinnej zbierky Romana Vykysalého z Kremnice. Na 7 záberoch sú zachytení kremnickí skauti v interiéri, ale i von v prírode a v stanovom skautskom tábore. Chlapci majú na sebe košele so šatkami a odznakmi, klobúky, krátke nohavice, podkolenky, topánky a niektorí tiež saká. Zaujímavé však je, že sú medzi nimi i dievčatá. Tie sa teda v Kremnici venovali skautingu nielen v časoch jeho zrodu, ale aj neskôr v 30-tych rokoch 20. storočia, ako možno zhruba fotografiami datovať. Hovorí o tom i dobová vizitka Náčelníctva slovenských skautiek adresovaná sestre Vykysalej, vodkyňi I. D. (t. j. dievčenského) oddielu v Kremnici v tzv. Skautskom domove.

Bobřík síly a záchrany

Obdobie prvej Československej republiky možno nazvať zlatým obdobím skautingu. V roku 1924 sa na Slovensku začali organizovať tzv. lesné školy. V roku 1931 sa pri príležitosti 20. výročia vzniku „československého“ skautingu uskutočnili v Prahe veľkolepé Tábory slovanských skautů, ktorého sa zúčastnili aj skauti zo Slovenska a zrejme aj z Kremnice, keďže

Titulná strana Kroniky kremnického skautského oddielu Psohlavcov z roku 1938

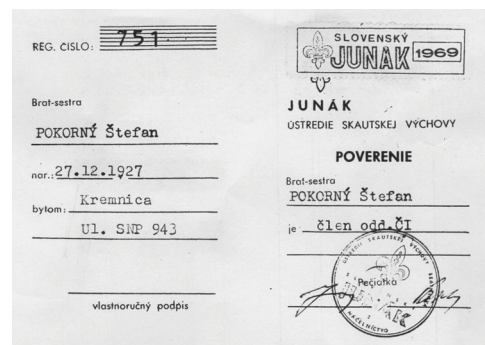
tlačená publikácia z tejto akcie sa zachovala medzi skautskými pamiatkami rodiny Vykysalých. Vzácnou pamiatkou, dokumentujúcou aktivitu kremnických skautov na konci 30. rokov 20. storočia, je Kronika skautského oddielu Psohlavcov, ktorá sa zachovala vďaka rytčovi a medailérovi tunajšej mincovne Štefanovi Groschovi. Hneď za titulnými stranami s názvom oddielu, skautským symbolom Paliou a psou hlavou je zoznam členov oddielu. Boli nimi: Tiberius Greguš (narodený 6. 10. 1923, býval na Štefánikovom námestí č. 32, do oddielu vstúpil 6. 8. 1934, sľub zložil 28. 10. 1934, nováčikom bol od 22. 10. 1934, do druhej triedy postúpil 20. 4. 1936), Peter Altman (24. 1. 1924, Štefánikovo nám. 10, vstup 6. 11. 1934), Jaroslav Čihálik (21. 11. 1924, B. d. slád. ul. 395, vstup 21. 3. 1938, sľub 1. 5. 1938, nováčik 26. 4. 1938), Štefan Grosch (21. 10. 1923, Štefánikovo nám. 4, vstup 5. 9. 1938), Géza Holčík (7. 7. 1926, Križkova ul. 98, vstup 9. 5. 1938), Ladislav Karpíšek (20. 6. 1924, Križkova ul. 100, vstup 4. 5. 1938), Walter Meisel (7. 3. 1924, Štúrova 66, vstup 6. 8. 1934, sľub 28. 10. 1934, nováčik 26. 4. 1938), Julius Muranyi (30. 11. 1924, Štúrova 56, vstup 20. 11. 1937, nováčik 7. 3. 1938) a Svätopluk Ševčík (13. 8. 1925, Štúrova 44, vstup 7. 3. 1938, sľub 1. 5. 1938, nováčik 26. 4. 1938). Najdlhšie v oddieli boli T. Greguš, W. Meisel a P. Altmann, ktorých možno pokladať za jeho zakladateľov. Oddiel vznikol zrejme 6. augusta 1934, kedy doň vstúpili prví dvaja z chlapcov, uvedených v predchádzajúcej vete. Na čele oddielu bol radca, ktorým bol v čase písania Kroniky T. Greguš, podradcom bol W. Meisel, zapisovateľom Štefan Grosch. V Kronike sú zaznamenané 4 schôdze „družiny Psohlavcov“. Prvá z nich (celkovo 19.) sa uskutočnila 25. októbra 1938. Spred Meštianskej školy išli v ten deň o druhej hodine na výlet do tzv. Kellerwegu bratia Greguš, Grosch, Holčík, Karpíšek, Meisel, Ševčík a hosť Konďor brat Munk, zvaný Minkes. Jednou zo skúšok, ktorú musel podstúpiť každý adept na skauta druhej triedy, bolo ovládanie

varenia. Walter Meisel preto musel v ten deň sám založiť oheň a navariť guláš, čo sa mu aj podarilo. Všetci medzitým hrali hru „Kuba řekl“, ako i tzv. rúčkovanú. Po vynaliezavej konzumácii guláša s drevenými paličkami, šli okolo pol šiestej chlapci za spevu domov. Na 20. schôdzi sa išlo na tzv. skok, teda ku skokanskému mostíku na Rembíze neďaleko železničnej stanice. Chlapci zápolili – po štvornožky mali vyliezť na mostík, potom sa skúšali, hrali hry na „Peška“ a „Kuba řekl“, predviedli a zorganizovali štafetu a „býčie zápasy“. Za šikovnosť získavali body. 21. schôdza sa konala pri humne na Rembíze. Počas nej brat radca preskúšaval ostatných z tzv. špeciálok a zákonov. Po hodine sa rozišli členovia oddielu a hostia domov, pretože bolo veľmi chladno a tráva bola mokrá. Na tom istom mieste sa konala aj 22. schôdza, ktorá sa začala tradičným družinovým pokrikom. Potom sa hrala tzv. národná hra.

V októbri a novembri roku 1938, keď sa na spoločných družinových stretnutiach schádzali kremnickí Psohlavci, ešte nik netušil, že o krátku dobu zruší nová autonómna slovenská vláda všetky skautské organizácie na Slovensku. Stalo sa tak 5. decembra uvedeného roku. Jedinou povolenou mládežníckou organizáciou sa stala Hlinkova mládež, do ktorej vstúpila časť katolíckych skautov. V roku 1940 bol skauting zakázaný aj v Protektoráte Čechy a Morava. Počas vojny pôsobil oficiálne skaut (Junák) jedine pri československej exilovej vláde v Londýne, a to od mája roku 1941. Niektorí skauti, najmä v Čechách, vyvíjali v tom období odbojové aktivity proti nacistizmu. Po vojne a obnovení Československej republiky bol skauting opäť povolený. V oboch častiach štátu vznikli samostatné skautské organizácie – Slovenský a Český Junák, ktoré prepájali Československý Junák. V krátkom čase získal skauting veľkú popularitu, čo dokumentuje fakt, že v roku 1946 mal 190 000 členov.

Bobřík mlčanlivosti a odvahy

Obdobie opätovného rozkvetu však nemalo dlhé trvanie, pretože krátko po komunistickom prevrate vo februári roku 1948 bol skaut znovu zakázaný. Konkrétne v roku 1950, keď už predtým komunisti nezákonne obsadili vedúce funkcie v skautskom hnutí. Z toho dôvodu zrejme nedošlo ani k výraznejšej reštitúcii skautingu v Kremnici, i keď tu podľa všetkého aj v povojnovom období pôsobili skauti. Skautskí funkcionári boli v 50. rokoch komunistickou mocou perzekuovaní, súdne trestaní a dokonca v rámci procesov i popravení. Mládež sa v tom období mohla organizovať jedine v rámci oficiálnej Pionierskej organizácie Československého zväzu mládeže. K opätovnému, i keď krátkodobému, obnoveniu skautského hnutia došlo v roku 1968. Bol to dôsledok obrodných tendencií v rámci komunistickej strany i spoločnosti, všobecne známych pod pojmom Pražská jar. V tom čase došlo k oživeniu skautingu aj v Kremnici. S jeho podobou i obsahovou náplňou sa môžeme zoznámiť vďaka spomienkam pánov Šte-

Skautský preukaz Štefana Pokorného z roku 1969

tingu v Kremnici, i keď tu podľa všetkého aj v povojnovom období pôsobili skauti. Skautskí funkcionári boli v 50. rokoch komunistickou mocou perzekuovaní, súdne trestaní a dokonca v rámci procesov i popravení. Mládež sa v tom období mohla organizovať jedine v rámci oficiálnej Pionierskej organizácie Československého zväzu mládeže. K opätovnému, i keď krátkodobému, obnoveniu skautského hnutia došlo v roku 1968. Bol to dôsledok obrodných tendencií v rámci komunistickej strany i spoločnosti, všobecne známych pod pojmom Pražská jar. V tom čase došlo k oživeniu skautingu aj v Kremnici. S jeho podobou i obsahovou náplňou sa môžeme zoznámiť vďaka spomienkam pánov Šte-

fana Pokorného a Štefana Terlika. Kremnický skautský oddiel, ktorého boli obaja príslušníkmi, mal v tom čase okolo 50 – 60 členov. Jeho náčelníkom (vodcom) bol Július Stanek, hospodárkou Anka Moravčíková, vĺčatá (kategória chlapcov do 10 rokov) mal na starosti Štefan Pokorný (narodený v roku 1927), včielky (dievčatá do 10 rokov) Marika Muráňová a Gabika Terlíková, skautov a skautky (chlapci a dievčatá do 14 rokov) Karol Hollý, Magda Staneková a Magda Hollá (Szilagyiová) a roverov (mládež nad 14 rokov) Tomáš Hollý. Dospelí členovia skautu sa označovali ako old skauti. Skauti pri vstupe do oddielu skladali nasledujúci sľub: „Sľubujem na svoju česť, že sa vynasnažím zo všetkých síl plniť si povinnosti voči Bohu a svojej vlasti, pomáhať v každom čase svojim blízkym, dodržiavať skautský zákon.“ Zákonov bolo desať: 1) Na skautovu česť sa dá spoľahnúť. 2) Skaut je verný a oddaný. 3) Skaut je osožný a pomáha iným. 4) Skaut je priateľom všetkých ľudí dobrej vôle a bratom každého skauta. 5) Skaut je zdvorilý. 6) Skaut je ochrancom prírody a cenných ľudských výtvorov. 7) Skaut je poslušný voči rodičom, predstaveným a vodcom. 8) Skaut je veselej mysle a rozvážny. 9) Skaut je sporivý a hospodárny. 10) Skaut je čistý v slovách, myšlienkach a skutkoch. Zo žartu bol pridávaný 11. zákon: Skaut je nepremokavý. Skautské heslo znelo: „Buď pripravený!“ Skauti sa zdravili zdvihnutím pravej ruky, pričom spojili malíček s palcom, podávali si ľavú ruku, a to tak, že sa dotkli malíčkami. Oddiel vznikol na jar roku 1968. Jeho sídlo bolo v tzv. Pečiatkárni (Lehotskovský dom) v juhovýchodnej časti Štefánikovho námestia, pričom skauti mali k dispozícii pre svoju klubovú činnosť celú budovu. Schádzali sa každý týždeň a hrali hry a učili sa (šach, dáma, skladanie slov do viet, čítanie, šuškanie z ucha do ucha, šitie a pod.) Okrem toho podnikali rôzne výlety – napríklad pod „Šaferaj“, ku „klopačke“ alebo na Krahule (Hollí tam mali chatu, v ktorej sa robili skautské školenia a do ktorej dnu sa mohol dostať len ten, kto vedel heslo), na ktorých nacvičovali lozenie po skalách, viazanie uzlov (každý zo súťažného družstva musel na šnúre rozviazať a zaviazať uzol), zakladanie ohňa, plazenie či orientáciu v teréne za pomoci kompasu a hodiniek. K ďalším aktivitám patrilo prechádzanie ťažším prírodným terénom, či už v tichosti, bez obzerania alebo zastávky, preťahovanie lanom, preskakovanie ohňa, narábanie s lasom, stavanie iglú, učenie sa práce s nožom, baterkou, zápalkami atď. Boli to všetko skúšky zdatnosti, ktoré skautu viedli k sebadisciplíne a solidárnosti. Tradičným prvkom bolo spievanie, často sprevádzané hrou na gitare (bratia Hollí). Obľúbené boli tiež hry vychádzajúce tematicky z príbehov známej Knihy džunglí, ako aj samotné čítanie tejto knihy. Preto mal napríklad vodca vĺčat Štefan Pokorný skautské meno Akela (podľa vlka, Maugliho spoločníka). Do skautu, mimochodom, vstúpil už v roku 1939. I keď skautské hnutie bolo na konci roka 1938 zrušené, časť skautov vyvíjala svoje aktivity v rámci organizácie Hlinkovej mládeže. Štefan Pokorný sa prestal zúčastňovať na jej aktivitách, pretože mali výrazne nacionálny charakter. Karol Hollý bol v čase obnovenia skautingu na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia študentom medicíny a jeho zásluhou sa i kremnickí skauti zoznamovali so zásadami tzv. lesnej školy, ktorá viedla skautov k životu v súlade s prírodou. Sám i so svojimi zverencami sa zúčastnil takejto školy, organizovanej v Blatnici ústredím slovenského skautu (Slovenským Junákom). Zaujímavosťou je, že v noci spával vonku v sieti. Karolov brat Tomáš mal na starosti starších roverov, ktorí sa venovali náročnejším aktivitám (túram a pod.). Sľub skladali potme pri ohni v jaskyni pri pamätníku vo Zvolenskej doline. Roveri hodlali dokonca zorganizovať tábor, myšlienku už však nestihli realizovať.

Osobitné miesto v oddieli mala vedúca včielok Marika Muráňová, ktorá vedela svojich zverencov vždy upútať. Mala na to dar, ktorý využívala aj ako náboženská spisovateľka, publikujúca v tom čase pod pseudonymom Viktoria Montana. Členovia skautskej družiny (z mien vieme momentálne o Pokorných, Štefanovi Terlikovi, Milošovi Bacharovi, Lujze Wagnerovej -

Skautská košeľa Štefana Terlika, 1968 - 1970

Ronaiovej, Lacovi a Beáte Tóthovcoch, Lujze a Agnes Rotbovej, Milene a Alene Hricových, o synovi pani Marholdovej a dievčatách Finkovej a Lörincovej) si dávali rôzne skautské mená: Balu (medveď), Bagira (pardál), Šorchán (tiger), Wine-tou, Old Surehand, Sam Hawkins atď. Skauti financovali svoju činnosť z členských poplatkov a z príspevkov z ústredia.

Sľubne sa rozvíjajúce skautské hnutie na Slovensku zabrzdila štátna moc. Za silnejúcej tzv. normalizácie bol skauting v roku 1970 opäťovne v Československu zakázaný. Na jar uvedeného roku bola kremnickým skautom odobratá ich klubovňa v Pečiatkárni. Nábytok a vybavenie, ktoré si skauti kúpili, zohnali alebo získali od súkromníkov (a to aj vďaka ich náčelníkovi Júliusovi Stanekovi, ktorý mal úzke kontakty s ústredím skautingu v Bratislave), boli zabavené pre pioniersky dom na Dolnej ulici. Zároveň boli skauti nútení zložiť pioniersky sľub. K likvidácii kremnického skautu prispela aj skutočnosť, že síce nešlo vyslovene o katolícky skauting, jeho členovia však chodili do kostola.

K definitívnemu obnoveniu skautského hnutia mohlo dôjsť potom až po revolúcii v roku 1989. Po rozdelení Československa (1. 1. 1993) vznikol na Slovensku samostatný Slovenský skauting (SLSK). Okrem neho funguje v SR ešte Zväz skautov maďarskej národnosti. V súčasnosti je skaut organizáciou s bohatou členskou základňou a pestrou škálou aktivít. Po roku 1989 boli v Kremnici zo strany Mariky Muráňovej a Štefana Pokorného snahy o obnovenie tunajšieho skautingu, dodnes sa ich však z rôznych dôvodov nepodarilo uskutočniť. Napriek tomu má Kremnica v slovenskom skautingu dodnes svoje meno. Za zmienku stojí skutočnosť, že v 90. rokoch 20. storočia založil vyššie spomenutý Karol Hollý, hoci už nežijúci v Kremnici, na Slovensku špecializovaný skautský jazdecký oddiel a syn pána Štefana Pokorného Ján pôsobil vo funkcii celoslovenského skautského náčelníka. Kremnické skautské tradície majú teda pokračovateľov, ktorí ich ďalej rozvíjajú.

Pramene a literatúra:

- Spomienky a obrazové materiály Márie Víťazkovej, Štefana Pokorného a Štefana Terlika z Kremnice.
 - Súkromný archív Štefana Groscha z Kremnice, Kronika kremnického skautského oddielu Psohlavcov z roku 1938.
 - Súkromný archív Romana Vykysalého z Kremnice, časopis Buď pripravený, ročník IV, číslo 5, ročník V, číslo 5, 7 a 8, ročník VI, číslo 2 a 8; Tábory slovenských skautů. Svaz junáků – skautů, Praha 1931; fotografie a novoročenka.

- Slovenský biografický slovník VI. Matica slovenská, Martin 1994.
 - internetové stránky: www.scouting.sk, www.wikipedia.org (heslo skauting).

Zusammenfassung

Allzeit bereit...

aus der Geschichte der Kremnitzer Pfadfinder

Die Pfadfinderbewegung ist eine Erziehungsbewegung, die sich auf die gesamte Persönlichkeitsentwicklung der jungen Menschen bezieht. Im Jahre 2007 wurde das hundertjährige Jubiläum ihrer Gründung gefeiert.

In größerer Zahl sind die Pfadfindervereine in der Slowakei erst nach dem ersten Weltkrieg entstanden. Die Bewe-

gung entwickelte sich auch in Kremnitz. Mit ihrer Organisation begann hier in den Jahren 1919–1926 Matej Tasler, Student am hiesigen Realgymnasium, später evangelischer Pfarrer und Schriftsteller. Nach dem Verzeichnis der im Jahre 1928 in der Slowakei registrierten Pfadfinder war zu dieser Zeit in Kremnitz ein Jungenpfadfinderverein mit 33 Mitgliedern vorhanden. Die Chronik des Kremnitzer Pfadfindervereins „Psohlavci“ aus dem Jahre 1938 hat sich bis heute erhalten. Am 5. Dezember des gleichen Jahres ist aber die Pfadfinderbewegung von der autonomen slowakischen Regierung aufgehoben worden. Nach dem zweiten Weltkrieg war diese Bewegung wieder zugelassen, wurde aber im Jahre 1950 von den kommunistischen Machthabern erneut verboten. Zur nochmaligen Wiederaufnahme der Pfadfinderaktivität ist es erst im Jahre 1968 gekommen. Der Kremnitzer Verein hatte damals 50–60 Mitglieder. Vorstand war Július Stanek. Während der erstarkten sog. Normalisierung in der Tschechoslowakei wurden die Pfadfindervereine im Jahre 1970 abermals aufgehoben. Den Kremnitzer Pfadfindern wurde ihr Klubraum im sog. Pečiarkáreň auf dem Hauptplatz genommen. Sie mussten das Pioniergelöbnis ablegen. Zur definitiven Erneuerung der Pfadfinderbewegung kam es dann erst nach der demokratischen Revolution 1989.

Som autorom prvého kremnického pečatidla a mincí ja, majster Peter z Kremnice?, 1. časť

(zo spomienok prvého kremnického zlatníka druhej polovice 20. storočia)

Peter Mišík

Pred viac ako štyridsiatimi rokmi bola, podľa vzoru českej školy v Turnove, založená Stredná umeleckopriemyselná škola pre spracovanie kovov (SUPŠ) v Kremnici. Ešte pred jej založením išli pracovníci kremnickej mincovne Štefan Grosch a Ľudovít Leitner (zakladateľ a prvý riaditeľ SUPŠ) na prieskumné návštevy do českých umeleckých škôl v Jablonci nad Nisou, Turnove, Železnom Brode a v Prahe. Pracovné cesty boli potrebné najmä s ohľadom na skutočnosť, že na Slovensku do tej doby neexistovala žiadna stredná škola s výučbou umelecko-remeselného spracovania kovov.

V minulosti aj v súčasnosti má pre Kremnicu veľký význam Mincovňa Kremnica, š. p. Kvalita jej výrobkov závisela i závisí od úrovne jej najznámejších umeleckých remeselníkov – rytcov, ktorí zhotovujú aj mincové razidlá. Preto je pochopiteľné, že v roku 1966 patrilo medzi prvé dva odbory školy Plošné a plasticke rytie kovov. Vyučujúcimi tohto odboru sa stali najlepší rytci mincovne Štefan Grosch, Vojtech Popp a neskôr aj Ján Allerám.

Vyučujúcim druhého odboru – Umelecké kováctvo a zámočníctvo – sa stal môj spolužiak Ján Korkoš, absolvent ryteckého odboru na Střední průmyslové škole pro umělecké spracování kovů a kamenů v Turnove.

V roku 1967, druhom roku existencie SUPŠ v Kremnici, bol otvorený tretí odbor – Zlatníctvo a strieborníctvo. V prvých týždňoch sa študentom tohto odboru na hodinách dielenskej praxe venoval učiteľ ryteckého Štefan Grosch, ktorý im z mincovne zabezpečil prvé pracovné nástroje. Neskôr sa zlatníkom venoval učiteľ kováčov, už spomínaný Ján Korkoš. Bolo to však len dočasné riešenie. Študenti potrebovali pedagóga priamo z odboru zlatníctva a strieborníctva. V tom období však v Kremnici žiadny zlatník nebol.

Úvodné informácie nie sú priamo mojimi spomienkami.

Dozvedel som sa ich až neskôr. Ján Korkoš chodil za mnou do bratislavského Zlatokovu, kde som v tom čase pracoval a pokúšal sa ma presvedčiť, aby som prijal miesto prvého učiteľa zlatníctva v Kremnici. To bolo snahou aj vtedajšieho riaditeľa SUPŠ Ľudovíta Leitnera. Ich úsilie sa však stretlo s mojim ráznym odmietnutím. Nechcel som opustiť svoju rodnú Bratislavu ani bratislavský Zlatokov, v ktorom „šéfoval“ brat môjho nebohého otca, môj skvelý strýko Ladislav Mišík. Pravdupovediac, aby som bol úprimný, odrádzal ma aj ponúkaný, veľmi nízky učiteľský plat. Z práce zlatníka a hlavne reštaurátora zlatníckych pamiatok som mal v Bratislave oveľa vyšší finančný príjem.

Za odborného posudzovania reštaurátorskou komisiou Slovenského fondu výtvarných umení som dovtedy zreštauroval už viac ako desať gotických, renesančných a barokových kalichov, cibórií, pacifikálov a monštrancií.

Svojmu priateľovi Jankovi Korkošovi som však venoval dosť času na to, aby vedel, aké začiatkové práce má dať robiť prvákovi, aby obdobie bez profesionálneho pedagóga preklenuli bez veľkého časového sklzu. Okrem toho som na úkor vlastnej dovolenky cestoval do Kremnice a, zatiaľ neoficiálne, trochu vyučoval prvákov zlatníkov. Boli medzi nimi napr. Milan Bodzan, Jana Burdelová, Ondrej Ďurian, Ľubica Haruštiaková, Marcela Heilerová, Ladislav Jurovatý, Mária Poldaufová, Vladimír Slovák...

Ale... Bude to už takmer 40 rokov, čo som sa ťažko, no predsa rozhodol, že do Kremnice nastúpim. Vravieval som, že sa na jeden rok obetujem pre slovenské zlatníctvo. Budem učiť v SUPŠ, kým si vedenie školy nezozbiera pedagóga z Česka. Prečo? Pretože nielen v Kremnici, ale ani na Slovensku zatiaľ nebolo iného kandidáta na učiteľa zlatníctva. Mnohí, najmä Bratislavčania, sa čudovali, že som odišiel, aj keď, ako som kaž-

dému tvrdil: „Len na jeden rok!“ Život to však zariadil inak...

Zostať v Kremnici rok a potom ďalšie roky som už považoval za svoju samozrejmu povinnosť voči škole i slovenskému zlatníctvu. V septembri 1968 som povolanie pedagóga zobral za svoje. Nové zlatnícke oddelenie spolu so zlatníckou dielňou som takmer od nuly budoval viac ako desať rokov.

Začiatky boli veľmi ťažké. Neboli vyhovujúce priestory, špeciálne zlatnícke stoly, nehovoriac o špeciálnom náradí či pomôckach. Nebolo ich kde kúpiť. Dnes je situácia podstatne lepšia. V tom období mi s vybavením dielne pomohla Štátna mincovňa Kremnica, bratislavský Zlatokov, firma Klenoty a najmä levický zlatnícky podnik Lesk.

Zariaďovanie zlatníckej dielne s kapacitou 25 študentov mi v kremnickej SUPŠ zabralo večery, víkendy a prvých päť rokov aj takmer celé letné prázdniny. Škola totiž nemala ná kupcu či zásobovača a dlho nemala ani vedúceho zlatníckeho oddelenia. Keď ho po rokoch formálne mala, na budovaní „srdca“ oddelenia - zlatníckej dielne - sa vôbec nepodieľal...

Približne až desať rokov po založení školy všetkým vtedy existujúcim oddeleniam v budovaní dobrovoľne pomáhal neoficiálny zástupca riaditeľa školy, vedúci školských dielní.

No najlepšími spolupracovníkmi mi boli, chtiac či nechtiac, moji študenti. Pochopili, že ďalšie, nové a zložitejšie zlatnícke

techniky sa nebudú môcť dobre naučiť. Bolo potrebné vyrobiť množstvo náradia a pomôcok takpovediac na kolene. Ale aj upraviť zubárske, hodinárske či klampiarske nástroje tak, aby vyhovovali jemnej zlatníckej práci. Študenti chápali, že aj tieto tzv. „pomocné práce“ a „vylepšovacie práce“, ktorými som ich zatťažoval na

úkor ich odborného rastu, boli nevyhnutnosťou. Každá začínajúca škola má svoje špecifické ťažkosti, tak to bolo i v kremnickej SUPŠ, ktoré v záujme kvalitného vzdelávacieho procesu treba preklenúť, resp. často ich svojpomocne vyriešiť. Bezplatne som tomu venoval obrovské množstvo svojho voľného času. Lenže sám by som to nezvládol ani za sto rokov. Vtedajší zlatníci vedeli a videli, že im dávam zo seba všetko. Bola to skutočnosť, hoci to teraz možno vyzerá ako samochvála.

Študenti, ktorí prišli do školy o niekoľko rokov neskôr už takmer „na hotové“, považovali tieto „vylepšovacie práce“ za nepochopiteľné zlo, vymyslené svojím učiteľom zlatníctva. Ešte aj teraz, po desiatkach rokov, mi to na nedávnom maturitnom stretnutí niektorí neoprávnene (či oprávnene?) vytýkali. Ťažko a možno i zbytočne som im vysvetľoval, že

to bolo nutné zlo, že nebolo iného východiska. Špecifické zlatnícke nástroje sa v tom čase nedali dať vyhotoviť „nejakej firme“. A všetko, čo sme robili, bolo nielen pre nich, ale i pre budúce generácie zlatníkov v kremnickej SUPŠ (dnes Škola úžitkového výtvarníctva – ŠÚV, pozn. autora). V dnešnej dobe nachádzam porozumenie hlavne u tých absolventov, ktorých deti študujú alebo sa chystajú študovať zlatníctvo a strieborníctvo v Kremnici. Súčasní študenti totiž stále využívajú väčšinu „plodov“ ich práce spred vyše 30 - 38 rokov.

Popri vyčerpávajúcom budovaní zlatníckeho oddelenia som sa pomaly vracal aj k reštaurovaniu zlatníckych pamiatok zo slovenských múzeí a kostolov. A vlastná umelecká tvorba? Tak k tej som sa dostal v Kremnici až po viac ako šiestich rokoch.

Už od môjho príchodu v roku 1968 ma zaujímal aj história kremnického zlatníctva. Čas na tohto koníčka som si z uvedených dôvodov, nachádzal len ťažko. Napriek tomu som si postupne rozširoval vedomosti aj z oblasti minciarstva. Čo ma k tomu viedlo a vedie? Aj fakt, že som prišiel na isté zaujímavé súvislosti medzi starými zlatníkmi a kremnickou mincovňou.

Najvýznamnejšia odborníčka na históriu slovenského zlatníctva Dr. Eva Toranová mi v roku 1969 niektoré zistené súvislosti síce potvrdila, no podotkla, že kremnickému zlatníctvu sa venuje málo, resp. len úmerne k jeho významu. To vyznievalo tak, akoby bolo

kremnické zlatníctvo bezvýznamné a takmer žiadne práce tunajších majstrov sa nezachovali.

Prekvapilo ma však, keď sa zmienila, že od súkromných osôb v Kremnici bola vykupovať strieborné výrobky kremnických majstrov do zbierok Slovenského národného múzea v Bratislave.

V roku 1975 vyšla Dr. E. Toranovej významná publikácia Zlatníctvo na Slovensku. Popisuje v nej aj zlatnícke centrá na Slovensku. O Banskej Štiavnici, Banskej Bystrici,

Bardejove, Kežmarku, Levoči... napísala stovky riadkov. Každému uvedenému centru je na stranách 14 až 26 venovaná jedna či viac strán. O „bezvýznamných“ kremnických zlatníkoch sú tam napísané len štyri (!) riadky. Priznávam, že aj to ma vyprovokovalo k zbieraniu nových údajov o starom kremnickom zlatníctve.

Pri svojej bádateľskej činnosti som využíval svoje vedomosti zlatníka, ale i výnimočné možnosti reštaurátora dostať sa k veľmi ťažko dostupným zlatníckym pamiatkam. Postupne som zbieral stovky rôznych údajov. Dokonca sa mi podarilo do súkromnej zbierky kúpiť práce z 19. storočia, opuncované značkou kremnického zlatníckeho cechu či majstrovskými značkami kremnických zlatníkov – strieborníkov. Časť tejto zbierky som daroval NBS - Múzeu mincí a medailí Kremnica.

Chcem podotknúť, že tieto pamiatky som kúpil od potom-

Pedagóg Peter Mišík a študenti zlatníctva v máji roku 1971

kov starých kremnických rodín. Od pani Amonovej a Márie Balážovej, vnučky kremnického lekára a spisovateľa Gustáva Kazimíra Zechentera - Laskomerského a jeho pravnučky Karoly. Stará pani Amonová i pani Balážová sa v čase mojej návštevy nachádzali v zlej finančnej situácii. Nezabudnem na slová pani Amonovej „Prišli ste o päť minút dvanásť“, lebo sa chystala do „Kleinovho zlatníctva“. Zvyšok rodinných cenností chcela predat' ako zlomkové striebro. Nepoznal som bývalé „Kleinovo zlatníctvo“, tak ma poučila, že je pod Dolnou bránou. Zrejme šlo o niekdajšiu predajňu Klenoty na Dolnej ulici.

K pani Balážovej som prišiel nielen „o päť minút dvanásť“, ale aj po... Nedávno vraj tie najkrajšie predmety predala do starožitností v Brne. A krásne benátske zrkadlo spolu s rokokovým nábytkom dala práve zabaliť. Tiež do Brna. Šťastliviec, ktorý si ich kúpil, isto netuší, od akej významnej slovenskej osobnosti pochádzajú. Zašiel som hneď do múzea, ale...

Kremnické múzeum som, v rámci svojej bádateľskej horúčky, navštívil už vtedy, keď som začal tušiť, kto vytvoril prvé kremnické pečatidlo a razidlá na prvé kremnické strieborné a zlaté mince. Tam mi odporučili navštíviť minciarskeho historika, bývalého riaditeľa Štátnej mincovne, Ing. Jána Horáka. Na prvý rozhovor s ním nemám najlepšie spomienky.

Moje predpoklady o možnosti určenia autora prvého kremnického pečatidla z roku 1331, ako i prvých razidiel mincí, u inžiniera Horáka vyvolali úsmevy. Ako 23-ročný začínateľ som úsmevy a slová od takého odborníka a autora výbornej knihy Kremnická mincovňa nemohol brať ako výsmech. Dokonca ani to, že ma odbil zhruba takýmito vetami: „To azda nemyslíte vážne, že ste prišli na meno autora pečatidla či mincí po pár mesiacoch, čo ste v Kremnici, keď sa to historikom nepodarilo zistiť ani po desaťročiach bádání. Veď z toho prvého storočia existencie Kremnice a kremnickej mincovne nie je známe meno ani jediného rytca!“ Povedal som mu, že som zlatník a pýtal sa ho na starých zlatníkov v Kremnici, či priamo v mincovni. Šokoval ma slovami, ktoré som si doma napísal: „Zlatníci v Kremnici spôsobovali zlo a v mincovni žiadna zlatnícka dielňa nebola,“ a odkázal ma na svoju knihu, ktorú som vtedy začal prvýkrát čítať...

Ani neskôr, keď sme sa s pánom Horákom zblížili a strávil spolu viac chvíľ pri rozhovoroch o histórii, nechcel hovoriť o kremnických zlatníkoch. Niektoré veci mi síce v iných súvislostiach naznačil, ale aj tak dodnes nemám istotu, v čom zlatníci ublížili jemu či Kremnici. Ba aj na moje konkrétne zistenia o starých zlatníkoch mi oponoval. Vraj ide o chybnú terminológiu aj v starých písomnostiach. Tam, kde je v spojitosti s mincovňou (s razidlami) napísané slovo zlatník, aby som to nebral veľmi vážne, lebo v tom prípade sa jedná o slovo rytec. Na tomto sa údajne zhodli aj s historikom PhDr. Teodorom Lamošom, autorom knihy Vznik a

počiatky banského a mincovného mesta Kremnice 1328 – 1430, ktorú som mu na naše stretnutie priniesol ukázať.

Za zmienku stojí aj Horákova vtipná poznámka, ktorá ma vtedy do istej miery provokovala, že „Kremnica je zlaté mesto a nie zlatnícke mesto“. Inžinier Horák i doktor Lamoš (zomrel v roku 1965) boli vynikajúci, všestranní odborníci – historici, ktorí o minulosti Kremnice a mincovne zistili tisíce informácií z mnohých oblastí, i napriek skutočnosti, že celý minciarsky archív v roku 1777 zhorel. Ja, ako začínajúci historik – amatér, som sa s nimi nemohol a ani dnes nemôžem porovnávať. Veď ja sa venujem len jednej z mnohých oblastí a tou je história kremnického zlatníctva, pričom minciarstvo sa mi tam vzhľadom na historické fakty akosi dostalo samo. Viaceré, prevažne nemecké mená kremnických zlatníkov boli totiž doteraz známe hlavne z minciarskej či medailérskej oblasti, napr. Krug, Rosenauer, Hailer (či Haller), Roth, Fuchs, Alleram...

Napriek svojmu dosť nepríjemnému jazykovému hendikepu sa pátraniu či bádaniu (aj v archívoch) s určitými pre-

stávkami venujem už desiatky rokov. A určite i vďaka svojej vytrvalosti získavam nové informácie, napr. i o spomínaných spojitostiach kremnických zlatníkov s mincovňou. Aj pomerne malý, doteraz známy menoslov tunajších zlatníkov som z doložitelných prameňov rozšíril už o desiatky ďalších mien. Ešte väčšiu radosť mi robí zväčšujúci sa zoznam prác či diel, vytvorených kremnickými zlatníkmi. Ide zväčša o nesignované – neopuncované diela, o ktorých doteraz nebo-

lo známe, kto a kde ich vytvoril. Problematické autorizovanie takýchto diel sa darí aj na základe reštaurátorských poznatkov, ktoré som pripravil na publikovanie pod názvom Dopĺňujúce spôsoby určovania autorstva zlatníckych a strieborníckych diel. Aplikácia týchto spôsobov môže pomôcť autorizovať práce i tých zlatníkov, ktorí pracovali aj pre mincovne. Na autorizovanie čakajú nielen kremnické diela, ktoré sa zachovali v slovenských kostoloch či múzeách, ale už mám takmer isté typy na kremnické práce v zahraničných múzeách, pri ktorých je zatiaľ uvedené len „neznámy autor“, alebo že ide „pravdepodobne o banskoštiavnickú prácu“. Vo viacerých prípadoch sú to diela medzinárodného významu, ktorými sa pýšia múzeá okolitých krajín. Ich exaktným určením sa môže obohatiť história a význam našej Kremnice aj v zahraničí.

Nádej na objavenie a autorizovanie ďalších diel, ktorých vo významnom kremnickom zlatníckom cechu boli vytvorené značné množstvá, je reálna, no pri mojom vzácnom reštaurátorskom čase to už pomaly prerastá možnosťou tohoto môjho koníčka. Veľké množstvo prác kremnických zlatníkov bolo síce zničených, napríklad zmincovaním, a tie, ktoré sa zachovali, sú opuncované len v malom množstve. Mnohé doteraz „neurčiteľné“ diela sa však určiť dajú!

Detail pätky pozláteného strieborného kríža mestského súdu v Kremnici z roku 1749, NBS - MMM Kremnica

Domnievam sa, že k vytvoreniu názorov o „bezvýznamnosti“ kremnického zlatníctva vo veľkej miere prispelo vyhorenie archívu kremnickej mincovne (1777), a s tým súvisiaca neznalosť veľkého významu kremnických zlatníkov pri práci v mincovni. Ešte viac však prekvapuje skutočnosť, že ani v súčasnom, bohatom kremnickom „mestskom“ archíve sa okrem jedného opisu listiny, práve z kremnického zlatníckeho cechu, nezachovala ani jediná listina! Pri množstvách zachovaných listín iných kremnických cechov je možné hľadať príčinu tiež v niektorom kremnickom požiari.

Napriek spomenutým stratám sa stále viac ukazuje, že zlatníci pôsobiaci v Kremnici patrili, a nepochybne i patria, medzi špičkových odborníkov nielen na Slovensku, ale vo svojich špecializáciách aj v medzinárodnom meradle. Tento fakt mal a má neraz súvislosť práve s našou kremnickou mincovňou!

Moje dávne predpoklady o tom, kto vytvoril prvé kremnické pečatidlo a razidlá pre mince mi dodnes „nedajú spávať“. Po desaťročiach však viem, že na základe nových zistení a vyššie spomenutých Doplnujúcich spôsobov určovania autorstva zlatníckych a strieborníckych diel je možné (v prípade potreby aj s medzinárodnou spoluprácou) na vedeckom základe potvrdiť, (alebo prípadne vyvrátiť a potvrdiť autorstvo iného), že autorom prvého pečatidla z roku 1331, ako i razidiel na mince z počiatkov našej kremnickej mincovne je majster Peter z Kremnice.

O konkrétnom, detailnom exaktnom postupe, ako sa autor na základe známych zachovaných hmotných pamiatok z tej doby, vrátane mincí a pečatí, dá overiť, plánujem napísať vo svojom treťom článku tohto cyklu.

V nasledujúcom, druhom článku sa vám celým menom (či dokonca menami!) predstaví a vo svojom monológu o pestrom a dobrodružnom živote porozpráva sám „majster Peter z Kremnice“. Spomienky majstra Petra budú zostavené z informácií z listín zo 14. storočia, z novej literatúry s uvedenými prameňmi, ako i z hypotéz, na základe ktorých sa podarí práve tie, pre Kremnicu najdôležitejšie hádanky, dúfam, už onedlho rozlúštiť.

Poznámka autora: Pôvodne mal byť článok hlavne spomienkami k tohtoročnému 40. výročiu výučby zlatníctva na SUPŠ v Kremnici. Aj na jeho vzniku mal prvoradu zá-

sluhu vynikajúci Kremničan Ľudovít Leitner, ktorý nás nedávno, žiaľ, už navždy opustil. Zomrel dňa 12. 4. 2007.

Zusammenfassung

40 Jahre des Goldmeisterkunstunterrichts an der Kunstgewerbeschule in Kremnica und die Wichtigkeit der Forschung der Goldmeisterkunstgeschichte, 1. Teil (Erinnerungen des Pädagogen und Geldmeisters Peter Mišík)

Im Jahr 1966 wurde - nach dem Vorbild einer tschechischen Schule in Trutnov und unter Berücksichtigung der reichen Kremnitzer Münztradition - die Mittlere Kunstgewerbeschule für Metallverarbeitung gegründet. Im ersten Jahr wurden die ersten zwei Fächer geöffnet - flächige und plastische Metallgravierung und Künstlerisches Schmiede- und Schlosserhandwerk. Im Jahr 1967 wurde das dritte Fach geöffnet - Gold- und Silberschmiedekunst. In den ersten Jahren widmete sich Štefan Grosch, der Lehrer der Gravierung, den Studenten dieses Fachs im Werkstattunterricht. Später wurden Goldschmiede vom Schmiedlehrer Ján Korkoš gelehrt. Dieser hat den Goldschmied Peter Mišík angesprochen, der damals in Zlatokov Bratislava arbeitete, und mit der Unterstützung des ersten Schuldirektors Ľudovít Leitner gelang es, Mišík schließlich nach Kremnica zu führen. P. Mišík wurde so zum ersten ordentlichen Goldschmiedlehrer an der Kremnitzer Kunstgewerbeschule. Seit seiner Ankunft in Kremnica im Jahr 1968 interessierte er sich für die Geschichte der Kremnitzer Goldschmiedekunst. Bei seiner Forschungstätigkeit nützte er die Kenntnisse eines Goldschmieds und Restaurators aus. Schritt für Schritt gelang es ihm, die ziemlich schmale Liste hiesiger Goldschmiede laut den nachweisbaren Quellen um Zehner von weiteren Namen zu erweitern und die von Kremnitzer Goldschmieden geschaffenen und nicht bezeichneten Werke zu identifizieren. Im nächsten Beitrag versucht der Autor auf der Grundlage der neuen Feststellungen und Goldschmiedserfahrungen den Autor des Prägeeisens der ersten Kremnitzer Münzen sowie des ältesten städtischen Siegelstocks aus dem Jahr 1331 zu bestimmen - war das Meister Peter aus Kremnitz?

Kremnický letopis 2/2007

annales kremnicienses

časopis o dejinách Kremnice a okolia

ročník 6, číslo 2 (júl 2007)

celkovo 12. číslo, prvých 9 čísel vyšlo pod názvom Kremnický rumaj vychádza 2-krát do roka

cena 35 Sk,-

na vydávanie časopisu sa vzťahujú ustanovenia autorského práva

vydavateľ: občianske združenie SOS Kremnica – nezisková organizácia venujúca sa histórii a pamiatkam mesta Kremnice a jeho okolia
IČO: 37823671

adresa redakcie: Štefánikovo námestie 11/21, 967 01 Kremnica, SR

kontakt: 0915 824 518, danielkianicka@yahoo.com

redaktor, zostavovateľ, resumé a grafické spracovanie: Daniel Kianička, **redakčné práce:** Magdaléna Kamhalová, Erika Grniaková, Daniel Kianička, **preklady:** Skrivanek Slovensko, s.r.o., Daniel Kianička, Wilhelm Grosch, Ivana Niklesová (nemčina), Jozef Šteffek (angličtina), Rastislav Popelka (francúzština)

fotografie: Dušan Dúbravický, Ivana Niklesová, Filip Lašut, Daniel Kianička, Zuzana Drugová, Jozef Šteffek

zdroj fotografií: NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, Štátny archív B. Bystrica – pobočka Kremnica, Štátny ústredný banský archív Banská Štiavnica, Daniel Kianička, Dušan Dúbravický, Peter Mišík, Mária Vítazková, Roman Vykysalý, Štefan Grosch, Štefan Pokorný, Štefan Terlik, publikácie: Bars vármegye (1903), Zlatá kniha banícka (1983), Kuneschau (1976), Honneshau (1982) a Arbeiter in Gottes Weinberg (2004)

tlač: Reproservis, Liptovský Mikuláš

náklad: 500 ks

registračné číslo časopisu: OÚ SK OMT 3/2002

ISSN 1337-0618

Ako dobrovoľná nezisková organizácia uvítame akékoľvek **finančné príspevky** na vydávanie časopisu, prispieť môžete priamo v sídle redakcie alebo v malebnom kremnickom medzibráni, kde sa nachádza pobočka VÚB - číslo nášho účtu je 1481324851/0200.

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a mesta Kremnica.